NEMZETI NŐNEVELÉS.

V. ÉVFOLYAM. 1884. ÁPRILIS. IV. FÜZET.

A TANÍTÓNŐK
ÉS AZ ÚJ FELSŐ NÉP- ÉS POLGÁRI ISKOLAI EGYESÜLET.

Annak idején értesítettük róla olvasóinkat, hogy egy új felső nép- és polgári iskolai egyesület van keletkezőben. A polgári iskolai tanároknak eddig is volt és van ugyan egyesületük; de ez a helyett, hogy valóban egyesítette volna az egy czél szolgálatában fáradozókat, meghasonlást támasztott közöttük s nem azon volt, hogy a polgári iskolák számára törvény útján felállított korlátok között csöndes, de foganatos munkásságban tündököljön, hanem nagyobb merészséggel mint megfontoltsággal magokat a korlátokat döngette. Ez a czéljátévesztett és eredményben meddő erőlködés sokakat elidegenített az egyesülettől; elidegenítette különösen a vidéki, többnyire állami, vagy állami segedelemmel létesített és fentartott polgári iskolák tanítóit, a kik sem a saját érdekeikkel, sem a törvény követelményeivel nem bírták összeegyeztetni az egyesület nevében intézett törekvéseket. Igy történt, hogy azok a vidéki felső nép- és polgári iskolai tanítók, a kik a legutóbbi országos tanítógyülés alkalmával a fővárosban találkoztak, egy értelemmel a mellett nyilatkoztak, hogy kivánatos és szükséges lenne egy új egyesület alakítása — olyan egyesületé, a mely nemcsak a polgári iskolák, hanem a felső nép- és ipariskolák tanítóit és tanítónőit is egyesítené s szigorúan a törvény által megszabott úton, annak intencziói szerint és az abban kitűzött czél irányában igyekeznék megtermékenyíteni az iskolai életet. Az említett felső nép- és polgári iskolai tanítók a fővárosi két polgári iskolai tanítóképző-intézet tanári testületeit meg is kérték, hogy az új egyesület megalakulását előkészítsék. A két intézet tanári kara, mint előkészítő bizottság 1883. november 2-án tartotta első ülését, melyen intéz-

kedett, hogy az új egyesület számára alapszabály-tervezet készíttessék, s egyúttal kimondta, hogy addig is, míg az egyesület megalakulna, ép az alakulás előkészítésére és megkönnyebbítésére lapot fog megindítani. A bizottság nem kímélte sem az időt, sem a fáradságot: az alapszabálytervezet idejekorán elkészült s a lap, a «Felső nép- és polgáriskolai közlöny» az új év elején megindult. S megindult vele együtt az a mozgalom is, a melyet az új egyesület megalakulására nézve a legszerényebb szóval is kedvezőnek mondhatunk. Az új közlöny előfizetőinek száma, a kik egyúttal az alakulandó egyesületnek is bevallott tagjai, ma már meghaladja a háromszázat. Oly szám, a melyre támaszkodva az előkészítő bizottság elérkezettnek látta az időt arra, hogy az egyesület alakuló gyűlésének összehivásáról gondoskodjék. F. hó 5-én értekezletet tartott tehát e végből, s abban állapodott meg, hogy a maga részéről az alakuló gyűlés megtartására a pünkösdi szünet idejét ajánlja; a közlöny útján fölszólítja azonban a tagokul jelentkezetteket, hogy nyilatkozzanak ők is, elismervén, hogy ebben a kérdésben a döntő szó ép a vidéki tagokat illeti meg. Semmi kétségünk, hogy e nyilatkozatok többsége meg fogja erősíteni azt, a mit a bizottság érett megfontolás után ajánlott, s nem kecsegtetjük magunkat hiú reménységgel, ha azt hiszszük, hogy az új egyesület a pünkösdi ünnepek alatt meg is fog alakulni.

Ebben az új egyesületben pedig, ha megalakult, fontos hivatás vár a felső nép- és polgári iskolákban működő tanítónőkre, s eme hivatásuk betöltésében nem fogja őket akadályozni semmi, mivelhogy az új egyesület szivesen fogadja és bizalommal látja őket a közös munkánál. Ismeretes dolog, hogy a 74 felső nép-, és 126 polgári iskola közül 47 felső nép-, és 62 polgári iskola kizárólag a nőnevelés szolgálatában áll. Az új egyesület tehát csak úgy felelhet meg föladatának, ha a körébe eső nőnevelést ép oly gonddal fogja ápolni, mint a fiuk nevelését. Nem állítjuk ellentétbe a nevelésnek e ketté ágazását, nagyon jól tudván, hogy a soknál is több kapocs köti össze a kettőt egymással; de arról is meg vagyunk győződve, hogy egymás mellé állításuk s jogaik egyenlőségének hangoztatása nem fölösleges, sőt szükséges. Ugyanazon

fokú iskolákban a fiuk és lányok nevelésének a közös föladatokon kívül meg vannak a maguk külön czéljai, s e czélok elérésére nem ritkán más úton halad, más eszközzel él az egyik is, a másik is. Ennek az igazságnak szem elől tévesztése okvetetlenül megboszulja magát, s hogy boszúja az ügynek nagy kárával jár, arra polgári iskoláink rövid múltja is elég példát szolgáltat. Nemcsak reméljük, hanem hiszszük is, hogy az új egyesület nem fog ebbe a hibába esni. Hogy ne essék — az a felső nép- és polgári iskolai tanítónőkön múlik.

A felső nép- és polgári leányiskolában — a főváros kivételével — általában tanítónők végzik a tanítás és nevelés munkáját, s így az új egyesületben is ők vannak hivatva arra, hogy a dolog természete szerint a nevezett iskolák érdekeit képviseljék. Képviselniök kell a maguk és a nőnevelés érdekeit. Ők ismerik a felső nép- és polgári leányiskolák fogyatkozásait, hibáit, szükségleteit a legközelebbről, tehát a legjobban; a felső nép- és polgári iskolai tanítónőknek, mint testületnek egyedül ők lehetnek hivatott tolmácsai. Az ő részvételükre tehát az új egyesületben okvetetlenül szükség van már csak azért is, mivel távolmaradásuk vagy lanyhaságuk által nemcsak hogy megakasztják és megbénítják az új egyesület sikeres munkásságát, hanem a maguk érdekei ellen is súlyosan vétenek. S ha részt vesznek, nemcsak szám szerint, hanem buzgó munkássággal is részt kell venniök. Az alapszabálytervezet gondoskodik róla, hogy megtalálhassák a kellő tért tevékenységök számára.

Az egyesület munkásságát két tényező irányozza, foganatosítja: a választmány és a közgyűlés; amaz előkészít és végrehajt, emez tanácskozik és dönt. Természetes, hogy a felső nép- és polgáriskolai tanítónőknek állandó helyet kell foglalniok a választmányban s esetről esetre mind nagyobb számmal kell megjelenniök a közgyűléseken, mert csak így remélhetjük, hogy az új egyesület pótolni fogja azt a hiányt, a melyet eddig annyira sinylettünk, s növelésünk munkásai ezentúl nemcsak külön-külön elszigetelve, hanem a társulás erejével fegyverkezve küzdenek ügyünk felvirágoztatásán. Sőt azt sem találjuk elégségesnek, hogy a tanító-

nők a választmányban helyet foglaljanak s a közgyűléseken minél tevékenyebb részt vegyenek. Közgyűlést az egyesület évenkint csak egyszer tart, a választmány havonkint csupán egyszer vagy kétszer ül össze s ezeken az üléseken jobbára csak a fővárosi tagok jelennek meg. Az egyesület munkásságának folytonossága és foganatossága tehát attól függ, hogy a tagok időközben s az alapszabályokban megteremtett körözeten kívül is buzgólkodnak e az egyesület által kitűzött czélokért. A felső nép- és polgári iskolai tanítónők hivataluknál fogva tagjai a megyei és városi népoktatási tantestületeknek; a hol lehetséges, iparkodjanak tehát e testületeknek s ezek köreinek gyűlésein a nőnevelés ügyét híven szolgálni; a hol pedig erre alkalmasnak nem látják a helyzetet, élesztgessék a gondjaikra bízott tüzet — hogy világítson és melegítsen az — magán úton, szűkebb körű összejöveteleiken. Közöljék egymással tapasztalataikat, öregbítsék egymás elméleti ismereteit, s a mit mindezekből közérdekűnek találnak, juttassák az egyesületi közlöny útján az összeség tudomására. A templomtornyok építését nem a keresztnél kezdik; a hegyek óriásai is porszemeken nyugszanak: az egyesület munkássága is csak az egyes tagok munkásságán épül nagygyá, válhatik termékenyné. A mi folyóiratunk is minden igyekezetével azon lesz, — hiszen kezdettől fogva ezt tekintette egyik főfeladatának, — hogy a tanítónők eme munkásságát elősegítse, támogassa. S ha így vállvetett erőfeszítéssel sikerűl elérnünk azt, hogy a közösség érzete, a testületi szellem, az egyesületi tevékenység tartós gyökeret verjen a tanítónők között is: többé nem fog a hiú ábrándok közé tartozni egy oly egyesület alakításának a terve sem, a mely nemcsak a felső nép- és polgáriskolák tanítónőit, hanem mindazokat hivatva lenne egyesíteni, a kik egyátalában nőnevelésünk szolgálatában állanak. Azonban a ki a jövőt megakarja magának hódítani, annak már a jelenben hozzá kell fognia az építéshez. Még egyszer ajánljuk, szivökre kötjük a felső nép- és polgári iskolai tanítónőknek, hogy használják föl a jelent abban az értelemben, a mint e sorokban legjobb meggyőződésünk szerint kifejtettük s csatlakozzanak, a mennyire lehet, teljes számmal és teljes erővel a megalakítandó új egyesülethez.

Sebestyén Gyula.

KÉPEK AZ ISKOLAI ÉLETBŐL.*

(Harmadik közlemény.)

IV.

A jutalmazásról és a büntetésről.

A fegyelemtartás két főeszközének, a *jutalmazásnak* és a *büntetésnek* helyes alkalmazása a legkényesebb és a legnehezebb nevelői teendők közé tartozik. Nem vonhatják ezt kétségbe sem azok, a kik a neveléstan elméletével legalább egyideig — a képezdei tanfolyamok alatt szakszerűleg foglalkoztak, sem pedig ama laikusok, a kik e dolog felől csak egy kissé komolyabban gondolkoztak. És mégis mily könnyen és mily könnyelműen bánik akárhány tanító és nevelő a büntetéssel és a jutalmazással! Hányan gondolják meg közülök komolyan, hogy minő hatásuk lehet eme fegyelmezési eszközöknek és hányan felejtkeznek meg arról, a mit az elmélet oly hangosan hirdet, hogy t. i.: «A büntetés és a jutalmazás nemei egytől-egyig kétélű fegyverek — nem hatnak a lélekre közömbösen; velük vagy használni vagy ártani lehet. A büntetés és a jutalmazás helyes alkalmazása a lelket elősegítheti fejlődésében, kigyógyíthatja beteges állapotaiból; czélszerütlenül használása azonban nemcsak hogy megakadályozza a lelket fejlődésében, hanem meg is ronthatja azt.» — Oh hányan mondják és mondhatják el: «Mássá lehettem, mássá lettem volna, ha tanítóim, nevelőim másképen bántak volna velem!»

Ugyanezért nem árt, sőt csakis használhat a nevelésügynek, ha tanítói és nevelői körökben a fegyelemtartás eme két főeszközéről, a büntetésről és jutalmazásról, minél többször elmélkedünk. Hogy azonban elmélkedéseinknek e fontos kérdést illetőleg minél

* Lásd a második közleményt az idei évf. III. füzetének 184—196. lapjain.

több hasznuk lehessen, ne engedjük magunkat e munka közben a gyakorlati élettől messzebb eltereltetni, hanem maradjunk ahhoz lehetőleg közel. Vizsgáljuk meg mindenekelőtt, hogy milyen a büntetések és a jutalmazások alkalmazására vonatkozó felfogás a gyakorlat emberei között, milyen az e felfogáson alapuló gyakorlat maga és aztán iparkodjunk a gyakorlattal szoros kapcsolatban álló egy-két vitás kérdésnek megfejtéséhez tőlünk telhetőleg hozzá járulni.

Ha a képző intézeteket látogatott tanítókat kérdőre vennők arra nézve, hogy minő véleményben vannak a fegyelemtartás két főeszközére nézve általánosságban, úgy aligha nem mindegyiktől csak oly szép és hangzatos pedagógiai vallomásokat lehetne hallanunk, a melyek a mai neveléstani felfogásokkal teljes összhangzásban állanak; azonban ha aztán a gyakorlat terére lépve itt kezdenénk meg a kutatást, gyakran kerülnének elénk oly tények, a melyekkel szemben csodálkozva imígy kellene felkiáltanunk: «Mivé lehet a szép elmélet a gyakorlati életben!» Ne is foglalkozzunk ezért sokáig a gyakorlattól oly sokszor eltérő elméletekkel, hanem lépjünk azonnal az életbe és tekintsünk körül a *valóságban* érvényesülő nézetek közt és latolgassuk azokat a gyakorlati tényeket és kérdéseket, a melyek a büntetés és jutalmazás alkalmazása körül elénk tárulnak.

Vannak nevelők és tanítók, a kik a büntetési és jutalmazási eszközöket meggondolatlanúl csak úgy találomra alkalmazzák, a kiket a büntetés és jutalmazás nehéz nevelői teendőjében nem az ész, hanem a vak ösztön, az esetleges hangulat s a szeszély vezet. Az ilyenek néha a legkisebb mulasztásokat is irgalmatlanúl megróják, megbüntetik; máskor meg a legkomolyabb kihágások fölött is csak mosolyognak. Hogy ez így van, hadd igazolja a következő szomorú példa:

Ismertem egy tanítónőt, a ki egy kis leánykát, mivel az a házi írásbeli feladatban egy-két szót ékezetlenül hagyott, úgy büntetett meg, hogy vele az oktatási órákon túl az iskolában tízszer leiratta az épen nem rövid házi feladatot és megtette vele ezt épen azon a napon, a melyen a kis leányka iskola után testvéreivel együtt a városhoz közel eső ligetbe készült, hogy ott az egész rokonsággal együtt ünnepelje meg a nagyapa nevenapját. Hiába könyörgött, rimánkodott a kis bűnös, könyörgése és sirása csak ingerelte a rossz

kedvében levő tanítónőt, a ki pedig máskor még azon növendékeire sem szabott büntetést, a kik az irásbeli feladatokat el sem készítették. A tanítónő megkötötte magát, a kis leánykának tízszer le kellett írnia a feladatot. Mit törődött a szeszélyes tanítónő azzal, hogy mily lelki állapotokat idézett elő oktalanúl szigorú eljárása a gyermekleánykában, a szülőkben s az egész rokonságban ott a nagyapó körül és hogy mily következményei lehetnek emez eljárásának nemcsak a leánykára, hanem saját magára nézve is. Meg akarta mutatni ez egyszer, hogy tud szigorú is, következetes is lenni. *Csakhogy az ily megmutatási kisérleteknek rendesen keserű a gyümölcsük!* A mi tanítónőnknek is keservesen kellett erről meggyőződnie. A mint ugyanis a kis leányka atyja értesült arról, hogy miért marasztották az iskolában gyermekét, az édes anya és az egész rokonság által felngereltetve ott hagyta a mulató társaságot, bement a városba s egyenesen az iskola igazgatójához fordult: bepanaszolta a tanítónőt és gyermekének a büntetés alól való fölmentését követelte. Az igazgató megvizsgálta a dolgot és erre a feladatot épen kilenczedszer másoló leánykát a tanítónőnek haza kellett bocsátania s az igazgató erélyes megrovását szépen el kellett türnie — a felindult apának egykét éles megjegyzésével együtt. Ez volt az első kellemetlen következménye a nevelői tapintatlanságnak a tanítónőre nézve, azonban helytelen eljárásának még súlyosabb gyümölcse az lett, hogy a tanítónő e percztől kezdve valóságos gyülöletet érezett lelkeben a kis leányka és annak egész családja iránt s nem volt képes a gyülöletet magába fojtani, hanem éreztette ezt a kis növendékkel minden lépten-nyomon. Nem büntette meg semmiért sem közönséges fenyítési eszközökkel, hanem vele szemben oly eljárást alkalmazott, a melynek minden egyes gyermekre nézve csak átkos hatása lehet, t. i. *a gunyolódást, csipkedést.* Dicsérte gunyos hangon a gyermekleányka olvasási módját, járását, irását, kézimunkáját stb. A gyermekleányka észrevette, hogy ő a tanítónő szeszélyének czéltáblája s a gyülölet benne viszont gyülöletet szült: ő is elővette a tanítónővel szemben a pajkos és gyülölettel eltelt gyermekek minden fegyverét s megkeserítette a tanítónőt mindenütt, a hol csak szerét ejthette s a mennyire tőle telt.

Nemde szomorú egy képe ez az iskolai életnek? S szomorúbb

ennél csak az lehet, hogy nem oly ritka ám az ehhez hasonló jelenet iskolai világunk körében. Mindenütt reá bukkanhatunk, a hol a fegyelem főeszközeit, a jutalmazást és a büntetést csak úgy találomra kezelik és a hol a tanítók és nevelők nem iparkodnak növendékeik lelki világával lehetőleg megismerkedni és nem latolgatják gondosan azt, hogy minő hatással lehetnek a büntetési és jutalmazási eszközök különféle nemei az egyes egyénekre a különféle esetekben.

És ne higyje ám senki, hogy a fegyelmi eljárásoknak ily helytelen kezelése csak a tanítónők privilegiuma. Van bizony tanító is elég, a ki a jutalmazásokat és a büntetéseket nem a pedagogiai bölcseségre hallgatva osztja, hanem csak úgy, a hogy azt szeszélye, hangulata és ösztöne diktálják.

Tovább azonban ne időzzünk az ily iskolák fegyelmi eljárásainak szemléletével, hanem tekintsünk be egy oly intézetbe, a melyben a jutalmazási és büntetési teendőknél a helyes elméletnek legalább a látszatát akarják megóvni.

Nem sokkal több sikerrel alkalmazzák a fegyelemtartás főeszközeit a találomra büntető és jutalmazó tanítóknál és nevelőknél azok a tanítók és nevelők sem, a kik e nevelési eszközöket nem annyira a növendékekhez s azok lelki állapotához, hanem inkább csak a cselekedetekhez s a kézzel fogható tényekhez mérik, a kik tehát a nevelésnél csak az okozatokat veszik figyelembe s az okokkal nem sokat törődnek.

Vannak iskolák, a melyekben a fegyelemtartás fő tényezői megszűnnek mint eszközök és czélokká változnak át. Nem annyira a nevelés szempontjából alkalmazzák itt a tanítók a büntetést és a jutalmazást, mint inkább a *megtorlás* és az *érdemek méltánylása* szempontjából. Az ily nevelők és tanítók mereven felállítják a fegyelmezési szabályokat és e megállapított szabályok szerint büntetik vagy jutalmazzák a növendékek maguk viseletét s tetteit. Valóságos büntető kodexeket készítenek, a melyekben szorosan meg van állapítva, hogy minő büntetés mérendő arra, a ki első ízben nem készül el leczkéire, a ki másod ízben érkezik későn az iskolába, a ki harmad ízben fecseg, midőn hallgatva kellene figyelnie stb. Hasonlóképen szabják ki azután apróra a jutalma-

zások nemeit is. Láttam iskolákat, a melyekben az ilyen iskolai törvények nyilvánosan ki is voltak függesztve az iskola falaira, hogy már így is, mint fegyelmi eszközök szolgáljanak és a tanítókat szigorú birói feladatukra figyelmeztessék s egyúttal ellenőrizzék.

Látszólag az ily úton-módon alkalmazott büntetések és jutalmazások nem árthatnak a növendékek lelki fejlődésének, sőt miként az eme rendszert követők állítgatják, fölötte jó hatása is van az ilyen eljárásnak a növendékek jellemének fejlődésére; mert kifejti a zsenge lelkekben a szigórú jogérzetet s a törvény iránt való tiszteletet. E mellett alkalmat szolgáltat ezen rendszer a növendékeknek arra, hogy az életre előkészüljenek; mert hisz az életben is inkább csak a megtorlásra s az érdemek méltánylására szolgálnak a büntetések és a jutalmak, nem pedig a nevelésre és a javításra.

Ámde nézzük csak meg ezt a rendszert közelebbről és vizsgáljuk meg azt a gyakorlati keresztülvitel egyes eseteiben! A legelterjedtebb alkalmazását találjuk a bemutatott rendszernek a büntetések és jutalmazások amaz eszközénél, a melyet *bizonyítványnak* szokás nevezni. A bizonyítványok a büntetésnek és a jutalmazásnak legelterjedtebb és látszólag leghatásosabb eszközei az iskolai életben; azok kiállításánál majdnem minden tanító bizonyos általa megszabott törvényt követ s a törvények rendesen csak is az eredménynek kézzel fogható tényeit veszik tekintetbe. A tanító följegyzi magának, hogy hányszor felelt egyik másik növendék az egyik vagy másik tantárgyból jelesen, jól, elégségesen vagy elégtelenül, aztán időszakonkint összeveti ez eredményt és megállapítja az egyes növendékeknek az egyes tantárgyakra vonatkozó osztályzatait. Ez osztályzatok szolgálnak a növendékeknek jutalmául vagy büntetéseül a bizonyítványban. Ez oly tiszta és jogos eljárásnak tűnik föl előttünk az első pillanatra, hogy szintén csudálkozhatunk a fölött, hogy még is akadhat valaki, a ki az ily eljárásban nem nyugszik meg teljesen s azt meri mondani, hogy e merev törvényszerű eljárás sok esetben nem lehet helyes és nem eszközli azt, a mit általa elérni akarunk, nevezetesen nem hat

nevelőleg. Pedig hát maguk azok a tanítók, a kik ezt az eljárást követik, számtalanszor megdöbbenve kénytelenek tapasztalni először azt, hogy egyes növendékek az év végén avagy a bizonyítványok alkalmával más osztályzatra méltók, mint a milyent nekik a feleletek után jegyzett osztályzatok középszáma szerint adniok lehetne; másodszor azt, hogy a bizonyítványokkal — minél merevebben ragaszkodunk azok kiállításánál a szokásos középszámítási szabályokhoz, és minél kevesebbé veszszük tekintetbe a növendékek egyéniségét — nem építhetünk semmit, de rontani ronthatunk sokat.

Avagy van-e valaki, a ki még nem tapasztalta volna azt, hogy oly növendékek, a kiket tízszer is feleltettünk már, a tizenegyedik felelés alkalmával egészen másoknak mutatkoznak előttünk, mint előbb, és nem észlelhette-e akárhány tanító, hogy némely gyermek, a kit az egész éven át jeles tanulónak vélt, az év vége felé azok alá süllyedt, a kiket nála sokkal gyarlóbbaknak ítélt és viszont. Megmaradhatunk-e ily körülmények mellett aztán a szokásos szabályok mellett. Az iskolai kodexek merev követői nem tágítanak ily esetekben sem: a mit Pilátus megírt, azt megírta és meg nem másíthatja, ha még egy növendék lelkét kellene is keresztre feszítenie. Megnyugodhatik-e azonban ily esetekben a pedagogiai lelkiismeret? Az már más kérdés.

Hogy a merev osztályozás utján keletkező bizonyítványok, mint büntetési és jutalmazási eszközök soha sem hathatnak nevelőleg a növendékekre, ezt minden olyan tanító tapasztalhatta, a ki a bizonyítványok megállapításánál nem szokta az egyes növendékek egyéniségét is figyelembe venni, hanem csak azoknak feleleteit. Minden bizonyítvány-osztási alkalommal meggyőződhetik a növendékek maguk viseletéből a merev számítás szerint osztályozó tanító arról, hogy mily rossz hatással vannak az osztályozások a növendékek lelkületére. Alig-alig akad növendék, a ki a tanítók szigorú osztályozásában megnyugodnék, s a kiben a bizonyítvány szigorúsága azt a kívánatos feltételt, szándékot ébresztené, hogy a mit el nem érhetett ezúttal a bizonyítvány szerint, majd igyekszik elérni a következő időszakban; hanem igen is akad

számos oly növendék, kit a bizonyítvány szigorúsága, merevsége lever, elkedvetlenít, elkeserít és fölébred benne az önvédelmezés ösztönéből származó ama hajlam, mely először a tanítók eljárásának megbirálásában és elitélésében nyflvánúl — és gyakran többre is megy. Nem mondom és nem állíthatom, hogy a gyermekeknek, ifjaknak ily módon nyilvánuló magukviselete minden esetben figyelembe vehető és azt igazolja, hogy a bizonyítványok kiállításánál követett eljárás hibás volna, mert jól tudom, hogy sokszor a gyermekekben mesterségesen fölébresztett és gyakran a szélső határokig kifejlődő önhittség, hiúság hozta létre a tanító eljárása fölött való biráskodási viszketeget: de nem tagadhatom el viszont azt a hitemet sem, hogy az oly iskolákban, a melyekben a bizonyítvány-osztások tömeges fegyelmi eljárásoknak szoktak forrásaiúl szolgálni, s hol a növendékek bizonyítványai évnegyedről évnyegyedre, évről évre kedvezőtlenebbekké válnak, a bizonyítvány kiállításának módjában hiba van s a hiba aligha lesz egyébben fölfedezhető, mint abban, hogy a tanítók nem veszik eléggé figyelembe a fegyelmi eszközök alkalmazásánál a növendékek egyéniségét, hanem csak az általuk időlegesen feltüntetett esetleges sikert.

Hogy mily fonák helyzetbe juthatunk mi nevelők és tanítók, ha a jutalmazások és büntetések alkalmazásánál az eleve egybeállított szabályokhoz mereven ragaszkodunk, csak egy-két saját tapasztalásaim köréből merített példa is eléggé igazolni fogja.

A míg fiatalabb, tapasztalatlanabb voltam, én is fölállítottam növendékeim számára a tilalomfákat s kitűztem a jó magaviselet és szorgalom pályadíjait. Tudták növendékeim épen úgy, mint jó magam, hogy melyik mulasztásért miféle büntetés jár, és hogy egyes kitüneseknek miben áll a jutalmuk. Sőt még ennél is többet tettem. Trotzendorfot majmolva nemcsak megengedtem, hanem szivesen is láttam, hogy ha növendékeim is följegyezték az egyes feleletekre járó osztályzatokat. Tudta így már minden egyes növendékem, hogy kinek hány jeles, hány jó stb. jegye van az egyik vagy másik tantárgyból, s így majdnem mindegyik tanuló látta előre, hogy milyen lesz a bizonyítványa. Ámde igen gyakran

megtörtént, hogy az általános ismétlésnél bármiként forgattam is a rendesen gyönge feleleteket adó növendékek egyikét, másikát, néha arról kellett meggyőződnöm, hogy egyik-másik, rendesen csak elégségesen felelő növendék a kérdéses tantárgyból ért is, tud is annyit, mint akármelyik jelesen felelgető társa. Ily esetekben természetesen — mivel soha sem tartoztam ama tanítók közé, a kik az egyes növendékek fölött egyszer megalkotott véleményt csalhatatlannak tekintik és azon semmi szín alatt nem akarnak változtatni, nehogy gyarlóknak tűnjenek fel — a gyermek bizonyítványát nem az évi feleletek összegezése, hanem a végeredmény tekintetbe vételével állítottam ki, s így magam rontottam le a törvényt, melyhez pedig közönségesen ragaszkodtam. Tanítványaim előtt e miatt furcsa világításba kerültem, mivel ők elvégre is nem érhették föl észszel, hogy miért kell e kivételhez fordulnom, hisz szigorúan hozzászoktattam volt őket a szabályok tiszteletben tartásához, a melyektől végre magam is eltértem. De nemcsak az osztályzatok megállapításánál, hanem más egyéb esetekben is kényes helyzetbe jutottam akárhányszor, míg a magam által felállított jutalmazási és büntetési szabályokhoz mereven ragaszkodtam. Szabály volt p. o. iskolámban az, hogy padsorok elsőivé, a kiket egyes apró teendők végezésével szoktam kitüntetésképen megbízni, azok a növendékek lehetnek csupán, a kik a legrendesebbek, legszorgalmasabbak és a legfigyelmesebbek. Tudta nagyon jól minden növendékem, hogy az oly tanulónak, a ki már padelseje volt — ha csak egészben is elkésik — a kitüntetésül szolgáló tisztségről le kell mondania és azt egy másiknak kell átengednie. Hasonló esetre kellett készen állania akkor is, ha feladatára el nem készülhetett, ha figyelmetlenség miatt meg kellett intenem stb. E szabálynak merev és következetes keresztülvitelét a növendékek éles figyelemmel ellenőrizték. Tapasztalhattam, hogy szabályom élénk versengésre buzdította tanítványaimat; láthattam, hogy miképen növekedik az egyesekben a rend érzéke, a szorgalom és a figyelési szándék, avagy mind ennek látszata legalább; de meggyőződhettem arról is, hogy szabályommal oly indulatok is ébredeznek a gyermeki lelkekben, a melyeket tanácsosabb

volna elnyomni, mint nevelni. Az irigység, ellenszenv, gyülölet veszedelmes magasságra emelkedtek a padbeli elsőségért küzdő növendékek között, és nem ritkán oly tetteket hoztak létre, melyek e rút szenvedélyek meggyökeresedéséről tanuskodtak. És e mellett azt is észre lehetett venni, hogy szabályom épen azokat a növendékeimet nem sarkalta rendre, szorgalomra, figyelemre, a kiknek a sarkalásra a legnagyobb mértékben szükségük lett volna. Az ily növendékek ugyanis, a kikben kisebb mértékben van meg az akaraterő, ha tapasztalják, hogy igyekezetük nem juttatja őket gyorsan sikerhez, megszűnnek küzdeni, elbágyadnak és sorsukban megnyugodva lemondanak a versenyben nyerhető jutalomról előre is, és makacs közönynyel viseltetnek mind a jutalmak, mind a büntetések iránt. Mint nevelő nagyon jól tudtam ugyan, hogy mi módon lehetne az ily akaratukban megbénult növendékeket fölvillanyozni; meg voltam győződve arról, hogy ha csak egyszer-kétszer tehetném is az ilyeneket padelsőivé, a bizalom, a kitüntetés lábra állíthatná őket: de nem tehettem, mivel az általam fölállított szabály kötött engem is. Végre azonban beláttam, hogy mily fonáksággal, mily károkkal, sőt veszedelemmel jár csak ezen egyetlen egy szabálynak merev alkalmazása is, s meggyőződve arról, hogy a nevelőnek szól első sorban ama bibliai intés, hogy «ne legyetek felettébb igazságosak»: megváltoztattam nemcsak e szabályt, hanem a fegyelmezési főeszközöknek alkalmazási módját is. Megszüntettem a tanítóban, a nevelőben a szigorú bírát és atyává tettem őt, legalább saját magamat illetőleg. Ez óta nem az iskolai kodex uralkodik felettem, hanem én uralkodom a fölött, a büntetést és jutalmazást nem tekintem czélnak, hanem eszköznek s azokat nem mérem kalmárlélekkel egyedül a növendékek tetteinek és magukviseletének, avagy az általuk bemutatott sikernek mértékéhez vakon ragaszkodva, hanem alkalmazom azokat a növendékek egyéniségéhez mérve egyesegyedül a nevelési czéloknak szem előtt tartásával. Beláttam, hogy a miként az orvos nem adhat minden hasonló tünetnél egy és ugyanazon orvosságot, s nem tüzhet ki ugyanazon életrendet minden egyes betegének, mert az egyiknél a tünetek okai egészen mások lehetnek, mint a másiknál,

úgy a nevelő sem bánhatik növendékével sablonszerűleg, s hogy épen azért nem csak nevetséges, hanem veszedelmes is az iskolai fegyelmi szabályok merev megállapítása és következetes keresztülvitele.

Hála az égnek, nem csak én, hanem velem együtt számtalan más nevelő és tanító is eljutott ezen álláspontig, és ezért épen nem csekély az oly iskolák száma sem, a melyekben a helyes elméletet a gyakorlatban is meg akarják, meg bírják valósítani és nem elégesznek meg a látszattal.

Azonban a fegyelem főeszközeinek, a büntetésnek és a jutalomnak ilyetén észszerű kezelése rendkívül nehéz. Tudja ezt a gyakorlat terén működő minden tanító és nevelő, és ki fog az tünni e sorokból is azonnal, mihelyt egy-két, a gyakorlati életből vett kérdésnek tisztázásához kezdünk. Három nagy kérdést óhajtanék ez uttal, ha nem is teljesen megfejteni, de legalább némileg megvilágítani; nevezetesen, 1-ször: *Ki jutalmazzon és büntessen?* 2-szor: *Mikor jutalmazzunk és mikor büntessünk?* és 3-szor: *Melyek a jutalmazásnak és a büntetésnek alkalmazható nemei?*

I. **Ki jutalmazzon és ki büntessen?** Mily furcsának tetszhetik e kérdés azok előtt, a kik az egész nevelői bölcseséget a kisujjukban vélik bírhatni, s a kik megszokták, hogy minden kérdést csak egyoldalulag tekintsenek s egyoldalulag fejtsenek meg. Hadd szedjük tehát szét ezt a kérdést az ilyenek kedvéért, hogy megmutassuk, mennyire nem oly könnyű annak a megoldása.

Ki büntessen és ki jutalmazzon, p. o. a leányiskolákban? Ez a kérdés egyik oldala. Természetes, hogy a leányiskolában működő tanító. Ez az igen egyszerű felelet hangzik rögtön felénk. De ha mi erre viszont azt kérdezzük, hogy hát akkor is a tanító büntessen-e, ha az férfi? Erre talán már gondolkozóba esnek sokan, legalább azok, a kiknek maguknak is van leánykájuk, a kiket maguk az apák sem mernek bizonyos esetekben büntetni és jutalmazni, hanem reá bízták e teendőt az anyákra. Képzelje csak el a szíves olvasó, hogy van egy 14—15 éves leánykája, a kit egy 24—25 éves fiatal tanító oktat valamely polgári leányiskolában és ez a fiatal tanító észre veszi, hogy a 14—15 éves leányka füllentett,

hazudott, hogy nem mosdik egyszer-másszor elég gondosan, vagy hogy ruháján a varráson feslés avagy mocsokfolt van, sőt még az is megishetik, hogy a leányka késönjövetelének azon okát fedezi föl a fiatal tanító, mely egy kissé kényes természettel bír. És ezek mind előfordulhatnak ám a polgári leányiskolában járó leánykák között. Büntethet-e ily esetekben avagy csak ezeknél csekélyebb dolgokban is az a fiatal férfi tanító? Avagy megjutalmazhatja-e a rendes, szorgalmas és figyelmetes nagyobb leánykákat a *legény ember* egy-egy nyájas tekintettel, kitüntető dicsérettel a nélkül, hogy a többiben sajátságos gondolatokat ne ébreszszen. Csak gondolkozzék e kérdések fölött akárki is egy kissé komolyan, s be fogja látni, hogy nem hiábavalóság eme kérdésnek fejtegetése: ki büntessen és ki jutalmazzon a leányiskolákban?

A gyakorlati élet e kérdést imigy oldja meg: vannak leányiskolák, a melyekben majdnem kizárólagosan férfi tanítók működnek s ennek folytán nekik kell a fegyelmezést is kezelniök. S mit tapasztalunk az ily iskolákban? Azt, hogy bennük laza a fegyelem s a leánykák, kivált ha már tíz éven felüliek, a suhancz «tempóktól» nem maradnak mentek és élénken feltűnik rajtok a nőies jelleg hiányos volta. Meglátszik rajtok, hogy férfi kéz idomítgatja a női lélek kedély- és jellemvilágát. Az ily intézetekben tanulhatnak a leányok sokat, de nem részesülnek nevelésben; mert a férfi tanító a nagyobb leánykákban vagy észre sem veszi a kinövéseket, hibákat és helytelen magaviseletet, vagy ha észre veszi is azokat, ovakodik megjegyzések, büntetések vagy jutalmak osztása által letörölni a gyermekleányka lelkéről a női vonás legbecsesebbikét és nem bántja, nem tompítja el a szemérem érzékét. S helyesen cselekszik, legalább helyesebben, mint az a férfi tanító, a ki czinikus módon jutalmaz és büntet a leányiskolában s nem törődik azzal, hogy fegyelmezési eszközei már csak azért is rontó hatással bírhatnak, mivel a kéz, mely azt osztja, nem lehet illetékes, mert erre hivatással nem bírhat.

Vannak ismét leányiskolák, a melyekben a férfi tanítók mellett tanítónők is működnek; de csak úgy, hogy egyiknek sem az a főfeladata, hogy a nevelést vezesse, és a fegyelemtartás főesz-

közét, a büntetést és jutalmazást felelősség terhe alatt kezelje; hanem úgy, hogy ők is csak olyan szaktanítók, mint a többiek, t. i. a férfiak és e mellett még talán azzal is megbízatnak, hogy a szünetelő perczek alatt a leánykák fölött őrködjenek és szükség esetén a fegyelmet tartani nem képes tanítók segítségére legyenek. Az ily iskolákban már valamivel jobban áll a nevelés ügye, mint az előbb lefestettekben, legalább annyiban, hogy ily helyeken a férfi tanító, ha van benne egy kis pedagógiai érzék, bizonyos ügyekben közli tapasztalatait a tanítónők egyikével-másikával, hogy azok alkalmazzák a szükséges nevelési eszközöket. Maga a férfi tanító ily intézetekben nem kénytelen minden egyes esetben büntetést és jutalmazást alkalmazni, és a mi fő, az ily intézetekben, ha a tanítónők száma is elegendő nagy s állásuk sem alárendelt «libapásztorkodás» és ők maguk a nevelői bölcseség nélkül nem szükölködnek, a leánykákra való nevelői hatásuk túlnyomóvá lehet s örvendetes sikerre vezethet az iskola nevelői föladatának megoldásában.

Azonban az ily leányiskolák sem érnek — legalább előttem nem — annyit, mint azok, a melyekben a nevelést majd nem kizárólagosan a tanítónők végezik s a férfi tanítók ebbe csak annyiban folynak be, a mennyiben az oktatás is nevelési tényező gyanánt tekinthető, s a mennyiben az oktatás közben sem mellőzhetők bizonyos jutalmazások és büntetések, minő p. o. a bizonyítványok osztályzatainak megállapítása. Az ily leányiskolákban sokkal több órát adnak a tanítónők, mint a férfi tanítók, s így sokkal több időt töltenek a leánykák női felügyelet és vezetés alatt, mint a férfi tanítók oktatási óráin. Ennek az a természetes következménye van, hogy mélyebb nyomokat hagynak a női jellemek a leányok lelkületén, mint a férfi jellemek, s hogy a büntetési és jutalmazási eszközök is erélyesebben hathatnak, mert a legtöbb esetben azonnal alkalmazhatók és nem akkor, a midőn már a büntetésre vagy jutalmazásra méltó tényeket talán el is feledték a növendékek, vagy legalább is nem állanak teljes közvetlenséggel előttük és bennük. Természetes, hogy a nevelés főeszközeit a leányiskolákban csak a nevelési bölcseséggel bíró tanítónők tudják helyesen kezelni. Kikből ez hiányzik, nem fognak kivánt czélhoz jutni, de legalább

még sem fognak annyit rontani, mint a nevelői képességgel nem bíró férfi tanítók; mert — mellékesen legyen mondva — a pedagógiai bölcseséggel bíró tanító mindig átruházza minden egyes kényes esetben a leányka büntetését és jutalmazását vagy valamelyik tanítónőre, vagy az édesanyára.

Az édesanyára? Igenis arra. Én legalább ezt tenném, ha oly leányiskolában volnék kénytelen működni, a melyben csak férfi tanítók vannak alkalmazva, habár nem merem állítani, hogy a pedagógiai bölcseség kövének tulajdonosa volnék. De nem is kell ahhoz nagy bölcseség, hogy belássuk, hogy bizonyos mulasztásokat és kihágásokat a leánygyermekek körében csak nő büntethet és javíthat, férfi nem. Csakhogy ez sok nehézséggel jár; mert sem a tanítónak nem akad annyi ideje, hogy az anyákkal minden egyes esetben értekezzék, sem az anyáknak nincs mindig elég belátásuk ahhoz, hogy a tanító fáradozását méltányolják és ne tekintsék az ő ebbeli fáradozását mindennek inkább, mint jó akaratú nevelői teendőnek. Oh, mert sajnos, az anyák nagy része a gyermekükben fölfedezett minden hibát a saját személyök ellen intézett sértésnek szoktak ám venni! Soha sem felejtem el, hogy mily zivatart idézett egy szerencsétlen fiatal férfi tanító árva fejére, a midőn megírta az anyának, hogy leánykájának fejét tartsa tisztábban. Az anya nemhogy megköszönte volna a figyelmeztetést, hanem, mint becsületében megsértett nő, dult-fult és fűt-fát megmozdított annak bebizonyítására, hogy az ő gyermekének tisztátalansága onnan származik, mert a tanító olyan tanítványok közé ülteti, a kiket otthon nem gondoznak, s ezt be is akarta az iskolaszéki elnök előtt bizonyítani: meg akarta annak jelenlétében a leánya mellett ülő gyermekeket fésülni. Volt olyan városra szóló csetepaté, hogy a fiatal tanítónak teljesen el ment a kedve máskor is leveleket irogatni az édes anyákhoz. Szegény fejét azzal boszulta meg a felbőszült asszony, hogy adott neki olyan melléknevet, melyet csak egy Pestalozzi viselhet tiszteletből — másnál csuf névnek is erős lenne az.

Ámde térjünk vissza kérdésünkre. Azt hiszem már eléggé tisztáztam azt a véleményt, hogy a leányiskolákban a fegyelem főeszkö-

zeit csak a tanítónők kezelhetik helyesen, hogy a férfi tanítókat csak a legritkább esetekben lehet és kell e teendővel megbizni és e mellett mintegy jeleztem már azt is, hogy lehetnek esetek, a melyekben a tanítóknak és nevelőknek a büntetés és jutalmazás alkalmazását a szülőkre, illetőleg az anyákra kell bizniok s pedig nem csupán csak azért, mivel így a kellemetlen teendők egy részétől megmeneküllhetnek, hanem és főleg azért, mivel nem lehet az iskolának az a feladata, hogy oly dolgokba minduntalan beavatkozzék, a melyek falain kívül s oly körökben történnek, a melyekre a tanító nem folyhat be nevelői intézkedéseivel.

Megtörténik azonban az is, hogy a szülők azzal a kérelemmel fordulnak az iskolához — a tanítókhoz, — hogy büntessék meg növendékeiket, mivel otthon cserepet szegtek s mivel otthon nem birnak velük. Ki büntessen és ki jutalmazzon ily esetekben? Ez a felvetett kérdés másik oldala. Bizonyosan csak helyes az a nézet, hogy a szülői háznak támogatnia kell az iskolát s viszont; de azért mégis meglehetős kényes az eme nézetből folyó feladat a tanítókra nézve annyival is inkább, mivel rendesen azzal a sajátságos ténynyel állunk szemben, hogy azokkal a gyermekekkel van a szülőknek legtöbb bajuk, a kikkel az iskolában a tanítók meg vannak elégedve. És én mégis csak azt gondolom, hogy a szülők panaszait is figyelembe kell vennünk, sőt meg kell hallgatnunk azokat a panaszokat is, a melyekkel esetleg nem a szülők, hanem más, talán egészen idegen, de szavahihető egyének illetik növendékeinket. Nem lehet a tanítóknak és nevelőknek azt kimondaniok, hogy csak az oly tényekért kell növendékeiket büntetniök és jutalmazniok, a melyek az iskola falain belül mentek végbe. Éreztetnünk kell növendékeinkkel, hogy magukviselete iránt minden körülmények között érdeklődünk, hogy figyelembe veszszük azokat a panaszokat és dicséreteket is, melyeket szülőik, hozzátartozóik avagy egészen idegen emberek juttatnak elénk. Ha ezt nem tennők meg, magunk lennénk annak előmozdítói, hogy növendékeink már kora ifjúságukban a képmutatás aljas ügyességét gyakorolják, hogy bennük korán megerősödjék az a nézet, mely szerint két életet élhetnek az emberek: egyet, a mely a világ elé állítható, a mely fényes és egy másikat, a melyet takargatni lehet és kell,

mert piszkos. És elvégre is, ha a tanító nem törődik azzal, hogy milyennek mutatja magát a növendék akkor, ha szemei elől elmegy; nem ismerheti meg a növendék egyéniségét eléggé s nem alkalmazhatja helyesen a nevelés eszközeit.

Van minden iskolában, kivált a hol már a szakoktatás érvényesül, egy másik sajátságos jelenség is; nevezetesen az, hogy némely tanítványt illetőleg nemcsak a tanulásra, hanem még a magaviseletre nézve is, annyiféle a vélemény a hányan vannak a tanítók. Ha már most az ily esetekben az egyik tanító nem vesz tudomást a másik véleményéről, a növendékeket illetőleg, könnyen megesik, hogy a büntetés és jutalmazás az illetőkre nézve nem alkalmaztatik az egyéniségnek megfelelőleg, helyesen, s nem is hathat nevelőleg. Nemcsak a szülők véleményét, hanem az egyes kartársak nézetét is figyelembe kell tehát vennünk, valahányszor a fegyelemtartás főeszközeit alkalmazni akarjuk.

Ime, minél tovább vizsgálódunk felvetett kérdésünk felett, annál több oldala merül fel annak előttünk. Közel jutottunk ugyanis ahhoz a gondolathoz, hogy nem volna-e tanácsos, ha a büntetést és jutalmazást minden egyes iskolában, illetőleg osztályban arra a tanítónőre biznánk, a kinek az illető osztályban legtöbb a teendője, s a ki ennélfogva a növendékeket legjobban megismerheti, s a ki a többi tanító véleményének felhasználása mellett a fegyelembe tervszerűséget s egységet tudna önteni. Szóval: nem volna-e tanácsos a fegyelem kezelésének teendőjét az osztályfőnökökre ruházni? Nincs-e mai eljárásunknak, a mely szerint minden tanító, tekintet nélkül arra, hogy miként bánik a többi tanító a növendékekkel, belátása szerint büntet és jutalmaz, egyenesen rossz hatása a jellemképzésre nézve? Nem lehetne-e a szakoktatásból származó nevelési nehézségeket és botlásokat az *osztálynevelői* rendszernek alkalmazásával némileg megszüntetni, vagy legalább enyhíteni? . . . Így az iróasztal mellől úgy tetszik, mintha ez a rendszer egészben véve helyes és alkalmazható volna; de a hol megvalósítását megkisérlették, mégis bizonyos hiányokat fedezhettek fel ezen is, nevezetesen azt, hogy az *osztálynevelők* nem hathatnak elég sikerrel. E hiány azonban az én felfogásom szerint onnan származhatik csupán, hogy az osztálynevelőt a

többi tanítók nem támogatják mindenütt teljes erejökből, hogy az osztálynevelők nem értekeznek elég gyakran a többi tanítókkal az egyes növendékeken tapasztalható tünetek fölött és mivel az osztálynevelői rendszert itt-ott anynyira mereven alkalmazzák, hogy minden egyes esetben mellőzik a többi tanítók a büntetésnek és a jutalmazásnak alkalmazását s a növendékekkel is éreztetik, hogy nekik semmi közük sincs ahhoz; holott vannak esetek, a midőn ha a jutalom és a büntetés nyomban nem következik be, nem érhet semmit sem. Az osztálynevelők alkalmazása szerintem csak akkor vezethet eredményhez, ha az osztálynevelői teendővel megbizott tanítónő ezen munkához szükséges arravalóságok birtokában a többi tanítókkal minél gyakrabban érintkezik oly czélból, hogy azoknak az egyes növendékekre vonatkozó tapasztalatait tudomásul vegye és velük azon tervet is közölje, a melyet az egyes növendékek nevelésére nézve fölállított, hogy így azok is támogathassák őt szükség esetén, kivált az oly esetekben, a midőn a nevelési eszközök alkalmazásának elhalasztása nem ajánlatos. Az osztálynevelők alkalmazásának föltételeihez ezenkívül még az is hozzá tartozik, hogy a tanítók az osztályfőnökökkel, illetőleg osztálynevelőkkel tökéletesen kollegiális lábon álljanak és hogy az osztálynevelők az egyes növendékekről oly naplókat vezessenek, a melyek a többi tanítóknak és az igazgatónak hűséges képet adhassanak arról, hogy minő véleménynyel bír az osztálynevelő az egyes növendékekre és az azokkal való bánásmódra nézve.

Még egy oldala van fölvetett első kérdésünknek, nevezetesen az, hogy bele vonassék-e az igazgató és az iskolai hatóság a növendékek jutalmazásának és büntetésének munkájába és ha igen, mily esetekben és mily alakban történjék ez.

A gyakorlati élet mind az iskolai igazgatóknak, mind az iskolai hatóságoknak és azok tagjainak közreműködését e téren is szentesítette. Csakis kivánatos, hogy a miként az öregszülők beavatkoznak a családi körben az unokák jutalmazásába és büntetésébe, úgy vegyenek részt az igazgatók és az iskolák előljárói is az iskolai növendékek nevelésében. Azonban épen nem kivánatos, hogy az igazgatók és az iskolai előljáróság egyéb tagjai, ép úgy rontsák a fegyelmet az iskolában, mint a hogyan ártani szoktak az öregszülék a család körében

az unokák nevelésének előmozdítását czélozva, de a szülőkkel ellentétes irányban működve.

Hogy mily veszedelmes hatása lehet annak, ha az igazgató vagy előljáró az egyes tanítók, osztálynevelők nevelési teendőjébe oly módon avatkozik be, hogy a tanulók is észre veszik, hogy e beavatkozás őket, a tanítványokat fogja pártul és a tanítókat megrója: magyaráznom is fölösleges. Pedig az ily esetek épen nem tartoznak a ritkaságok közé. Sokszor megesik ez véletlenségből is, minden rossz szándék nélkül. Volt eset reá p. o., hogy az iskolai hatósági tag, a midőn látogatását végezte, leghanyagabb, legrendetlenebb tanítványomat véletlenül és váratlanul kitünő feleletei miatt agyba-főbe dicsérgette, míg egy másik legrendesebb és legszorgalmasabb növendékemet, mivel kissé elfogulttá lőn, mikor az előtte idegen uraság kérdéseket intézett hozzá, azzal szégyenítette meg, hogy például azt állította eléje, a kinek soha sem volt olyan jó osztályzatoktól tündöklő könyve (havi értesítője) mint ő neki. Az igazgatók és az iskolai előljárók leghelyesebben cselekednének, ha mielőtt büntetési és jutalmazási eszközökhöz nyulnának, előbb meggyőződnének arról, hogy minő azon növendékek magaviselete, a kikkel nevelési eszközeiket éreztetni óhajtják; mert csak úgy van értelme és ereje az ő fellépésüknek, ha az a tanítókéval összhangzásban áll, ha az ő büntetésük helyesli és súlyosbítja a tanító szigorát és fokozta azt a jutalmat, melyet a tanító nyujtani szokott. Ünnepük legyen a tanulóknak az a nap, a melyen az iskolai előljáró köztük megjelen, még pedig olyan ünnep, a melyet a jeles magaviseletű gyermekek a jutalom napjának, a rossz magaviseletűek pedig a mellőztetés és a megérdemlett büntetés napjának tartsanak. Fontos tényezőivé lehetnek a nevelésnek az iskolai előljáróság jutalmai és büntetései; de veszélyt is idézhetnek ezek elő, ha nincsenek a maguk helyén alkalmazva.

Még utoljára meg kell említenem azt is, hogy a leányiskolákban az úgynevezett tanári székeknek, melyek büntetések és jutalmazások felett ítélnek, csak az esetben vagyok barátjuk, helyeslőjük, ha emez ítélőszék elé nem idéztetnek a leányok. Még a fiúkra nézve is kiszámíthatlan hatásuk van az úgynevezett iskolaszékek elé való idézéseknek, s nem mondhatnám, hogy e hatás kedvező szokott lenni.

Ezért ha tartanak is a leányiskolákban iskolai törvényeket, azok határozatainak közlése és végrehajtása bizassék mindig az igazgatóra avagy az osztályfőnökre.

II. Első kérdésünknél nem kevésbé fontos a második, nevezetesen ez: **Mikor büntessünk és mikor jutalmazzunk?**

Ha az iskolai büntetések és jutalmazások czéljával teljesen tisztába nem jövünk, e kérdésre helyes feleletet nem adhatunk; mert a ki azt hiszi, hogy a tanítónak mindannyiszor büntetnie és jutalmaznia kell, valahányszor a gyermekek büntetésre vagy jutalmazásra méltó cselekedetet követnek el, nagyon távol van a kérdésnek helyes felfogásától. A gyakorlati élet is eléggé bizonyítja, hogy az oly szülőknek és oly tanítóknak vannak a legneveletlenebb, legfegyelmezetlenebb gyermekeik és növendékeik, a kik derűre-borúra minduntalan büntetnek és jutalmaznak. A büntetésnek és jutalmazásnak az a czélja a nevelésnél, hogy ezekkel a növendékek akaraterejét támogassuk, s a még csak fejlődésben levő *lelkiismeretet* erőhöz, hatalomhoz segítsük. Fel kell építenünk általuk a növendékek lelkében azt a mennyországot s azt a poklot, mely egész életükön át készen álljon arra, hogy lelkiismeretbeli furdalásokkal büntesse őket, ha az erkölcsi életelvek ellen vétkeznek és megjutalmazza őket azzal a lelki nyugalommal és lelki gyönyörrel, melyet a lelkiismeret csak akkor nyujthat, ha az erkölcsi életelveknek megfelelőleg élnek.

Ezért szerintem a nevelőnek a büntetésekhez és jutalmazásokhoz csak akkor kell nyúlnia, ha a növendék magaviseletéből arról győződött meg, hogy az maga magát még nem képes megjutalmazni és megbüntetni, ha tapasztalja, hogy a lelkiismeret még nem működik elég erélyesen s nem tud még érzékenyen büntetni és hatalmasan jutalmazni. Czélját érte a nevelő, ha odáig jutottak növendékei, hogy lelkükben találják meg a jutalom és büntetés leghathatósabb nemeit. Ebből önként folyik az, hogy a büntetések és jutalmak alkalmazásának idejét mindenkor az egyéniség lelki fejlettsége szerint lehet és kell megállapítanunk. Vannak gyermekek, kikben oly élénken dolgozik a lelkiismeret már 9—10 éves korukban, hogy kötelességet nagy ritkán mulasztanak s többnyire csak feledékenységből, de még ily esetekben is oly érzékenyen bűnhődnek e miatt saját magukban, hogy

reájuk nézve a mi nevelői büntetéseink teljesen feleslegesek. Az ilyeneknél csak a jutalmazásoknak van helyük és czéljuk; mert ezekkel büntethetjük őket legjobban és legérzékenyebben, t. i. úgy, hogy mulasztásoknál és kihágásoknál csak arra figyelmeztetjük őket, hogy mit vesztettek tetteik és maguk viselete által. Azonban meg kell jegyeznünk azt is, hogy nehéz feladat vár reánk az ily gyermekekkel szemben, a kik ily feltünő érzékenységet mutatnak. Jól meg kell vizsgálnunk azt, hogy ez az érzékenység csakugyan a lelkiismeret fejlettségéből származik-e, avagy csupa hiúságban áll ennek a forrása. Tapasztalt lélekismerő is könnyen tévedhet a növendékeknek e tekintetben való megvizsgálása közben. Vannak azonban egyes biztosan nyomra vezető külső körülmények, a melyeknek megfigyelését komolyan ajánlom a tanítóknak és a nevelőknek.

Az oly gyermekek és ifjak, a kikben a kötelességmulasztás és kihágás azért von maga után kínos lelkiállapotokat, mivel nagy bennök a hiúság, az oly növendékek, kiknek lelkük gyönyörérzettel nem azért telik el, ha kötelességeiket híven teljesítették, mivel élénken működik már lelkiismeretük: a kitüntetésekért, jutalmakért feltünően esenkednek és a büntetéseket és megrovásokat feltünően ügyes mentegetődzésekkel szokták maguktól elhárítani. Az ily gyermekek valahányszor leczkéjükre jól elkészültek, majdnem erőszakosan követelik azt, hogy kérdezzük ki őket s ha mi nem engedünk ebbeli kívánságaiknak, ingerlékenyekké, indulatosakká válnak. A dicsvágy erősen működik bennük s ha azt ki nem elégíthetik, kellemetlen érzelem tölti el lelküket, a mely mogorva daczos vonásokban nyilvánul az arczokon.

Az ily gyermekek, ha leczkéjükre el nem készülnek, először is megkisérlik, hogy valamiféle fogás által eltávolítsák maguktól a felelés keserű poharát. Volt nemrégiben egy kis, hiúságtól majd kipukkadó tanítványom, a ki valahányszor el nem készült leczkéjére, rendesen kikéredzkedett s csak akkor tért vissza a tanterembe, a midőn már sejtette, hogy a kikérdezésből áttértünk a magyarázatra, de mióta ezen rendszerének hasznavehetetlenségéről meggyőződött — mert hát az ő kedvéért tovább is kérdezősködtem a szokottnál, sőt a magyarázatot is félbeszakítottam, hogy őt kikérdezzem — más fogáshoz

fordult. Gyengélkedést színlelt a kikérdezés idején, de hirtelen feléledt a magyarázás közben, a midőn oly kérdések kerültek sorra, a melyekre ő könnyedén megfelelhetett volna. De bizony így sem foghatott ki rajtam. Szóval, mindenkor kitaláltam fogásainak nyitját, hogy minél többször megszégyeníthessem s azzal erősbítettem e büntetést, hogy akkor, a midőn minden áron felelni akart volna, nem igen szólítgattam fel. Az ily növendékeknél, kik csak azért teljesítik kötelességöket, mivel jutalmat, kitüntetést várnak, a legbiztosabb szere a lelkiismeret fejlesztésének az, hogy ne igen, vagy csak nagy ritkán részesítsük őket jutalomban, sőt az alkalmat is vonjuk el attól, hogy hiúságuknak áldozhassanak; de viszont keressük az alkalmat arra, hogy rajta kaphassuk őket a kötelességmulasztáson, hogy a szégyenérzet legyen ostoruk, mert megjegyzendő, hogy a hiúsággal teljes leánykáknak soha sem kell hatásosabb büntetés, mint az, a melyet akkor teremt saját lelkük, a midőn a dicséretvágy kielégítést nem talál. Csakhogy vigyáznunk kell, hogy az ily eljárást a végletekig ne alkalmazzuk s ne érvényesítsük oly feltünően, hogy a többi növendékek is észrevehessék nevelői szándékunkat. Csakis a leggyógyíthatatlanabb hiú növendékekkel szemben tehetjük meg még azt is, hogy szemükre lobbantsuk azt, hogy mi jól tudjuk, hogy miként akarnak bennünket rászedni, hogy mi tisztában vagyunk csalfaságukkal. Ezt azonban mindenkor csak négyszemközt tegyük meg s ilyenkor adjuk értésükre, hogy mily rút dolog a tanítók ámítása s hogy mily hiábavalóság az; mert az Isten, a ki még legtitkosabb gondolatainkat is tudja, megbünteti az álnokságot és ha a tanító vagy a szülő nem is veszik azt észre és nem is büntethetik meg, megbünteti azt a mindentudó. Fessük le előttük, hogy mily keservesen kellene bűnhődniök csúf vétkük miatt, ha ezt társaik s a többi ember mind megtudnák.

Ily erélyes eljárást azonban még a konokoknak látszókkal is csak egyszer-kétszer alkalmazhatunk, újabb esetnél elég egy jelentőségteljes tekintet: büntet ez eléggé. A kik pedig még nem űzik a hiúság kedvéért a csalást, ámítást tervszerűleg, eléggé bűnhődnek, ha bűnük bünteti őket s a javítást a tanítónak csak úgy kell elősegíteni, hogy szemének erejével sújtsa a bűnhődőt s pillantásával adja

értésére a növendéknek, hogy nem helyesli, a mit tett és szóval kifejezi, hogy máskor hasonló dolgot nem szeretne tapasztalni.

Egyre kell még a fiatalabb tanítókat figyelmeztetnem, nevezetesen arra, hogy mielőtt teljesen bizonyosakká nem lehetnek arra nézve, hogy a növendék csakugyan teljes hiúsággal és e miatt akar ámítani: sem ezt a hiúságot, sem az ámítást ne büntesse; mert a büntetés mindig veszedelmesebb, ha nem annak idején és helyén alkalmazzuk, mint a jutalmazás. Helyesen mondja Eötvösünk: «*Gyermekeknél s ifjaknál a nem érdemlett dicséret többnyire jobb hatást tesz az érdemlett dorgálásnál, mely e korban a szilárdabb egyéniségeket csak elkeseríti s a gyöngébbeket önbizalmuktól fosztja meg*».

Visszapillantva az eddig elmondottakra kitünik: 1. hogy csak akkor alkalmazzuk a büntetést és a jutalmazást, ha ezt a növendékek magukban még nem képesek feltalálni; 2. hogy a büntetést az oly növendékeknél, a kikben nagy a hiúság, többször kell alkalmazni, mint a jutalmazást, legalább oly módon, hogy ne használjuk fel az általuk jelzett alkalmakat mindig a kitüntetésre és a jutalmazásra; 3. ritkábban alkalmazzuk a büntetést, mint a jutalmazást, kivált a fiatalabb növendékeknél, a kikben a lelkiismeretet erősíteni nem annyira a fenyítés és dorgálás által lehet, mint inkább a jutalomnak szem elé állítása által.

E feleleteket adhatjuk általánosságban második kérdésünkre. A részletes választól tartózkodunk; legfeljebb még egy-két képben feltüntetjük azt, hogy mily hibákat követnek el egyes nevelők és tanítók a büntetés és jutalmazás idejének megállapítása körül.

Vannak tanítók és nevelők, a kik talán bele is betegednének, ha minden egyes órában jól ki nem pörölhetnék magukat. Sokszor a szünyogban is elefántot vélnek látni és tartanak egy kis ártatlan csintalanság miatt olyan penitenciás prédikációt, hogy a gyermekek kezdetben szintén megrémülnek miatta, csakhogy nem képesek felfogni, hogy miért történik az. Később aztán úgy megszokják a csörölést-pörölést, mint a reggeli mosdatást és fésülést és még csak meg sem indulnak azok alatt a keserű kifakadások alatt, melyek a tanítóból kitörnek. Az ilyen tanítóknak sem a büntetésükben, sem a jutal-

mazásukban nincsen semmiféle nevelői képesség, rontó erejük azonban van igen is nagy: nemhogy fejlesztenék a lelkiismeretet, hanem tompítják azt; különösen az által, hogy nem elégesznek meg soha azzal, hogy a növendék tettének kellemetlen következményeit érezze, hanem mindig teljes megtörését czélozzák a gyermeki léleknek.

Más tanítók ismét oly nyugodtan viselik magukat minden egyes kihágással szemben, hogy a növendékek teljes biztonságban érezhetik magukat; mert tudják, hogy míg a tanító tanít — nem törődik azzal, hogy ők mint viselik magukat. Az ilyenek nem is szeretik kitenni magukat a felháborodásnak, hetenként csak egyszer-kétszer feleltetik tanítványaikat, illetőleg azoknak csak egyikét-másikát és minden felindulás nélkül osztogatják a kalkulusokat, akár csak ha 20—21 éves egyetemi tanulókkal volna dolguk; és nem értik meg aztán, hogy év végével miért nem tudnak a növendékek felelni s ezért év végével mindig ingerlékenyek s ilyenkor néha tökéletesen elhibázzák a fegyelem kezelését, túl lőnek a czélon. Nevelni az ilyenek nem képesek.

Ismét más tanítók bizonyos órákat szentelnek a büntetésekre és jutalmazásokra. Már előre tudják a növendékek, hogy mikor következik a fizetés napja s ezért e naptól már előre rettegnek kezdetben; de mivel épen azok, a kikre a büntetéseknek és jutalmaknak mint nevelő eszközöknek épen a legnagyobb mértékben szükségük volna, igen is hamar elfelejtik, hogy mit mulasztottak, mit vétettek, mivel közvetlenül nem követi a jutalom és a büntetés a cselekedetet, úgy tekintik a dolgot, mint szükséges rosszat, a mi az iskolába járással összefügg s minden megindulás nélkül fogadják a dorgálásokat a penitenciás napokra. Nevelhetnek-e az ily eljárást követő tanítók?

Azonban ne időzzünk tovább e képeknél, fogjunk harmadik kérdésünk megvilágításához.

III. Melyek a leányiskolában alkalmazható büntetési és jutalmazási eljárások főbb nemei?

A jutalom valamint a büntetés, melyben növendékeink részesülhetnek, két forrásból eredhetnek, az egyik forrás saját lelkükből fakad, a másik a tanítóktól, nevelőktől származi. Voltkaképen minekünk tanítóknak, miként fentebb már jeleztem, arra kell töreked-

nünk, hogy e második forrással fölfakaszszuk az első forrást rejtő sziklát, mely magában rejti a lelkiismeret büntető és jutalmazó erejét.

Csakis az oly büntető és jutalmazó eljárások alkalmazandók tehát a leányiskolákban, a melyek ezen czélhoz segíthetnek bennünket a nélkül, hogy oly forrásokat is fakaszszunk, a melyek a lelkiismeret tisztán csörgedező vizét megronthatnák, eliszaposíthatnák.

Azon büntetési és jutalmazási eszközök, a melyek a növendékek lelkiismeretének fölébresztésére és érzékenynyé tételére nem alkalmatosak, határozottan mellőzendők, valamint azok is, a melyek a gyermekekben oly szenvedélyek fölébresztését eszközlik, a melyeket a legérzékenyebb lelkiismeret sem képes kormányozni.

Minél inkább hasonlítanak a nevelők által alkalmazott büntetések és jutalmazások azon büntetésekhez és jutalmazásokhoz, a melyeket az érzékeny lelkiismerettel bíró felnőtt egyén lelkiismerete nyújthat, annál alkalmasabbak, annál helyesebbek azok.

Tökéletesen elhibázzák tehát azok a nevelők a büntetési és jutalmazási eljárást, a kik egyes erkölcsi botlásokat, mulasztásokat oly kellemetlen érzéki érzelmek fölébresztésével akarnak megbüntetni, a melyek semmiféle módon sem hozhatók a büntetésre méltó cselekedetekkel természetes összefüggésbe, összeköttetésbe. Ha p. o. a figyelmetlenséget, a rendetlenséget, a hazugságot a nevelő egyiránt rendesen azzal akárná büntetni, hogy a gyermekben fölébresztené az éhség érzelmét a táplálkozás elvonása által, igen tévesen járna el; mert ez a büntetési eljárás sehogy sem hozható természetes okbeli összefüggésbe azon cselekedettel, a melyeket általa megróni akarunk, s azért nem is alkalmas arra, hogy a lelkiismeretet fejlesszze.

Hasonlólag czélszerűtlenek az oly jutalmazások is, a melyek az erkölcsi jelességeket érzéki érzelmek fölébresztését eszközlő eljárásokkal tüntetik ki. A szorgalmat, pontosságot és a társak irányában nyilvánuló türelmet stb. nem valamely csemegével vagy ruhadarabbal kell megjutalmazni; mert e jutalomnemek sehogy sem illenek össze a jutalmazásra méltó magaviselettel.

Hozzá kell szoktatnunk növendékeinket, hogy úgy a jutalmat, valamint a büntetést, magukban az akarat végrehajtása folytán keletkező érzelmekben tudják föllelni. A szorgalom jutalmát találja föl a növendék a siker érzelmében, a figyelemét az értelem bővülése által okozott gyönyörben, a mások iránt tanusított türelemét a velük is éreztetendő rokonszenvben stb.

Reá kell növendékeinket büntetési eljárásaink által vezetni arra, hogy a rendetlenségnek nemcsak következménye, hanem egyúttal büntetése is azon kényelmetlenségekből áll, a melyek egyenesen abból származnak, hogy a hazugságnak természetes okozata és büntetése a mások bizalmának és becsülésének elvesztésében áll, hogy a pazarlás után a nélkülözéstől, a tisztátlanság után az undorodástól kell félnie stb.

Ha a tanító és a nevelő így fogja fel a büntetési és a jutalmazási föladatot, csakhamar meggyőződhetik arról, hogy azon szokásos iskolai jutalmak és büntetési eszközök, a melyeket oly gyakran alkalmazunk, nem annyira a lelkiismeret fejlesztésére, mint annak eltompítására szolgálnak. Avagy nem természetes elaltatása volna-e a lelkiismeretnek, ha mi bizonyos pénzbüntetéseket és jutalmakat alkalmaznánk, ha szabott ára volna a figyelemnek, a szorgalomnak, az igazságszeretetnek, a türelemnek stb., ha szabott bírsága volna a tisztátlanságnak, a durvaságnak, a hazugságnak stb.

És ha komolyan vizsgáljuk a dolgot, nem rokon-e a mi szokott büntetési és jutalmazási eljárásunk a pénzbüntetéssel és jutalmazással. Nincsenek-e büntetési és jutalmazási árjegyzékeink, a melyekben a bizonyítványokon kívül az iskolába marasztás, a sarokban állítás, a koplaltatás s a szóval való dicséret és megintés különböző fokai, mint egységárak szerepelnek, és nincsenek-e még sokan, a kik a vesszővel való fenyítés lisztáit tiszteletben tartják.

Nem mondom, hogy a szokásos jutalmazási és büntetési eszközök egyátalában semmit sem érnek. Elismerem, hogy bizonyos esetekben, a midőn azok oly érzelmeket kelthetnek fel, a melyek ugyanazosok azokkal, a melyeket a helyesen fejlesztett lelkiisme-

retnek is fel kell ébresztenie, igen is jól hathatnak; de tagadom, hogy p. o. a sarokba állítás bármely mulasztásnak avagy kihágásnak büntetésére alkalmatos eszközül szolgálhatna. Avagy természetes-e azon nevelői eljárás, a mely szerint a szorgalmat is, a türelmet is, a szófogadásra való készséget is stb. egyes iskolai érdemjellel jutalmaz vagy a bizonyítványban tüntet ki csupán.

Szerintem a büntetési és jutalmazási eszközök legfontosabbikát és leghatalmasabbikát a nevelőnek, a tanítónak személyében kell felállítanunk. A tanító magaviseletével, magatartásával, kedélyével ébresztheti és fejlesztheti a növendékek lelkiismeretét a leghatásosabban. A példa az erkölcsi nevelés leghatalmasabb eszköze marad, míg az emberek természetében az utánzási hajlam oly hatásos lesz, mint a minő valóban.

Ha a tanítóban erősen ki van fejlődve az erkölcsi érzék, nemcsak észre tudja venni növendékeinek magaviseletében a megjutalmazandó avagy a megbüntetendő mozzanatokat, hanem azonnal jelezni is tudja azon érzelmeket, a melyeket növendékeiben magukviseletének megjutalmazásául avagy megbüntetéseül fel kell ébresztenie. A tanítónak lelkében, mihelyt növendékét hazugságban kapja, erősen kell éreznie a hazugság iránt való ellenszenvét, arczának, tekintetének a megvetést és a sajnálkozást kell visszatükröznie, hangjának megrendítőleg kell hatnia, szavának kellemetlen érzelmet kell kifejeznie a tettet illetőleg, sajnálkozást a személyt illetőleg. Ha az igazmondás szeretetének oly tényével találkozik, mely az őszinteség oly erejéből fakad, mely erősebb a gyermekben vagy ifjuban mint a büntetéstől való félelem, ha a mulasztás avagy kihágás bevallásánál a növendék teljes megbánást tüntet föl; a nevelőnek oly hangulatot kell arczkifejezésével, hangjával jelezni, mely engesztelődést és bátorítást éreztessen a növendékkel szemben, és szavaival hasson oda, hogy a növendék észre vegye, miszerint a büntetés súlyát mindig enyhíti az őszinteség s az igazmondás jutalma.

Nem részletezem tovább a büntetési és jutalmazási eljárásnak ezen nemét; mert meg vagyunk győződve arról, hogy a ki ennyiből nem értette meg azt, hogy melyek a büntetési és jutal-

mazási eljárásoknak leghasznavehetőbb és legáldásosabb nemei, az akkor nem fogná fel e kérdésre vovatkozó nézeteimet, ha a példáknak egész erdejét állítanám is fel, és viszont, a ki az elmondottaktól indíttatva kitűzött kérdéseink fölött való gondolkozásra, hajlandóságra ösztönt érez magában, az maga is képes lesz odáig jutni, a meddig én eljutottam, t. i. hogy a fegyelemtartás főeszközei, a büntetés és jutalmazás, csak akkor hozhatnak áldást a növendékekre, ha azokat a növendékek egyéniségéhez mérve úgy alkalmazzuk, hogy általuk a fejlődő emberi lelkiismeretet érzékenynyé tudjuk tenni.

*
* *

A GYERMEKEK ÖLTÖZTETÉSÉRŐL.

Nem ismerek fontosabb nevelési feladatot a gyermeki arcz es lélek üdéségének, ártatlanságának ápolásánál, megőrzésénél. Az a testi, ez a lelki egészség jele, s egyéni boldogulását csak úgy érheti el, emberi hivatását csak úgy töltheti be valaki, ha testileg, lelkileg ekészséges. E testi, lelki egészség megőrzésében úgy mint megrontásában igen fontos szerepet játszik már a gyermekkorban: a ruházkodás; azért nem tekintem kicsinyes dolognak a gyermekek helyes öltöztetésének kérdésével egészségi és nevelési szempontból foglalkozni. Nem tekinthetem kicsinyes dolognak már azért sem, mert ha végig tekintek a most divatozó gyermeköltözeteken, elszoruló szívvel látom, hogy a divatnak emez ártatlan áldozatai mindazt viselik, mi nem czélszerű, s egészségi és nevelési tekintetekből sokszorosan kárhozatos.

Elől homlokba a szemöldökig, hátul a vállig omló fürtös (vagy borzas) haj, vörös atlasz bébé-főkötővel, vagy nagy karimájú hátracsapott kalappal; térden felül érő szorosan a testre simuló bársonyruhácska nagy fehér csipkegallérral és kézfodorral, meg egy sereg lengő-libegő szalagcsokorral díszesítve; picziny magas czipő, mely fölött csak egy újjnyira ér ki a harisnya széle, rózsás térdecskék: íme egy divatos kis leány külső megjelenése.

A nagyobbacskáknál a rövid ruhácska hosszát többnyire térden felül érő harisnya pótolja; de általában a leányoknál úgy mint a fiúknál mindaz elfogadott viselet, ami feltünő, bizarr és drága. De nem is csoda, mikor azok a kedves kicsinyek így ellenállhatatlanúl szépek. Mennyire emeli arczszínüket, szemük ragyogását a ruhaszövetek pompás színhatása, a selyem tündöklése, a bársony puha fénye. Mily kedves keretet ad az arcznak a hom-

lokba, a vállra omló haj, a nagy széles percemű Rembrandt-kalap.

A gyermek oly szép, hogy válogatás nélkül viselhet mindent, minden jól áll neki; s öltözéke oly csekélységekből, jelentéktelen kis darab szövetekből kerül ki, hogy a legfényesebb öltözék sem mondható aránylag igen drágának. És ha drága is! Lehet-e édesebb öröm a kicsinyek csinosítgatásánál piperézésénél. Nem fokozott élvezettel gyönyörködnek-e a szülők, kivált a kedves jó mama, kisdedeikben, ha — mint egy szép festményhez — a hozzájuk illő foglalatot megszerezniök sikerült; ha épen oly díszesek, elegánsak gyermekeik mint *X*-éké és *Y*-éké, sőt azokat némi tekintetben felűl is mulják? Mily öröm, ha a sétányon a kis *A* grófocskák és *B* comtessek között is feltűntek, számot tettek a kicsinyek s mily szívszorító, lehangoló érzés, ha úgy tűntek fel köztük, mint hamupipőke — pongyolában.

Íme *a divat és a szülői hiúság*, ezek azok a titkos tanácsadók, melyek a szülőket a gyermekek öltöztetésénél kormányozzák. A szülők kedvtelésének kielégítése a fő, a czélszerűség s a nevelési tekintetek mellékesek, a legtöbb esetben szóba sem jönnek.

Hogy a nyakat folyton csiklandozó haj a vállnak szüntelen fel-felrángatását, a fej nyugtalan jobbra-balra mozgatását idézi elő s ez által bizonyos idegességet ébreszt a gyermekben s később csak nehezen, vagy pedig egyáltalán le nem szoktatható, helytelen mozdulatokra kapatja; hogy a fényes vörös kalap s napernyő a szemet sérti, gyöngíti; hogy a szoros ruhaderekak s a 8—10 éves leánykákra már felerőszakolt fűzők a máj helyzetét és alakját elváltoztatják, a bordákat elnyomorítják, a lélekzést s az emésztést zavarják, megrontják: az ilyenek meggondolására a legtöbb esetben nem marad idő.

Ép oly keveset gondolnak azzal, hogy a szűk harisnyakötő ércsomók keletkezését okozza; hogy a gyermek kora fáradsága a szűkszárú magas czipő következménye, mely emellettt még a vérkeringést is gátolja; hogy a mezítelenül hagyott tagocskákban egyenetlenül oszlik meg a hő s az egyenetlenségek helyrehozásánál a vér nagyobb munkát végez, a test több meleget veszít kelleténél;

s végre, hogy a fiúcskák szűk nyakravalója, kemény inggallérja nyomja a nyakereket, vérpangást, vértódulást okoz az agyvelőben, a minek legközelebbi következései orrvérzés, fejfájás, golyva, stb.

Nem vétek ez a gondatlanság?

Pedig ezeken kívül sokat vétkeznek még a gyermekek egészsége ellen az öltöztetésnél az által is, hogy az öltözeteket nem alkalmazzák a gyermekek egyéniségéhez, nem alkalmazzák a hőmérséklethez. Egyenlően öltöztetik a vézna, vérszegény s az egészségtől duzzadozó gyermekeket, s télen még a fűtött szobában is meleg ruhát, gyapjú felső harisnyákat, flanell alsó ruhácskákat adnak rájuk; tavaszszal, nyáron és kora őszszel pedig ha 1—2 fokra sülyed is a hőmérő: mezítelen lábszárakkal, könnyű ruhácskákban engedik őket a szabadban futkosni. Némelyek a túlságos kényeztetés, a széltől is óvó gondoskodás, mások a minden áron edzeni-akarással ártanak. Pedig oly egyszerű dolog a helyes arányt eltalálni, mikor oly kitünő eszköz ad e tekintetben tanácsot, mint: *a hőmérő*. S ezekhez képest oly egyszerű szabályai vannak a gyermekek egészséges öltöztetésének: Legyen a ruhájuk *kényelmes és könnyü*, sehol se nyomja és szorítsa testüket; födje be teljesen tagjaikat s adjon egyenletes meleget, de legfőkép legyen mindenkor a hőmérséklet változásaihoz alkalmazott. Ha a szülők ezekre a «csekélységekre» minden körülmények között következetesen figyelnének, sok bajtól, betegségtől mentenék meg gyermekeiket, sok aggodalomtól önmagukat.

Nem tarthatjuk azonban kifogástalanoknak a gyermeköltözeteket csupán azért, mert az egészségi követelmények szemmeltartásával készültek, ha nevelési tekintetben nem ütik meg a mértéket. Az öltöztetés a gyermekre nagy erkölcsi hatással van, már csak azért is, mert e hatás az öltözködés, a ruhaváltoztatás gyakorisága miatt többször ismétlődik, s az öltözködés közben keletkezett érzelmek (a rend, csinosság, külsőségekből fakadt öröm, hiúság s más efféle érzelmek) az ismétlődés folytán állandósúlnak s a gyermek jellemére sajátosságuk bélyegét nyomják. A viselni szokott öltözetektől függ, meg attól, hogy milyen szempontból tulajdonítunk mi a gyermekek előtt fontosságot az öltözködésnek, hogy a

gyermekben az öltöztetés következtében jó erkölcstulajdonok fejlődjenek ki, vagy pedig gondolkozásának iránya teljesen megromoljék.

Az a gyermek, a ki kicsiny korában bársony ruhákban járt, nem szívesen bújik honi kartonba, meg félgyapjú posztóba, ha felnövén, ilyenek viselésére kényszerítik őt anyagi körülményei; s ha megtanúlta az egyszerűbb öltözetű gyermeket lenézni, szerencsétlenek érzi magát a fényes öltözetek híjával, mert maga is folyton a kicsinyléstől, lenézéstől retteg. S a szülők végre is, hogy kedvét ne szegjék kedvenczüknek, megszerzik áldozatok árán is az elegans, a divatos öltözéket; amit meg nem tagadhattak a kicsikétől, hogy vonhatnák meg szemük fényétől, a nagy leánytól? Úgy sem soká gondoskodhatnak róla, más család ülteti kebelébe; addig legalább hadd lássa a kedves, hogy szeretik, kedvét keresik ma is, mint azelőtt. S végre is ki tudja milyen szerencse vár reá? Ha feltünik szép, elegans megjelenése, még a magasabb körökbe is bejuthat; míg ha nem öltözik «kellő díszszel», jó partiet sem remélhet.... S ha nem csinál jó partiet, hogy remélhessük aztán, hogy le tud mondani arról, amit gyermek és ifjú korában annyira megszokott. Íme, asszonyaink fényűzési és pazarlási hajlamának csírája a gyermekszobában.

S az a rossz, melyet egyes családok gyermekeik pazar öltöztetése által okoznak, nem marad meg csupán az ő családjukban. Másokat is megrontanak a példa által, melyet a gyöngébbeknek nyújtanak. S rosszat okoznak még jótékonyságuk által is. A kicsinyek avult, viseltes ruhácskáit elajándékozzák cselédeik s szegényebb ismerős családok gyermekeinek, mintegy kényszerítve ezeket is, hogy társadalmi és vagyoni állásukhoz nem illő ruhákban járassák gyermekeiket, s terjesztve ez által e körökben is a fényűzési hajlamot, a hiúságot és czifrálkodást.

Nevelési szempontból csak a teljesen egyszerű gyermekruha fogadható el; de az aztán legyen kifogástalanúl tiszta és csinos. Az a szülő, a ki csupán azért, hogy el ne kényeztesse, elhanyagolja gyermeke öltöztetését, a ki megtűri, hogy kiszakadt ránczokkal, lyukas könyökkel, szennyes ruhában járjon gyermeke, nagyot vét

az erkölcsi nevelés elve ellen, mert eltompítja gyermekében a rend s a tisztaság érzékét, megsemmisíti az esztetikai érzésnek öltözködés közben is meg-megújuló nemesítő hatását. Csak az tesz ennél helytelenebbűl, a ki arra szoktatja gyermekét, hogy a rongyos-szennyes alsó ruhát ragyogó felsővel takargassa, ki otthon elnézi az ízlést sértő pongyolát, de a sétálásra czifra öltözeteket tart készen. Ez által tanúlja meg a gyermek első sorban az idegenekre, a «világra» lenni tekintettel, ezekre tartani fen a fényt, ragyogást, szellemet és mosolyt s a család számára a duzzogást és letiprott sarkú papucsot.

Tanúlja meg a gyermek jó korán, hogy az öltözködés czélja nem a hivalgás és testünk cziczomázása, s hogy csupán üres szív és romlott elme tulajdonít annak mérték fölötti becset. Tanúlja meg, hogy nem a czifra, de a tiszta ruha tisztesség s nincs veszedelmesebb lejtő az anyagi és erkölcsi romlásra mint a fényűzés és a divat. Ezt pedig csak szoktatás és példa által tanúlja meg a gyermek s csak akkor, ha a szülők csak egy divatot ismertek az öltöztetésnél: *a feltétlen teljes egyszerűséget, csak egy díszt: a csinosságot, csak egy fényűzést: a tisztaságot.*

Sebestyénné Stetina Ilona.

A NŐ ARANY JÁNOS KÖLTÉSZETÉBEN.

FELOLVASTATOTT AZ ARADI KÖLCSEY-EGYESÜLET FELOLVASÓ GYŰLÉSÉN.

A teremtett lények gyöngébb feléhez tartozom; nő vagyok. De szívesen bevallom gyöngeségemet, mert érezem, hogy abban a mi gyöngeségünkben mégis nagy erő rejlik. Nem akarom ezzel azt mondani, hogy gyönge gyámoltalanságunkban megszánnak néha bennünket a teremtés urai s ebből kifolyólag az ő gyöngeségük folytán mégis a mi akaratunkat valósítjuk meg, a világért sem. Hiszen ebben az esetben mégis csak ők volnának az igazi győztesek, mert a mi kedvünkért a maguk akaratát győzték le, a mi a legnehezebb dolog. Ha a nő sokat hangoztatott gyöngeségét erőnek állítottam, a szív erejére gondoltam a megfontoló észszel s az erre alapított elhatározásokkal szemben. Igaz, sokszor cserben hagy bennünket minden logika, sokszor lesz lenge náddá bennünk a pillanatnyi erős akarat, ha a szív hangja megszólal bennünk; és ilyenkor aztán reánk olvassák az ítéletet, hogy az asszony nem tud gondolkozni, itélni, nincs erélyes akarata, csak szeszélye, szóval az asszony csak félember, mert a szíve szerint cselekszik. Pedig milyen nagy hatalom az a szív hatalma és mennyivel nagyobb, tisztább törvényeket alkot, mint a legbölcsebb értelem . . . De még azt is szívesen elismerjük, hogy félemberek vagyunk, csak azt a kérdést vetjük fel utána, hogy a teremtés urai vajjon tökéletesek-e? A hol észről, fontolgató értelemről, ítéletmondásról van szó, szívesen átengedjük nekik az elsőséget; de ugyanazt követeljük tőlük a magunk részére a szív és érzelmek világában. Mert mint a hogy a napnak fényére és melegére egyaránt van szüksége a világnak, úgy életünkben meg van az észnek, meg van a szívnek is saját jogköre. Képviselje az erősebb világ a ragyogást, mi meg a meleget;

így lesz férfi és nő egy egész: ember észszel és szívvel, nap ragyogással és meleggel közösen a nagy mindenség urai.

Nemünk mivoltának és hivatásának eme felfogását találtam Aranynak, nemzetünk nagy mesterének minden arany sorában, a hol bűbájos tollával a nőről beszél.

A milyen tiszta, harmonikus egész költészete, ép oly nemes, igazán emberi abban a nő is. És ha elmondhatjuk, hogy egész költészetének irányát egyszerű, tiszta vallásos neveléséből vette, melyet későbbi tudományos műveltsége, a világ folyása, az élet különböző viszonyai sem változtattak meg lényegében soha: úgy különösen állíthatjuk azt, hogy egyszerű otthonának bűbájos varázsa az, a melylyel minden nő alakját oly vonzón és nemesen állítja szemünk elé.

Tagadhatatlan igazság az, hogy a nagy emberek egész éltére, gondolkozásmódjára s lelkök tiszta nemességére mindenkoron döntő befolyást gyakoroltak azok a nők, a kiket jó vagy balsorsuk mellékjük rendelt. A mely férfi nem tanúlta meg anyjában a nőt tisztelni, az nem tanúlja meg soha becsűlni a nőket. A mely férfi szívéből első szerelme elrabolta hitét, bizalmát, az azontúl csak gúnymosolylyal szól az asszonyról. Az első igaz szerető szíve éltének őrangyala lehetett volna, míg az első csalódás, az első csalfa nő szívének ördöge maradt. Ki látott még férfit, ki első nagy szerelmében megcsalatva nem szórt volna keserű gúnyt és átkot a világ minden asszonyára? Mert az az egy volt mindene, s szemében a női ideál megtestesülése, csalódván, azért lesz igazságtalanná minden nő s a nő iránt általában.

Aranyt tiszta lelkű vallásos anyával áldotta meg az ég, ki bár egyszerű míveltségű volt, mégis magasztosabb tanokat csepegtetett gyermeke szívébe, mint azt bármely tudomány taníthatta volna: a szív, a vallásos, becsületes szív tanait s mikor a gyermek ifjúvá nőtt, tiszta szerelem által hevített szíve feltalálta a költők idealját a szeretett nőben, ki egész éltében őrző angyala maradt, s a hitves szerelmét egyesíté az anya gyöngédségével. Így látta újra élni anyját a szerető hitvesben és később a szerető hitvest ifjú, széplelkű unokájában. Csoda-e hát, ha Arany, ilyen nők körében, olv

igazán meg tudta érteni a nő lényét, tudott lelkökben olvasni, megértette szívök dobbanását örömben fájdalomban egyaránt?

Arany egész költészete a tiszta, nemes valóság költészete. Szemünk elé tár minden nemest, szépet, jót és mindezt nem elérhetetlen magaslatokon. Itt közöttünk a földön, a tavasz virulásában s az ősz hervadásában, embertársaink szeretetében, nagyságában mutatja be az életet ezer örömével, ezer bánatával. Ha szikrát gyújt is lelkünkben, nem lobban az égető, fájdalmat okozó lánggá. Nem éget, de világít és melegít: megvilágít mindent, mi lelkünkben igaz, szép, jó és megnyugtató harmoniát teremt a zaklatott lélekben is. Minden egyes kötete imádságos könyv, mely lelkünket az örök szép imádására tanítja meg.

Arany mindig közöttünk jár, a napsugaras, a borongós földön, melynek lakója az ember sem angyali, sem ördögi lény, de mégis mindkettőnek egy halovány sugarát rejti magában.

Ilyen költészetében a nő is.

Női alakjai közöttünk járó-kelő alakok, bár más időben, más viszonyok között, mint a miénk, de emberi erényekkel, gyöngeségekkel vagy bűnökkel, melyek oly régiek, mint az emberi, a női nem maga. Arany költészetében nincs egyetlen egy modern női alak sem, a divatos nevelés és ferde szokások torz alakja, nem befolyásoltatja a nőt semmi hiú külsőség által, emberien, emberi érzése, szenvedélye szerint érezteti, gondolkoztatja s ennek ereje szerint győzedelmeskedik is lelkén a gonosz vagy az erény.

Arany nem ád a nő kezébe világrendítő hatalmat, nem helyezi a nőt modern piedestálra, hanem azon az egy természetes magaslaton mutatja be, hová a nőt az Isten első rendelete által helyezé: a férfi oldala mellé mint békítő angyalt, mint az odaadó szeretet ápolóját, mint segítő, védő s óvó, de nem intéző élettársat. És ezen felfogás nemünk legszebb, legmagasztosabb felfogása.

Itt azután erősnek, isteni erővel felruházottnak mutatja be a nőt akár mint anyát, akár mint a szenvedélyével, szíve hatalmával küzdő feleséget, hajadont, ki nagygyá, erőssé lesz a szívébe költözött istenség, a szeretet által.

*

Az anyai szeretet a legtisztább szeretet e világon, tisztább a szerelemnél, mert ezer rettegés, ezer fájdalom tisztító tüzén megy keresztül a gyermek első mosolyától az anya utolsó sóhajáig. Ilyen magasztos, megható anyai szeretetet mutat be a költő *Toldi Miklós anyjában*, Toldiné nagyasszonyomban még pedig oly igaz vonásokkal, hogy önkénytelenül eszünkbe jut: csak az írhat úgy az édesanyáról, ki teljes nagyságában érezte mint fiú az anyai szeretet áldását.

Mintha előttünk látnók, mint régi jó ismerősünket, azt a szívet megnyerő, egyszerű, természetes nagyasszonyt, kinek egész élete szeretet és munka, öröm és lemondás, remény és kétség — de mindig tiszta harmonikus egészszé olvadva lelkében. Ott sürög, forog a háznéppel együtt, talpon van minden legény, lány a házban, készítik a lakzit, hogy méltóan fogadják a ház urát, Toldi György uramat, ki látogatóba tér haza, mint igazi úr, a király udvarából. Ünneppel fogadja az anya az ő büszkeségét, vigalommal várja, szíve egyik dobbanása, azé a vitézé, az úré; ez a büszkesége, a ház fénye s daczos, akaratos feje, kinek szilaj akaratától még az édes anya is össze rezzen. Hiszen olyan nagy úr még a királyi palotában is.

De a másikon, a kisebben, Miklóson csügg szíve egész melegével; ez az elnyomott; ez az édes, ezt félti, azért remeg. Féltette a durva bátya haragos gőgjétől, mikor még csak híre járt, hogy látogatóba tér haza, s remegve félti, mikor otthon az első találkozásnál fellobban György gyilkos gyűlölete a kisebbik ellen, s lángra gyúl mindkettőben a boszú s önfeledten egymásra tör a két fiú. Akkor — e rémes pillanatban is — a kisebbik veszedelme tör szívére!

«Testével takarja Györgyöt és úgy védi,
Pedig nem is Györgyöt, hanem Miklóst félti.»

És ez a szeretet nyilatkozik szívében a legnagyobb bensőséggel Miklós hosszú, viszontagságos életén át mindig.

Miklóst bátyja gyűlölete haragra gerjeszti, s fékevesztett dühében agyon üti György egyik katonáját. György újjong öcscse bűne fölött, Miklóst meg balvégzete bujdosásra készti.

De mielőtt örök időkre búcsút venne otthonától, első rejtekéből éjjel lopva, mint a hazajáró lélek, haza oson, hogy búcsút vegyen az édesanyától s erőt nyerjen ott az igazi szerető szíven.

Egy zok szó sincs az édes anya száján az ő bűnös fia számára. Hiszen a másik az okozója; ezt az üldözöttet, a világ árváját még nagyobb aggodalommal öleli szívéhez, nem látja benne a bűnöst, csak szerencsétlen sorsa áldozatatát s

«Egy fillér kis darab, de annyi hely sincsen,
Hová az orczáján csókvetést ne hintsen.»

És mikor azt hiszi, örökre leszakadt szívéről a gyermek, nincs hangos panasza, sikoltó jajja, néma kinban csavarodik lelke össze. Csak mikor hallja, hogy a bujdosó után György üldöző hangja veri fel az éji csendet, anyai szívét átjárja az engesztelhetetlen testvér-gyűlölet kétélű gyilokja, elveszti erejét:

«Lehanyatlott szépen a megvetett ágyra,
Isten tudja meddig tart az ájulása.»

Amazt a gőgös urat könny nélkül látja távozni, hiszen csak kínt hozott e házra, meg övé a világ, a királyi palota fénye. De ennek az üldözöttnek kettős szüksége van a szeretetre. Aggódva küldi utána kincscsel, czipóval mint jó tündér, a hív Benczét; ő meg otthon imádságos sóhajával kiséri. És hogy jól imádkozott — hogy is imádkozhatnék egy anya másként? — tudjuk, mert Miklós a királyi udvarnál hőstette által kegyelmet nyer, lovaggá lesz.

Mint siet most a boldog anya hozzá a nehéz hosszú útra, mily gyönyörrel öleli magához visszanyert fiát. Most az öröm megnyitja ajakát:

«Lelkemtől lelkezett gyönyörű magzatom,
Csakhogy szép orczádat még egyszer láthatom;
Beh szép vagy! be nagyon illel leventének,
Isten sem teremtett tégedet egyébnek.»

Azután, mint igazi asszony, a harczi dicsőséggel elárasztott fiút másképp is boldogan szeretné látni — már öreg idejére gondol — mint férjet, boldog családapát. Még a lelki üdvét is félti a legényélettől, a sok pompától, dicsőségtől s aggódva kéri:

«Fiam édes fiam, mért nem házasodol?
Elkapott a világ, hidd meg elkárhozol!»

De ismerjük Toldi fájó szerelmét, balvégzetes esetét a tréfás bajvívásból. Édes anyjának nem mosolygó feleségét, hanem szíve nagy bánatát hozta haza. Aggódva nézi az anya szeme a hazaérkező fiút, a hangos, jókedvű kaczajt, tréfát ajakán, de azonnal:

«Meglátta, hogy öről fia szívén bánat,
Látta, hogy a jókedv csak aranyfüst, melyen
Átalfeketélik gondja nem egy helyen;
Érezte is a bút, mint érzi előre
A seb, ha zivatar készül az időre,
Vagy mint égi madár, mely pihenést nem lél,
Oh nincs igazmondóbb anya szívnél szemnél;
Vállán göndörödő fürtjét simogatja,
Mi baja? Mi lelte? kérdezi, faggatja;
Minden szava szín méz; édes fia, lelke,
Galambja, virágja! mi baja mi lelte?
Könnye is egy kérdés az elolvadt szemben
Csak szomorú hírt vár, hogy alá cseppenjen;
Rezgő szava, képe, test oda hajlása:
Mind csupa szív részvét, bizalom forrása!»

Melyik gyermek szíve ne dobbanna boldogat legnagyobb fájdalmában is az ily szerető anyai szív aggodalmára?

Oda hull a nagy, az erős Toldi mint zokogó gyermek az édes anya ölébe, s ott nyer, ha vigaszt nem is, de erőt s büszkeséget bánata elviselésére.

Mindig szereti, mindig védi, míg az ő fia a nagy Toldi marad. De mikor idők multával Miklós szerelmének utolsó reményét is szétrombolva látja s a hosszú küzdelemben mint legyőzött ellenfél jobb énjét megvetve vad tivornyák dőzsölő zajában keres feledést: akkor az anya, ki a vak szenvedélye által gyilkossá lett fiát szívéhez felemelte egykor, most a gyávát, a hírnevében, becsületében taposót anyai szívének egész fenséges tisztaságával ítéli el. Igaz, itt is felszólal a régi szeretet hangja. Nem Miklós a rossz, a korhely, csak azok, kik az ő jó jámbor fiát úgy elrontják. Melyik anya nem mentené így fiát?

De elfelejti ismét fia gyöngeségét. Mikor Miklóst Tar Lőrincz meggyilkolásával gyanusítják, mikor a sírrablás hírébe keveredik, megint az anyai szeretet hangja szól lelkéből, mikor felviszi min-

den drága kincsét a királyné elébe s kér, könyörög az ő fiáért; ő ismeri Miklóst:

«Az ő fia Miklós nem cselekedhet olyast,
Ismerem a szívét, ő nem tehet aljast,
Csepegtettem abba isteni félelmet,
Bátran merem e részt kérni a kegyelmet.»

S hogy a hideg, büszke királyné elutasítja, tovább megy, fel a királyig, nincs fáradság *nagy*, út *hosszú*, mely őt visszatartaná.

Csak unokáján múlik, hogy útra nem kél az olasz földre hozzá. De elküldi Anikót, a fiatalabb erejűt szószólónak, ő meg itthon szomorú özvegyi lakában imádkozik a nélkül, hogy egy panaszt, jajszót emelne a sok gondért, mit ez az ő nagy fia hozott éltére mindaddig, míg sok viszontagság után ismét szívéhez öleli az ujult dicsőségben haza térő fiút.

Ki mondja, hogy nagyobb hatalom, fenségesebb hatalom volna a világon az anyai szeretetnél!

Arany ez által a nagy szeretet által tette Toldinét erőssé, vonzóvá, és úgy leste el szívének minden dobbanását, ajkának minden szavát, hogy azt minden anya a magáénak vallhatja.

Azért is Toldiné minden érzésében, szavában, tettében igaz, fenségesen emberi; édes anya a szó szoros értelmében; a legszebb emlék, mit Arany, mint fiú, az édes anyának emelhetett.

*

A Toldi-monda másik legvonzóbb női alakjának, *Rozgonyi Piroskának* jellemében a költő igaz, megragadó vonásokkal az odaadó, lemondó, büszke szerelem martirját festette le.

Szomorú, szerencsétlen szerelmet rejtegetett magában a szép Piroska szíve első megszólamlása óta. Ment volt e szerelem minden önző gondolattól, nem érzett más vágyat, mint az ő boldogságát, nem volt más imádsága, mint az ő boldogságáért.

Nem volt e szerelemben a reménység egyetlen sugára sem, csak lemondás; nem mosoly, csak könny. A milyen mély és tiszta volt, ép oly szomorú is, a milyen hatalmas, ép oly reménytelen is. És mégis szeretett, szeretett egyenlő hévvel a sír bezárultáig, örökös vágygyal, könnyben és fájdalomban; szeretett oly áhí-

tattal, oly bensőséggel, mint a hogy csak oltárképeinkhez szoktunk imádkozni.

Nem volt áldozat elég nagy, mit meg nem hozott volna szíve Istenének, de mert épen Istenség lakott szerelme által szívében, meg is akarta annak szentségét őrizni, bár szíve szakadt is meg alatta.

Szívében csak a női büszkeség és becsület hangja szólott még hangosabban mint szerelme s ez adott néki erőt ama nagy küzdelmek közepett, midőn zaklatott szívében a szerelem ereje, női önérzete s lelke tisztasága vívott élethalál-harczot egymással.

Pedig mióta szerette azt a nagy, azt a vitéz Toldit! Azóta, mióta csak egyszer látta egy vitézi tornán! Azóta szívében maradt képe, imádságában vágya, ott látta a napban, ott a patak vizében, a szél az ő nevét susogta, a madár felőle dalolt. Hogy dobogott szíve a király szavára, hogy a vitézi tornán győztesé lesz Rozgonyi uram leánya s megújul a Rozgonyi ház régi fénye. És ki legyen a győztes, ha nem ő, ő a legvitézebb! Nem is jutott eszébe más senki, hiszen az ő szíve csak felőle szólott, érte beszélt. Remélt, majd kétkedett egy pillanatban, vajjon el fog-e jőni, fog-e érte víni? — És eljött és vívott.

Bár álruhákat öltve, senki sem sejté abban a nagy vitézlő Toldit, de csak egy pillantás — a szerelem pillantása — és Piroska érzi, hogy az Toldi a suta Tar Lőrincz pánczélában, Toldi, ki gúnyt űz a vitézi tornán Rozgonyi leányával s mint midőn e pillanatnyi fénylő villámsugárt egyszerre halálos sötétség váltja fel — «*a szive ketté hasadt ékkel*»

Sikolt nagyot egyet, valamint a héja
S összeroskad szegény, lerogy, elalélva!

De nincs több panasza. Az ilyen megalázott, eltiport szerelemnek nincs szava, mert

Hiszen itt volt, megvítt, odadobta csúfra,
Mint egy leszakított virágot az útra!

E gondolatra a gyermek leány, ki hónapokig szőtte üdvösséges szerelme álmát; erős akaratú nővé válik, ki inkább önkezével tépi ki lelkéből szívét, mint hogy szégyen és megaláztatás árán

váltsa meg szerelme üdvösségét. Letörli könnyét s az erős megadás hangján szól:

«*Akarok* Tar Lőrincz felesége lenni!»

Ha van az életben lelki erőre szükségünk, úgy azon pillananatokban van leginkább, mikor szívünk minden dobbanása ellent mond annak, a mit a tisztesség, a becsület szab elénk. Piroska rövid «*akarok*» szavában boldogsága halálos ítéletét mondta ki, s milyen nagy, erős volt az a lélek, hív maradt e kimondott szó szentségéhez, s a szív legnagyobb harczában megmaradt azon magaslaton, melyre magát saját erős lelke martirja gyanánt állította fel. És Piroska, szíve minden dobbanásával, ilyen martirja maradt lemondásának még Toldi később bevallott viszontszerelmének csábos szavára is. Nagy bánatával szívében megy föl, mint Tar Lőrincz menyasszonya, a királyi várba. Nem szórakoztatja ott a királyi pompa, a menyegzői készülődések, hideg maradt lelke a királyné kegyére, szívének minden dobbanása csak azé a gőgösé, azé az érdemetlené. Csak a bátor szívű Örzse, a bosnya bán leánya, találja meg szívéhez az útat. Örzse szíve szintén titkos lángban ég, szereti az elérhetetlent, a kimondhatatlant; föl egész a koronás főig emeli szerelme; Lajosért, a magyarok királyáért sóhajt.

Tudja, hogy szíve szerelmének bölcsője és sírja is egyszersmind; tudja, hogy vágya, szerelme hiában való, de azért szeret, mint azt annyi bohó női szív teszi, egyenlő hévvel s reménytelenséggel. A két boldogtalan szerelem szálai szövik egygyé megható őszinte barátságba Piroska és Örzse szívét. Örzse könnyebb vérű, szenvedélyesebb; számot vetett lelkével, s könnyen ellebben ajkáról a titok, míg Piroska nőiesebb zárkozottsággal, melyet néhaféle felújuló reménye még növel, őrzi szíve titkát, míg az eszes Örzse úgyszólván ki nem lopja azt lelkéből.

És midőn Örzse sejtelmét valósulni látja, szíve egész melegével segítené, vigasztalná a szenvedélyével küzdő Piroskát. Ezer tervet sző, míg végre zárdába küldené. De Piroska szívében, nagy fájdalma alatt, felszólal a gyermeki szeretet hangja; hogyan rombolhatná ő le a más reményét, az édes atyjáét, ő, kit épen a meg-

csalt remények tettek ily nyomorúlttá. Még talán könnyebb az áldozat, ha atyjáért is hozza s feljajdúlva zokog:

Azt az öreg embert nem viszem én sírba.
Nem élne az régen, a remény táplálja,
Hogy lesz örököse, támad unokája!
Most a kegyelemszó felfújta reményét,
Hogy vissza örökli háza letűnt fényét,
Oh e buborékkal élte is elpattan...
Szívem rántsa ki bár e kéz — odadtam.

Oda vitte szívének romjait az oltár zsámolyához s csak az ősz atyának tiszteletéből merítette az erőt, hogy elmondhassa: «Hozzá mén... szívből szeretetből.» És a mi ezután következett?... Ki számítaná meg egy boldogtalan asszony sóhajait? Arany megszámlálta, elleste; meghatón, igazán festi le Piroska szívének vergődését: a pillanatnyi csalfa megnyugvást s ismét a teljes erejében feljajduló szenvedélyt, mikor Tar Lőrincz Toldit vacsorára hívja, hogy tanúja legyen új boldogságának:

Egész nap az Istent mind csak arra kérte,
Hogy Toldi ne jöjjön, hisz úgy sem igérte.
S egész nap a szívét mind csak azon kapta,
Hogyha felé sem jön megreped miatta.
. . . . . .
Az az egy pillantás, amaz első — édes
Marczangoló, iszonyú, de gyönyörűséges
Repeső, örvendő, bánatos és bánó,
Felelő és kérdő, viszont szemrehányó,
Tilos, ámbár büszke egy isteni jogra,
Kárhozat, üdvösség, mennye sötét pokla,
Kétségbeesés, hol odavesz test, lélek
Az az egy pillantás ezt érzeti vélek.

És az első, a félt, de bátran kiküzdött pillanat veszedelmét követte egy másik, egy kínosabb, mikor Toldi fülébe súgja, csókjaival bizonyítja titkolt szerelmének kínjait, s ezer csábító szót ad ajkára a pillanat üdve.

De Arany tudta, hogy a nő, ki oly mélyen, oly fenségesen és tisztán szeret, mint Rozgonyi Piroska, az szerelme tisztaságából merít erőt, ha a csábító ördögi mosolylyal lopódzik be szívéig; és a kéjes, de tiltott és bűnös csóknak nincs oly nagy ereje, mely

megtörné a lélek ezer fájdalma s vívódása között megszerzett tiszta fenségét.

Erősebbé teszi ez a gyönge nőt az erős férfiúnál s ajkára adja a tiltó szót: «*Becsületét védd meg oh lovag egy nőnek.*» Ketté szakadt a mámor, de nem az emlék, mely alatt megdobban a sokat szenvedett szív. És az emlék gyötri Piroska szívét most még fájdalmasabban.

Hiába menti szívében Toldit, ott ég az idegen csók tüze ajakán, megrabolta véle lelke erejét, imádsága tisztaságát, fülébe cseng a szerelem szava, rejtőznék, pirúlna, sírna, imádkoznék, hogy feledje s mégis mindig csak szereti, szereti megmásíthatlanúl.

Szinte megkönnyebűlten sóhajtunk fel, mikor e sokat szenvedett szív kínos vergődésének véget vet a férj váratlan halálának híre, ki Toldival vítt titkos párbajban esett el; de csalódunk s önkénytelenűl az a gondolatunk támad, hogy miért öntött a költő ismét új életet a nyugalomra tért lélekbe? Talán, hogy már itt e földön angyallá avassa?.. Piroskát, a ki mint eleven halott került a sírba, a véletlen visszaadja az életnek. Utonálló rablók feltörik ékszereiért sírboltját; de a gyanú Toldira esik, ki a sötét éjben titkon keresi fel eltemetett kincsét, hogy örökre elbucsúzzék tőle. A halálból csodásan megmenekültet most Toldi magáénak vallja, az igazságos ég adta vissza neki, s ott, a borzalmas helyen, visszanyert üdvössége hitében vak szenvedélylyel ölelné magához az alig eszmélni tudó Piroskát; de a költő itt ismét a nőt, mint tisztább, erősebb félt emeli fel s Piroska ajkára, ki azt hiszi, hogy Toldi volt férje gyilkosa, e szavakat adja:

«Fuss tőlem örökre gyilkosa férjemnek,
Nevét te ne említsd bűnös szerelemnek,
Vér van közöttünk a sír fenekén is,
Átkozott légy Toldi és az legyek én is!»

De ez a szörnyű kétségbeesett és kétségbeejtő átok utóbb imádsággá vált Piroska ajkán a zárda csöndes falai között. Ott hervadt el mint földjéből kétszer kitépett virág; de keze utolsó vonása, melylyel a királytól kegyelmet kért, végső imádsága, melylyel az ég urához fohászkodott azé volt, azé a Toldié, a kinek a

boldogságát, a nyugodalmát könyörögte Istennél, a királynál, a ki könnyelmű játékával az ő boldogságát tépte szét. Nem feledhette, de megbocsájtott neki, és imádkozott érte.

*

A mily megható közvetlenséggel és páratlan következetességgel mutatja be Arany a Toldi-monda e két nőalakjában az anyát s az élte boldogságáról nemes önérzettel lemondó nőt; ép oly igazán s a legkisebb részletekig híven szerepelteti Buda halálában *Ildikót a hiú, hatalomra vágyó asszongt, és Gyöngyvért, a ki féltékenykedő, kicsinyes természetű.*

Döntő fontosságú szerep nem jutott a két nőnek a testvér viszályokat és pártoskodásokat ecsetelő hun regében. Mindkét nő egyéniségét csak kisebb mellékeseményekből ismerjük meg; csak itt-ott villámlik ki Ildikó kiszámított ravaszsága, nagyravágyása, ki mintegy ösztönszerűleg egyet ért férjével a hatalom utáni vágyban s kezére dolgozik fínom asszonyi számításával. Ildikó — a német Niebelungen ének Krimhildája — nem Arany költői lelkének szülötte; alapjában olyan mint a német monda hősnője: szenvedélyes, boszúálló asszony és hiú, mint a nap, mely nem tűri meg más csillag ragyogását az égen.

Gyöngyvér rokonszenvesebb nő, valójában jó, békeszerető asszony; de telve apró kicsinyes asszonyi gyöngeségekkel, hiúságokkal.

Gyöngyvér szeretettel, de tán még több kiváncsisággal várja első látogatóra Ildikót, ki eljöve fénynyel, mint a ragyogó hajnal, hogy megmuttassa ő is királyi ángyának királyi pompáját. Ildikó bízik szépsége hatalmában, Gyöngyvér szívében meg féltékenykedő természete már előre titkos ellenszenvnek szítja a lángját s már az első találkozásnál, mint a hogy az hiú asszonyoknál történni szokott, arra kerül, a sor, melyikük lesz a győztes? Egy tekintettel számba veszik egymás előnyeit vagy gyöngéit. Így:

«Hamar a két asszony szeme összevillant,
De csak a míg ember frissen egyet pillant.
Hidegen — ezalatt egymásnak benyelték
Ruháit, alakját egész teste lelkét.»

És kész a háború, mert *mind a kettő asszony*, mind a kettő *fejedelem-asszony* és mind a kettő *szép asszony*... Amolyan igazi asszonyi háború! Csókos ölelkezéssel borúlnak azért egymás nyakába, az újság ingere pillanatra leköt minden más érzést; de azután a legkisebb alkalom is elég, hogy lángot vessen a szikra.

Ildikó maradt a kihívó fél, Gyöngyvér a bizalmatlan, a kicsinyeskedő; de Ildikó a szebb, a ravaszabb, tehát ő a győzedelmeskedő.

Kezdetben mosolygó arcz alá férközik a gyanú, az ellenszenv első felszólalása azután szúr, mint a tű hegye és csipked haragjában a kötekedő beszéd, amúgy igazi asszony módra; de még mindig:

«Mosoly ül a szemben, csevegés a szájon;
De nem óhajtják, hogy odabenn ne fájjon!»

De mint a hogy a csendes vizet mindig nagyobb mozgalomba hozza a meleg fokozódó ereje, míg az végtére is kicsorran: úgy forralta a két asszony ellenszenvét is erősebb hévvel a sok apró titkolt boszúság, míg azután nyílt szóban, nyílt harczban tört utat magának ott sértve, a hol legjobban fáj, hiszen mindkettő *haragos asszony*. Tudják, hogy hol hat legmélyebben a szó, meg a cselekedet éle. Így látjuk ezt akkor is, mikor a két nő a vadászaton összsze zörren; csak úgy ömlik a szó nyílzápora a két szép asszony rózsás ajakáról. Összeszólakoznak «*ketten is egyszerre*», s azonnal el van árulva, hogy milyen hiú az asszony szépségére, fiatalságára, no meg az okosságára is.

Attila csendesíteni jő a két czivódó asszonyt, unszolja Ildikót, adná sólymát Gyöngyvérnek a széttépett madár helyébe; hallgat is a ravasz asszony férje-ura szavára, de

«Veszi harmat kézzel s ángya elé lépve,
Kitekeri nyakát s úgy dobja elébe!

Ildikó kezét itt már a határozott dacz, gyűlölet és a gúny vezette, a mely szenvedélyek az ilyen asszonyban a legjelentéktelenebb szónak és tettnek is olyan élét tudják hegyezni, hogy az fájdalmas sebet vág.

Minden alkalom adtán kap azután a két asszony, hogy a

béke állandó ne maradhasson köztük. Később megint egy ilyen gonosz, sertő jelenetnek vagyunk tanui, hol ismét Ildikó marad a sértőbb, a szívtelenebb fél, de könnyeivel lemossa férje előtt bűnösségét, ki kapva kap az alkalmon, hogy bátyja udvaráról, mint sértett fél távozhasson.

Gyöngyvér asszonyi éleslátásával régen felfedezte már Attila nagyratörő terveit, és Ildikó iránti ellenszenvét jórészben ebből magyarázhatjuk; de nyiltan nem tehet, nem szólhat férje testvére ellen, csak később, mikor már határozott ellenségeskedésre kerül a sor Attila és Buda táborában, szólal fel mint erélyes asszony és feleség, s Budát hazájának s fejedelmi méltóságának megvédésére szólítja hathatós szavakban.

De erre Buda haragra lobban, sértve feddi nőjét, az asszonyi perpatvart hozva fel a viszály okozójául. Gyöngyvér könnyekbe temeti bánatát; nem feleselő, czivódó asszony most, mert látta, hogy férjének felzudult lelke s a félelem adta a kemény szavakat ajkára. De a mikor később az aggódó, megrettent Buda bizalommal mondja el neki baját, mint résztvevő szerető testvért halljuk ekkor szólani:

«Jer édes uram ülj ide mellém le,
Szegény bús fejedet így hajtsd az enyémre,
Ifjú örömidben részem vala hajdan
Feles feleséged hadd legyek a bajban.»

S ráadásul az öreget még «meg is apolá egy csókkal,» mint a legmeggyőzőbb asszonyi erővel.

De Budát sem a szerető nő, sem a csókos okoskodás nem tette már vitézzé; az ellenséges testvéri táborban meg egyre folynak a fondorlatok Buda ellen, melynek fínom szálai Ildikó ujjai között is megakadtak; Buda hatalma ledől és véle vész Buda, s most Gyöngyvér, *a férjétől elszakadt nő s a koronájától megfosztott asszony rémes* átkot mond az új hun birodalom királynőjére Ildikóra, kit minden baja okozójának vél. Bár Gyöngyvér átkos kitörése a nőiesség rovására esik is, de mind helyzetének tragikus volta, mind az egész költeményben uralkodó, a korszaknak megfelelő pogány szellem teljesen jogosúlttá teszik azt e helyen.

*

A «*Katalin*» *című költői beszély boldogtalan hősnőjében, Szunyogh Katalinban* az erős lelkű, szíve szerelmeért a legnagyobb küzdelemre is kész nőt mutatja be Arany, s e mondai alakot mesteri tollával vonzóvá, azon felfogása által pedig, hogy harczra hívja fel szívében a szerelmet a gyermeki szeretettel, még nagyobbá s erősbbé teszi előttünk.

Ismeretes mondás, hogy a szerelem a férfi életében csak egy epizód; míg a nő első szerelme a nő élettörténete. Egy nő nekrológját abban a két szóban foglalhatjuk össze, hogy: boldogan szeretett-e, avagy boldogtalanúl. Semmi sem változtatja meg a nő egész valóját annyira, mint szíve első megszólamlása. Ez teremthet belőle fenséges embert, vagy felkoltheti lelke minden démonjait. Katalin szeretett, szeretett azzal az egyetlen örök szerelemmel, «mely minden ember éltén át egyszer, csak egyszer virit.» E nagy szerelem nagy erőt, isten hatalmat ébresztett fel szívében, de míg lelke harczra kelt szerelmeért s elég erősnek bizonyúlt a nagy küzdelemben, addig külső kényszer, vad erőszak szétrombolta álmodott boldogságát. Nem szerelmén, nem lelki erején múlik, hogy nem egyesűlhetett szíve választottjával; sorsa tulajdonképen külső okokon fordúlt tragikussá.

Katalin ujján a zsarnok apa parancsára már csillog a gyűlölt vőlegény mátka-gyűrűje. A kegyetlen atya akaratára nincs ellentmondó szava, kötve tartja a kényszer; de midőn Forgách, az ő igaz szerelmének választottja, az átkos mátkagyűrűt lehúzza ujjáról s az gyorsan — «mint a gondolat» — a Vág hullámiba vész: akkor az *erős lelkű* atyának *még erősebb* leányává leszen s szerelméhez, tiltva bár, de hű marad. Megretten ugyan Forgách merész, hatalmas akaratától; szívében még küzd egy pillanatig női természetének gyöngesége minden erőszakos lépés ellen; de a vágy már akaratttá testesül, kész követni Forgáchot, mikor feljajdúl lelkében egy hang:

«Anyám, anyám!»

E gondolat felidézi felkében anyjának egész szomorú történetét, mind azzal a nyomorúsággal, mit ez a zsarnok férj mellett szenvedett; most érzi csak igazán annak ezerszeres kínját, bánatát,

de érzi azt a nagy szeretetet is, a melylyel ő annak a bánatos, szomorú asszonynak tartozik, kinek egyetlen napsugara ő volt a vad szikla-tanyában s

«Nem! oh az nem lehet!
Ha áldozat kell, én legyek.
Váljunk el ifjú! menj, siess:
Ah légy erős: türj vagy felejts!»

Bár nagy, erős Katalin gyermeki szerete e szavakban, de szerelme még nagyobb, azért olyan nagy és megható a küzdelem. Itt a két legmagasztosabb érzést, a két különböző szeretetet látjuk mint vetélytársat egymással szembe állítva; de a szerelem kerekedik felül s Katalin hallgat Forgách esdő szavára s vakon követi szerelme sugallatát:

«Anyám.... megyek!» Katalint eddig úgy mutatta be, a költő, mint önállóan cselekvő egyéniséget. Szökését azonban meggátolja az atya váratlan közbejötte; Katalint sötét falak közé zárja az atyai vad düh, melyből Forgách kiszabadítja ugyan, de erős lelke nem élvezheti a boldogságot: a szerencsétlen Forgách elestének láttára szíve megreped s kettős sírban pihen meg a két zaklatott szív.

Az egész költemény hangulatában s különösen ott, hol Arany oly páratlanúl bájos egyszerűséggel írja le a szív első szerelmét, azt érezteti velünk a költő, hogy a nőnek csak egy világa van: a szív birodalma. Kincs, gazdagság s minden más gyönyör, puszta hiú csillogás, mely mellett a lélek hideg, a szív boldogtalan marad.

*

Széchi Máriának, e romantikus hősnőnek történetét — jobban mondva szíve történetét — is feldolgozta Arany az ő «*Murány ostroma*» című költői elbeszélésében; még pedig ezzel a mottóval:

«Oh hölgy, az Isten gyönyörül teremte tégedet!»

Ebből a mottóból láthatjuk már, miként fogta fel Arany Széchi Mária jellemét. Teljesen igazoltnak, megbocsájthatónak tekintette Mária hűtlenségét ama politikai párt irányában, a melyhez tartozott, — s hol az a nő, ki nem ad néki igazat..?

Küzdött ugyan a vár szép asszonya, hogy megvédelmezze elveit és várát a vitéz Wesselényitől; bátor s erős szív dobogott az ő ezüstös pánczélja alatt; még asszonyi ravaszságát is igénybe veszi — pedig tudjuk, hogy ez nagy hatalom. De mikor Wesselényi szemében még erősebb hatalom vetett lángot, a mire szűk lett Mária vitézi pánczélja, s gúnyos, merész, visszautasító szava könnyárba fojtódik vissza, mely behat a szív kellő közepéig s ezzel elvész a vár asszonyának hatatalma, elvész maga a sziklafészek is. A hősnő visszatér rendeltetési helyére ... a rokka mellé. Az ő példája megtanít, hogy nő kezébe nem való a várúrnői hatalom, ha ez a nő szép is, fiatal is, s ha — férfi vezért küldenek a vár elfoglalására. Vonzotta költőnket Széchi Mária története, mert igaz s a női természetnek tiszta nyilvánulása volt e győzedelmes veszteség.

*

Még egy nagyobb elbeszélő költeményében rajzol elénk Arany egy női tipust, abban a költeményében, a mely így kezdődik:

«Zsémbes asszony Judith, csak az Isten látja
Mennyit szenved tőle szegény Jóka bátya!»

Ez ugyanazon Judith asszony, kiről írva vagyon, hogy «Átozódva kél, és szitkozódva fekszik».

De, nemünk tiszteletére legyen mondva, e költeményt maga a költő regének, még pedig pórregének czímezte, a regék pedig természet-ellenes, csodás eseményeket tartalmaznak s a bennök szereplő egyéneket mintegy tanúságképen felette jó vagy rossz, vagy épen csodás tulajdonokkal szokta felruházni az író. Judith asszonyt épen ilyen nem létező regebeli egyéniségnek képzelem, s mint ilyent nem is teszem ezuttal fejtegetéseim tárgyáva. Csak a rege tanúságára nézve jegyzem meg: vajjon Judithunk képében nem azt akarta-e a költő bebizonyítani, hogy mivé válhat a nő, ha olyan bárgyú, jótehetetlen férje akad, mint a szegény Jóka bátya..? Hisz Arany maga mondja Toldijában, hogy: «Azzá lesz a teremtés gyöngye, a mivé a férfiak teszik!»

Igaz, a nő sorsa a férfi.

Aranynak az egész emberi szívet és lelket felölelő költészeté-

ben mindenütt oly híven, közvetlenül látjuk nyilvánulni a női érzést gondolkodást és jellemet, hogy kevés költőt ismerünk a világirodalomban, a ki mellé őt e tekintetben is büszkén oda nem állíthatnók. Minden női alakja igaz, következetesen, művészileg megalkott élő jellem, s valamint egész költészetében, úgy női alakjain is ott találjuk az igazi magyarosság bélyegét, melynek visszaadásában Arany utolérhetetlen mester. Így Toldinéban nemcsak a páratlan édes anyát látjuk, de a mindig munkás, gondos háziasszonyt is, ki minden öröme s bánata közben is egészen a kicsinyességig csügg háztája rendjén s tisztaságán. Ha pedig érzést olt a magyar nő szívébe, nem valami halovány láng, szenvelgő, tétlen szeretet, panaszos szerelem az, melynek minden ereje csak a gyáva sóhajtozás; hanem megmutatja miként szeret a magyar nő szíve egész hevével, szenvedélylyel s egyaránt erős, ha szíve boldogsága küzdelemre hívja, vagy ha női önérzetére s becsülete szavára küszkén ki kell lelkéből tépnie a szerelem bűvös virágát. Arany nem tartotta a nőt csupán hiú, ingatag bábnak, kit csak szépsége s bájai szerint lehet megitélni; ő a női szív csodás könyvének minden lapját átolvasta s megfejtette, mert érdemesnek találta a megfejtésre azt a sokak előtt megfejthetetlennek látszó rejtvényt: a nőt. S mert szívből beszélt és szívhez szólott, nem is szemlélhetjük meghatottság nélkül az ő női alakjait, a kikben nem tudjuk mit magasztaljunk inkább: az ő igazságukat-e, vagy annak a tükörnek ragyogó tisztaságát — a költő lelkének fenséges nemességét — a mely e képeket oly híven varázsolta elénk.

Márs its Rozin.

KÖNYVISMERTETÉS.

«*A népoktatási ügy Magyarországban a múlt s jelen időben.* «Irta *Oltványi Pál* prépost, pápai kamarás. Megjelent Szegeden 1884. Ara 1 forint.

E majdnem tizenöt nyomtatott ívre terjedő könyv tizenkét fejezetből áll, a melyek közül az első *hét fejezet* általános vonásokban szól arról, hogy milyenek voltak a magyarországi népiskolák *a)* a múlt századokban, *b)* a XIX. század első felében, *c)* az 1848 dik évben, *d)* a német rendszer alatt, *e)* a concordatum után, *f)* az 1868-dik évben, *g)* a hetvenes években. A munka 8-dik és 9-dik fejezete az országos tanítói gyűlések működését méltányolja, illetőleg birálja, míg a 10-dik és 11-dik fejezet a budapesti és a szegedi népoktatási viszonyokat ismerteti. Végre a 12-ik fejezetben Szerző feltünteti, hogy mily eredményeket köszönhet nemzetünk az 1868-diki népoktatási törvény végrehajtóinak és e mellett felsorolhatja azon óhajokat és reményeket is, melyeket Szerző a népoktatásügyre nézve magában táplál.

Az első hat fejezetben Szerző nem annyira arra fekteti a fősúlyt, hogy a különböző korszakokban létezett népoktatási intézetekről hűséges képeket mutasson be az olvasónak, mint inkább arra, hogy mily küzdelmek között érlelődtek meg hazánkban azon elvek, a melyeken az 1868-diki népoktatásügyi törvény nyugszik. És a 7—11-dik fejezetekben nem azt tárgyalja, hogy miként fáradoztak az egyházak és egyháziak a népoktatási törvény által kijelelt teendők körül, hanem inkább feltünteti azt, hogy miként küzdöttek a törvényben szenitesitést nyert elvek ellen. Ki akarja Szerző minden áron mutatni, hogy népoktatásügyünk minden gyarlóságát az 1868-diki XXXVIII-dik törvényczíknek s a benne lerakott alapelveknek kell tulajdonítanunk; nevezetesen be

akarja bizonyítani, hogy a magyarországi népiskolák azért nem teljesíthetik nevelői feladatukat, mivel az 1868-diki népoktatási törvény egy-két ezer községi és állami iskolát is teremtett, a melyekben nem egyházaké a felügyelet s az intézkedési jog, és mivel az állam azon mintegy 13 ezer felekezeti iskolának felügyelését sem mulasztja el, a melyekben a közvetlen felügyeletet és intézkedési jogot maga az egyház tartja kezeiben a törvény értelme szerint is. Panaszkodik a fölött, hogy a vallás-erkölcsi nevelés azért nem áll a magyarországi iskolákban a kellő magaslaton, mivel egy-két ezer községi iskola is létezik — a melyekben azonban az egyházak kötelessége a vallástanításról gondoskodni. — Végezetre midőn azon eredményeket vizsgálja a Szerző műve XII-dik fejezetében, a melyeket népoktatási törvényünk végrehajtása folytán elérhettünk, készséggel elismeri, hogy az 1868-diki törvénynek sokat köszönhetünk és hogy a lefolyt 15 év óta több történt hazánkban a népoktatás ügyének érdekében, mint annak előtte egy egész század alatt; de azért szerző mégis azt óhajtja és azt reményli, hogy az 1868-diki törvény reviziója alkalmával azon alapelvek, a melyeken népoktatási törvényünk nyugszik, teljesen mellőztetni fognak.

A mi véleményünk szerint azonban sokkal kivánatosabb és óhajtandóbb az, hogy egyházi férfiaink közt minél számosabban foglalkozzanak ügyszeretettel és oly behatólag a népoktatási ügygyel a gyakorlati életben is, miként e mű Szerzője; mert azt véljük, hogy ez esetben a munkában kifejezett azon komoly óhajtás, hogy iskoláink ne csak tanítsák, hanem neveljék is az ifjúságot — mihamarább meg fog valósúlni. *y. r.*

*

Történeti Kézikönyvek IX. Az olasz nép és irodalom története. Irták *John Addington Symonds és Adolfo Bartoli. Angolból* Budapest. Az Athenaeum kiadása 1883.

A becses vállalat, melynek már X. kötete * is megjelent, méltán magára vonta a szakemberek figyelmét s sajnálattal gyanítjuk,

* Az őskör története. Irta Sebestyén Gyula. Ismertettük folyóiratunk 1883. évi novemberi füzetében.

hogy a könyvek csekély terjedésében rejlik az ok, a miért évenként csak két-két kötet kerül ki a sajtó alúl. Fájdalom, nálunk a belső becs és olcsóság sem biztosítja a hasznos könyvek keletét. A középiskolai tanuló csakhamar megelégszik iskolakönyvei lapozgatásával, segédkönyvekül a klasszikusok nagyon is kétes becsű és hasznú fordításait használja, magánolvasmányul pedig a legjobb esetben is olyat választ, miben kevés a köszönet. Az egyetemi hallgató irtózattal fordul el mindattól, mi nem tartozik szorosan tárgyai közé, ő csak egyben kiván tökéletes lenni, s nagyon is korán egy dologra fordítja összes figyelmét. Ily módon «a felserdült ifjúság szüksége», melyet a történeti kézi könyvek szem előtt tartanak, úgy látszik hiábavaló gondot és fáradságot okozott a kiadóknak. Vajha e hasznos és tanúlságos könyvek föllelnék az útat a művelt ember hajlékához, bár akadna minél több komoly közvetítő, ki az okulni szerető közönséget, férfit és nőt egyaránt meggyőzné, hogy az «életiskolája» sokféle taneszközzel rendelkezik ugyan, hanem azért egy kis magánkönyvtár birtokosa és olvasója még nem vágja el útját az élet egyéb okulásaitól. Ha a közönség ezt belátja, hiszszük, hogy a történeti kézikönyvek helyet nyernek majd az olvasni szeretők asztalán, s szerény külsejök és áruk mellett is mindenütt derék feladatot fognak teljesíteni.

Az újabban megjelent IX. kötet az olasz nép és irodalom történetét tárgyalja. E kötet is hasonlóan az előbbiekhez angol tollból eredt s a szerzők egyike ismeretes kutatója és földolgozója az olasz renaissancenak, s e tárgyú nagy műve az akadémia megbizásából magyar nyelven is megjelent. A kötet első felében az olasz nép története van elbeszélve,kezdve a gótok uralmától 448-ban egész Viktor Emánuel haláláig, mikor fia Umbertó lép a trónra 1880-ban. Hogy csekély terjedelem mellett (89 lapon) teljességre törekedtek a szerzők, ez nem történt az előadás rovására, s az olvasó fáradság nélkül kimerítő és érdekes képet nyer az olasz politika soknemű változásairól. Nem hiába mondják, hogy Olaszország régibb történetében a legfőbb politikiai tanúlság rejlik, hogy a kormányzati ügyességek, fondorlatok és bűnök csaknem minden árnyalatai föltalálhatók az olaszok történetében.

Ez állításokat e kis könyv is igazolja, melyből helylyel-közzel érdekes részletek sem hiányoznak egyes államférfiak, nevezetes pápák, kormányformák jellemzésére, s melyek ép oly tanúságosak mint ösztönzők egy-egy korszak részletesebb megismerésére. A legújabbkori eseményeknél nem csak arra szorítkoznak a szerzők, mint az iskolakönyveknél szokás, hogy száraz összefoglalását adják a történteknek, hanem nagy gonddal és úgyszólván művészettel beavatnak a politika számításaiba, s Cavour működésének, nagy alakjának, s az olasz egység létrejöttének leírása bármely nagyobb mű díszére válnék. A kötetben nem látunk térképet, ami az ilyen könyveknél mindig sajnálatos hiány.

A kötet második fele az olasz irodalom történetét szintén első eredetétől a legújabb korig tárgyalja. Az olvasó nem fog e lapokon száraz életrajzi adatokat találni, s az írók és költők összes művei felsorolása is hiányzik; de ami ezeknél fontosabb s kellemesebb, egy nemzeti irodalom fejlődését, a nemzetélet természeti, erkölcsi és politikai viszonyaiból folyó szellemi alakulását tanúlja megismerni. Érdekesen fejtik ki a szerzők az önálló olasz irodalom lassú kezdeteit, a politikai viszonyok hatását, melyek a népben kezdetben elnyomták a hagyományok iránti érzéket, melyekből a költészet oly szívesen merít, s a jelen állapotok súlya a népben inkább gyakorlati haszonra czélzó, mint elméleti hajlamot fejlesztett. Ez volt oka az irodalmi nyelv hosszas ingadozásának, míg nem a politika változtával egy újabb nemzedék élén Dante hatalmas egyénisége lépett fel. Dante élete és nagy műve tartalma és jelentősége terjedelmesen van elbeszélve, s érdekes lesz olyan előtt is e néhány lap, ki e nagy költőt ismeri s koráról bővebben is olvasott. A divina comedia rövid elemzése után így foglalja össze megjegyzéseit e műről: «a divina comédiáról bízvást elmondható, hogy nemcsak kora embereit rajzolja élethűen érzéseikben és gondolataikban, hanem költője személyes és önkénytelen érzelmeit is, bosszúságát számkivetése fölött, rajongó vallásosságát és filozófiai lelkesültségét.» Dantével kezdődők az olasz renaissance, eleinte a költészetben, később a tudományban. Nem volna kívánatos, hogy az olvasó e nagy szellemi forradalom történetét ily kis kézi könyv-

ből ismerje meg, de összefüggésére az előbbi korszakok eredményeivel s hatására s elterjedésére nézve bizonyára e könyvecske is hasznos útmutatást ad. Örömmel ajánljuk e kötetet is az olvasónak, abban a jó reményben, hogy a művecskék terjedésével föl fog ébredni a vágy és szükség, hogy e vállalatban minél több eredeti magyar dolgozat lásson napvilágot.

*

Magyar Helikon. Jeles magyar írók, tudósok, művészek, államférfiak életrajzai. 32—33. füzet. *Arany János* írta dr. *Badics Ferencz.* Kiadja *Stampfel Károly.* Pozsony.

Badics Ferencz a gondosabb fiatal írók közé tartozik, az újabb magyar irodalom alapos ismerője, kiválóan ügyel a stil szabatosságára s egyszerű előadásának némi szépségei is vannak. Örömmel látjuk nevét a Magyar Helikon dolgozótársai között s bizonyára jól tette, hogy épen Arany élete megírására vállalkozott, melynek alkalmasint legtöbb olvasója akad. A vállalat céljához képest a szerző lelkiismeretesen följegyzett mindent, amit Aranyról eddig tudunk, s a míg lehet csaknem évről-évre követi a nagy költőt élete viszontagságai között, az ihlet termékeny perczeiben valamint a betegség és hazafi-fájdalom kényszerű tétlenségében. Ügyesen fel tudja használni a költő saját följegyzéseit «önéletrajzi leveléből,» s az Arany költői hajlamainak ébredésére és fejlődésére nézve adatokban gazdag II. éneket Bolond Istókból. A költő és ember jellemzésében Gyulait követi, kinek emlékbeszéde Arany minden későbbi életrajzírójának alapúl fog szolgálni. — Csak azt sajnáljuk, hogy csaknem az életrajz szerkezetéből folyólag, Arany költészetének, költői tehetségének s nyelvének nyomósabb jellemzésére és elemzésére nem jutott hely. Arany, a magánember, kétségtelenül csodás tulajdonaival, jobban kiemelkedik a költőnél. Innen van, hogy a szerző szívesen időz a költő szomorú napjainál, hogy a tűrő lélek nagysága jobban szembetűnjék s feledi a költészet enyhületét, mely, ha a műnek tökéletességével arányban nő, kétségkívül végtelen vigaszúl szolgált a bútól-bajtól sűrűn látogatott költőnek. Az ily kisebb életrajzok írásánál tanácsosbnak tartjuk, hogy ha a tulajdonképeni életrajz után a szerző egy vagy

két fejezetben külön is feltünteti az íróban vagy költőben az embert, jellemző tulajdonaival a magán- és közéletben, s aztán külön tárgyalja munkásságát, föllépését és hatását, írói sajátságait konczepczióban és földolgozásban, költői világa mivoltát, teremtett alakjai sajátságos lélektanát és költői eszményítése módját. Az ily tárgyalás, úgy hiszszük, a költői művek jobb megértésére vezeti az ifjú olvasót s az életrajzból nemcsak erkölcsi, hanem irodalmi és esztetikai okulást is merít. Badics művében is találunk elszórva — részint magától kifejtve, részint Gyulaitól vett idézetben — tanúlságos és jellemző részeket Arany költészetéről, de maguk az idézetek, melyek más műfaj keretébe jól illenek, itt csaknem újabb magyarázatra szorúlnak az ifjú olvasó előtt.

A füzetet négy kép díszíti: Arany arczképe élete derekán, egy későbbi arczkép, az Izsótól készült mellszobor és a költő nagykőrösi lakóházának rajza. Badics művét s azt az irodalmi vállalatot, a melyben megjelent, melegen ajánljuk az iskolai körök figyelmébe.

Balog Á.

NŐNEVELÉS, NŐKERDÉS.

(LAPSZEMLE.)

A «Philosophiai Szemle» f. é. márcziusi füzetében (114—148 lap) dr. Bihary Péter befejezi a «nő»-ről írt tanulmányát. E részben annak megállapításával foglalkozik a szerző, hogy «mivé tették a nőt a viszonyok és az élet; mi lehetne s minek kellene a nőnek lennie s hogy mit kell a nőért s ugyanakkor magunkért tennünk?» Őszintén megvallva a tanulmány három része közül ezt a harmadikat tartjuk a legkevésbbé sikerültnek. A nők mai helyzetének megitélésében egyoldalú és pesszimista; több rosszat lát mint jót s rossznak állít sok olyan dolgot, a mi nem az. Ha a szerzőnek igaza lenne, akkor mai társadalmunkban alig beszélhetnénk már családi életről a szó nemesebb értelmében. Szerinte a házi tűzhely varázsa enyészőfélben van; a családi kör csendes boldogságát férfiak és nők egyaránt mohón áldozzák föl annak a sokféle szórakozásnak, melyet az utcza, a nyilvános helyek, a közélet, szóval a nagy világ nyújt. A jobb módú nő élete hivalkodás; a szegényé nyomorúság; az egyiket játszva csalogatja, a másikat durva kézzel taszítja az élet a bűn örvényébe. Eszünkbe sem jut, hogy köz- és magánéletünknek czivilizácziónkkal járó félszegségeit, hibáit és kalamitásait takargassuk, szépítgessük; de épen a történeti fejlődés ismerete az, a mi megóv bennünket s megóvhat mindenkit attól, hogy igazságtalanok és hálátlanok ne legyünk korunk irányában. Nagyobb bizalommal és elismeréssel követjük a szerzőt, mikor annak fejtegetéséhez lát, hogy mit lehet és mit kell a nőkért tenni, hogy azzá legyenek a társadalomban, a mire képesek s a mivel a közműveltségnek és közboldogságnak tényezőivé lehetnek.

A nő eredeti és természetes hivatása — úgymond — *hogy feleséggé, anyává legyen . . .* Ha lehető volna is a lányok nagy többségének férjről gondoskodni, még akkor is több igényt formálhatunk a

nőhöz s feleségnek és anyának is sok tekintetben másképen kell nevelni a leányt mint eddig és pedig a társadalom minden osztályában. De mert aránylag sok nő marad hajadon s több marad gyámok nélkül, arról is gondoskodni kell, hogy az ilyenek *maguk erejéből* megélhessenek . . . Valami nagy különbség a feleség s önálló nőnek általános nevelése közt nincs. Egészséges testre és lélekre mindeniknek szüksége van. A *testi nevelésre* eddig kellő figyelem nem volt fordítva. Itt mindenekelőtt fontos, és leánygyermekeknél különösen az, hogy a test *ápolása edzővé tétessék*. Erre a mérsékelt táplálék mellett a könnyű ruházat, a hideg vizhez való szoktatás, a szabadban való gyakori tartózkodás s minél több mozgás kivántatik. A *tornázás* nem kevésbbé szükséges a leánygyermekeknek mint a fiúknak; csak a szergyakorlatnál kell tekintettel lenni a női test szervezetére. *Uszás, korcsolyázás* s felsőbb osztályuaknál a *lovaglás* szintén erősitő. Ha ily egészséges életmódhoz szokik a leány, az étel minősége s az étkezés ideje közt sem lesz olyan különbség, mint ma van. De meg lesz ennek jó hatása lelkére is: vidámabb lesz, a kényelmet nem keresi s bárhol, akár magában legyen, bátrabb lesz . . . Összefügg ezzel a *nő gyakorlati nevelése*. A ki nem szokta meg a szobát és a diványt, az nem iszonyodik a munkától s konyhától. S ez nem kevésbbé fontos követelmény a feleségtől mint a fentebbiek. A *női kézimunka* minden rendű és rangú nőnek szükséges már csak azért is, hogy idejét kellemesen elfoglalja, de még inkább, hogy szükség esetében magát és családját ruhával ellássa és kereshessen is. De legyen bármily magas állásban, úgy hogy öltözete szükségeit pénzzel fedezhesse, akkor is jó, ha ért hozzá, mi a szép, mi a czélnak megfelelő, miért mit lehet adni, hogy a munkást meg ne károsítsa, se magát megcsalatni ne engedje. De még inkább *életbevágó a konyha*. E tekintetben a kivánt ügyesség, főkép a nagyvárosok középsorsú családainál, annyira szükséges, hogy érdemes volna nálunk is — a mint külföldön már sok helyen történt — intézetet állítani, hol a leányok gyakorlatilag bevezettessenek a szakácsságba . . .

«Azonban nagyon prózai halandó s korlátolt látkörű lehet az, a ki feleségében egyebet nem keres egy jó szakácsnőnél. A nő mindazon *szellemi képességekkel* bir, melyekkel a férfi s hogy más arány-

ban s némileg ellentétesen, ez csak szükségesebbé teszi az egymáshoz való vonzódást s egymás általi lelki kiegészítést. A házasságnak lehet biztosítéka igen sok személyes érdek egyik és másik fél részéről, de a legnagyobb kezességet mégis a *műveltség egyenlősége nyujtja*. S itt különösen értelmi műveltségről van szó . . . Hogyan kell e czélra nevelni a nőt? A mi a tulajdonképeni *tanítást* illeti: leány és fiú gyermekeknél sem a tanítás anyagára, sem annak módjára nem kell különbséget tenni. A tanítók tapasztalása mutatja, hogy a leány egészen a serdülő korig épen oly jól fel tud fogni valamit mint a fiú. A tehetségek különbözőségét hiba volna sürgetni; ellenkezőleg kevésbbé tápláljuk a leány fantáziáját mint a fiúét s értelmi tehetségeit — épen a természeti egyoldalúság ellensulyozására — gondosan fejleszszük . . . Sok tekintetben más eljárást és más eszközöket kiván a leányoknál a *sajátképeni nevelés* (kedély és akaratképzés). Hivatásuk is különböző levén, más erények diszítenek egy nőt mint egy férfit. Ismerni kell egy művelt nőnek a nagy világot, a nyilvános élet küzdelmeit, a közjó feltételeit; de nem azért, hogy azokban tettleg részt vegyen, hanem hogy együtt érezzen. A közéletben csak akkor és ott vegyen részt a nő, a hol jót tehet, hol áldást osztogathat s fájdalmat enyhíthet. De igazi nő csak akkor lesz, ha a családi körben elégedettnek érzi magát s e szűk körre terjeszti szive melegét. Itt vár rá a legnemesebb hivatás: gyermekeinek nevelése . . . A leánygyermekek otthoni elszigetelt nevelése, a leggondosabb vezetés mellett is, sok hibát fejleszt a lélekben; a szeszélyesség, makacsság, fejesség, hivalkodás, fecsegősség, kiváncsiskodás, melyek vagy a kényeztetésből, vagy az értelmi képzés fogyatékosságából erednek, csaknem elmaradhatatlanok mai házi nevelésünktől. Azért leányoknál is, legalább a tizedik évtől kezdve, jobb az iskolai mint a házi nevelés: a különböző természetű és tehetségű társakkal való érintkezés helyesebb önismeretre vezeti a leányt is; értelmi műveltség dolgában pedig a 10—14 évek közti iskolai oktatást sehogy sem pótolhatja a házi tanítás. S ez, t. i. az értelmi műveltség, helyes megitélése a dolgoknak és önmagának, rendkívül fontos, hogy a serdülő s már felnőtt lány az élet mételyező hatásainak ellent tudjon állni . . .»

A leányok «sajátképeni nevelésének» kérdését fölvetvén, de

meg nem oldván, a szerző áttér annak fejtegetésére, hogy *magafentartására a nőnek az élet milyen pályákat nyit meg s hogy hivatása és természete a nőt milyen pályákra utalja.* «A nő természetes szereteténél fogva — úgymond — melylyel a gyermekek iránt viseltetik, nemcsak a maga, de a más *gyermekének nevelésére* is kiválólag hivatva van. Azonban csak teljesen ép és erős nő való e pályára s olyan, a kinek valódi hivatása van . . . Fiúiskolák tanítását is a két első osztályban mindenesetre (idősb nőre a harmadikat és negyediket is) rá lehet a nőkre bizni. Azok a kisérletek, melyek nagyobb fiúknak nők általi tanításával tétettek (Amerikában), nem jól ütöttek ki. Leányiskolákban azonban, még a felsőbbekben is, végezhetnek a nők oktatást nemcsak nyelvekből, hanem természetrajzból s földrajzból, s mennyiségtanból is; míg a természettan, vegytan tanítása, a kisérletekhez kivánt nagy jártasság s bátorság, a történettanítás pedig az erős gondolkodást igénylő pragmatizmus miatt kevésbbé bizható nőre.» A nő tudósokról szerzőnk, úgy látszik, nincs kedvező véleménynyel. «Amerikában — úgymond — nagy számmal vannak a tudományos nők, de minél kevesebben a kellemesek; mert biz a gráczia mindjárt megszünik a nőnél, mihelyt fontoskodva okoskodik.» Idézi aztán Philarete Charles véleményét a tudományos pályákra lépett nőkről: «Sokat olvasnak, keveset gondolkoznak; rendesen több nyelvet beszélnek, de a gondolkozás cselekvősége hiányzik náluk; egyetlen képességük, melyet kultiválnak, az emlékező tehetség. Felsőbb iskolák tanárnőinél hiányzik az alaposság s éles belátás, de a mi még szükségesebb volna: a méltóság.» Csodáljuk, hogy a szerző ehhez az idézethez semmi megjegyzést nem füzött; igy azt kell hinnünk, hogy a maga véleményének megerősítésére idézte azt, a mi csak következetességének rovására eshetett meg. A papi, ügyvédi, birói s közigazgatási pályákra nem tartja hivatottnak a nőt; de az orvosi pályán szerinte is érdemeseknek bizonyitották magukat s «helyük is van e téren, de csak női s gyermekbetegségek gyógyításánál s mint szülésznőknek». Szivesen látja a nőket minden oly pályán «a hova izlés, szorgalom, tisztesség, pontosság kivántatik», a divatüzletekben, a kereskedésekben általában, az étkező helyiségekben; az sincs ellenére, hogy postánál, telegrafnál s pénzintézeteknél nőket

alkalmaznak; elismeri érdemeiket a művészetek és szépirodalom terén s miután az emberbaráti intézetek felállítása és fentartása körül tett szolgálataikról hálával emlékezik meg, így fejezi be tanulmányát: «A képnek, melyet festettem, sok az árnyoldala; a nőkben magukban sok a gyarlóság, talán elvétve rosszaság is, de, mint Madách mondja, «bűne a koré». Minden a társaság s a haza javát szivén hordozó belátja, hogy a nőkért s ugyanakkor magunkért többet kell tenni az eddiginél s arra minden jóknak egyesülniök kell s a törvényhozásnak és igazságszolgáltatásnak (!) meg kell tenni kötelességét a mi nemcsak *szebb*, de ha el nem rontjuk, *jobb* felünk iránt. Csak a nők moralizálhatják a társadalmat s tehetik azt nemesebbé, vallásosabbá. A mit a nőkért mindezen tényezőknek tenni kell, az egy szóban fejezhető ki, *neveljük* őket. Végzem Michelet szép és igaz mondásával: «Élever une fille c'est élever la société elle-même.»

*

A «*Felső nép- és polgáriskolai közlöny*» *3-ik számában (febr. 15.) Sebestyén Gyula értekezik «polg. leányiskoláink tankönyveiről»*. Fejtegeti a tankönyvek fontosságát általában s különösen az oly iskolákban mint a polgári leányiskolák, melyek csak az imént keletkeztek s a melyekben a tanítás még nem áshatott magának biztos medret. Polgári leányiskoláink azonban még mindig hijával vannak a megfelelő tankönyveknek. Azok a bajok — úgymond a czikk irója — a melyekben polg. leányiskoláink tanítása sinylődik, legnagyobb részben a rossz tankönyvekből erednek. Sokat hangoztatják a vádat, hogy ez a tanítás nagyon is abstrakt, épen nem gyakorlatias, alig veszi figyelembe a női természetet és hivatást s mindezek fölött szinte agyonnyomja terhével a fejledező gyenge erőket: sok ezekben a panaszokban a túlzás, de az igazságnak sincsenek teljesen hijával. Elég ha szemügyre veszszük a polg. leányiskolákban használt tankönyveket, hogy e panaszoknak — legalább részben — hitelt adjunk s meggyőződjünk róla, hogy polg. leányiskoláinkban a tanítás nem folyhat a rendes mederben. Az elmúlt iskolai nagyszünet ideje alatt volt rá alkalmam, hogy átnézhessem polg. leányiskoláink legnagyobb részének értesítőjét s lapozgatás közben nagy elkedvetlenedéssel láttam azt a rendszertelenséget, mondhatnám

fejetlenséget, a melyet az iskolai kézikönyvek megválogatásában az egyes intézetek tanusítottak. Hogy polg. leányiskolák számára készített tankönyveket nem használhattak, elég szomorú dolog ugyan, de nem az ő hibájuk; kimenti őket az az egyszerű magyarázat, hogy ilyen könyveink egyáltalában nincsenek. Az a néhány kivétel, a melyet fölemlíthetnénk, csak a szabályt erősíti meg. De ha így állanak a dolgok, annál mulaszthatatlanabb kötelességük lett volna az iskoláknak, hogy az idegen intézetek számára készült tankönyvek közül a legjobbakat válogassák ki — azokat, a melyek a polg. leányiskolai tanítás czéljainak szolgálatára a legalkalmasabbak s egymás között is mind a tananyag mértékére, mind a feldolgozás módszerére nézve leginkább megegyeznek. Ennek az igyekezetnek azonban igen kevés nyomát találtam a kezemen megfordúlt iskolai értesítőkben.» Ezután fölösszámú példákat közöl a szerző állításainak megerősítésére s így fejezi be czikkét: «Ime csak néhány példát állítottam sorba s ez a sor is elegendő arra, hogy a maga sajnálatos voltában tüntesse föl azt a bábeli zürzavart, a mely polg. leányiskoláinkban a tankönyvek használata körül uralkodik. S mi ennek a tanuságnak a tanusága? Az, hogy ha polg. leányiskoláink felvirágzását óhajtjuk s nem akarjuk őket fejlődésükben megbénítani, okvetetlenül gondoskodnunk kell megfelelő tankönyvekről. Ki készítse vagy készíttesse ezeket a tankönyveket? az mellékes kérdés; a fődolog az, hogy meglegyenek s minél előbb meglegyenek. A gondoskodás kötelessége első sorban kétségtelenül az iskolafentartó hatóságokat illeti s ezek között legeslegelől magát az országos kormányt, a mely ha egyebet nem is tesz, mint hogy a tantervet pontosan részletezteti s a részletes tantervhez kimerítő utasításokat csatol — a mint azt a gimnáziumi tantervvel már megcselekedte — sok bajnak útját fogja szegni s nagyban megkönyíti a polg. leányiskolák szerencsés tovább fejlődését. Én a bajt — polgári leányiskoláink elposványodását — oly nagynak és fenyegetőnek látom, hogy mástól, mint a közoktatási kormány energikus föllépésétől nem is várhatom s remélhetem a helyzet javulását. Azonban addig is, míg ő a polg. leányiskolák részletes tantervével, a hozzájuk csatolt utasításokkal s azok szellemében szerkesztett tankönyvekkel — mint a többinek utánzásra szolgáló mintákkal — megajándé-

koz bennünket, sőt még azután is fontos és szép föladat vár a megalakulandó új felső nép- és polgári iskolai egyesületre, ha erejét főképen az iskola belső életének fejlesztésére fordítja s komolyan hozzálát a hasznos alkotások lassú, de áldást termő munkájához.»

*

A «*Polgári iskola*» *3-ik számában (márcz. 1.)* «*Művészeti tárgyak a polg. leány- és fiúiskolában*» *című értekezést találunk,* a melyben a névtelen szerző részint az *iskolai padok konstrukciójával,* részint a *testgyakorlás kérdésével* foglalkozik. Az iskolai padokra vonatkozó megiegyzései közül idézzük a következőt: «Mellesleg megjegyzem — úgymond — hogy a mi iskolai padjaink (a fővárosban) annyira szűkek, hogy már a második osztályban a fejlettebb növendék nem képes felemelni a véletlenül a pad alá esett iróeszközét, mert nem is fér a pad alá. És hogy mennyire hordja magán ez állításom a valódiság bélyegét, bizonyítja ezt ama körülmény is, hogy egy újabban felállított polg. leányiskola Madary-féle padjai annyira keskenyek, hogy a tanuló nem hogy alája férne, de ki kell lépnie a padból, ha felállani akar; pedig tudom, hogy az iskola felszerelésével megbizott intéző teljes odaadással egy folyton érezhető hibán akart őszinte szándékkal segíteni, t. i. azon, hogy a lehető legkényelmesebb ülőhelye legyen a tanulónak.» A tornászatról beszélve sajnálja, hogy e tárgy «az iskola mostoha gyermeke», hogy «napról-napra kevesebbet törődnek vele» s hogy főképen a lányok tornáztatásától még mindig idegenkednek a «mamák», a kik «általában ellenségei a szigorú iskolai rendnek, mert rendszertelenek maguk is a nevelésben, s mert gyermeküknek az elkényeztetett, laza házinevelés folytán nagy önmegtagadásukba kerülne a tornakövetelte szigorú, de tapintatos fegyelmezés.»

*

A kolozsvári «Család és Iskola» 7-ik számában (április 1-én) az «asszonyi műveltség ügyében» czím alatt tudósaink tiszteletreméltó nesztora, Brassai Samuel is hozzá szól a nőkérdéshez. Nem a maga nevében szól, hanem egy franczia folyóiratnak a nőnevelésről szóló czikkéből (Revue de l'enseignement secondaire et superieur. Paris, 1884. Nr. 1. A czikk czime: Un paradox pédagogique) idéz

igen érdekes mutatványokat. Nem állhatjuk meg mi sem, hogy egyetmást ne közöljünk belőlük: «Minden bizonnyal nem csinálták asszonyok sem az Illiast, sem az Aeneist, sem oly sok más remeket, melyek férfiak művei s melyeknek jó részét talán — asszonyok ihletésére szerkesztették. De ha szinte nem is biztathatná magát egyikök is, hogy Mad. Sevigné leveleit, vagy Mad. Roland bámulatos emlékiratait hagyja örökségül az utókornak: azért még sem rossz egy asszonynak, legyen bár gróf vagy polgár születésű, ha úgy tud levelet irni, mint egy férfi, ha tud gondolkodni, érezni s gondolatait, érzelmeit alkalmilag ki birja fejezni, nem követelve irodalmi csillogást... A mi a tudományt illeti, az az asszonynak nagyon veszélyes dolog. Alig ismerni tudós asszonyt, a kit a tudomány vagy szerencsétlenné vagy nevetségessé ne tett volna. (Ebben a czikk irója nagyon téved!) Rendszerint annak a kis veszélynek vannak kitéve, hogy nem tetszenek a férfiaknak — s az asszonyoknak sem: a férfiaknak azért, hogy ezek nem szeretik ha egy sorba lépnek velük az asszonyok, és az asszonyoknak sem, mert ők nem szeretik, hogy valamelyikük túltegyen rajtuk. Az asszony csak úgy lehet büntetlenül tudós, ha nagyobb gonddal rejtegeti a mit tud, mint a mennyivel igyekszik mutatni a másik nem.» Milyen legyen tehát a lányok nevelése s hogy állapítható meg e nevelés czélja? «A lányok oktatásában — úgymond — a szinvonal feljebb emelésének czélja nem lehet az, hogy akár szabados gondolkodásúakká, akár önhittekké tegye őket. Csak az a czél, hogy oktatott asszonyokká, férjeikkel ha nem is egyenlőkké, legalább bajtársaikká tegyük őket; arra pedig, hogy valakit oktassunk, még eddig nem leltek jobb módot, mint azt, hogy ne hagyjuk tudatlanságban. Ha nincs boszantóbb dolog egy pedans asszonynál; bizony szomorítóbb sincs egy búta asszonynál... Egyik az észhajhászástól félti az asszonyokat, másik a tudatlanságtól. Nem hibázik sem az egyik, sem a másik; hanem mindenik csak egy részecskéjét markolta meg az igazságnak, és valamint csak egy az igazság úgy egy a pedagogia is férfiak és asszonyok számára, az t. i. a mely a természetnek hódol s az okossághoz alkalmazkodik.»

*

Az «Országos középiskolai tanáregylet közlönyé»-nek 8-ik szá-

mában (április) dr. Darvai Móricz ismerteti a franczia «női középoktatás» mai szervezetét. Folyóiratunk is több ízben közölt már ismertetéseket erről a tárgyról; ezeknek mintegy kiegészítésökül adjuk Darvai czikkéből a *«női tanárképzésről»* szóló részt. «A női liczeumok és kollegiumok alapítása természetesen szükségessé tette egy női tanárképző intézet létesítését. Az 1881. jul. 26. törvény kimondja, hogy tanárnők képzése czéljából külön «ecole normale» fog életbe lépni. Ez iskola ugyanazon év november 17-én meg is nyílt Sèvresben. A növendékek benlakók voltak s az állam költségén nyertek teljes ellátást. A felvétel tanítónői vagy középiskolai oklevél alapján történt, irásbeli és szóbeli felvételi vizsgálat után. A tanulmányi idő két esztendőben állapíttatott meg. 1883. január 31-én Duvaux közoktatási miniszter rendeletei az ecole normale felvételi módozatait pontokban szabályozták. A kik tavaly, július 3-án felvétel végett jelentkeztek, már eleve vagy az *irodalmi-* (section des lettres) vagy az *exakt tudományczoport* (section des sciences) között választottak, Sèvresben állották ki a felvételi vizsgálatot és *kötelezték magukat, hogy kiképeztetésük után tíz évet a tanári pályán töltenek.* Az első tanárnői képesítő vizsgálatokat múlt évi augusztusban tartották Sèvresben. Az «aggregation de l'enseignement secondaire des jeunes filles» vagy tanárnői képesítő vizsgálat irásbeli része az «akadémia», vagyis a tankerületek főhelyein, a szóbeli azonban csak Sèvresben mehet végbe. Két kategoriája van: *«ordre des lettres»* és *«ordre des sciences»*. Az elsőnél van három irásbeli dolgozat: egy irodalmi (értekezés, elbeszélés, beszéd stb.), egy franczia nyelvtani és egy történelmi; mindegyikre öt-öt óra fordítható zárt helyen. A szóbeli vizsgálat tárgyai ugyanennél a csoportnál: 1. franczia irók olvasása és magyarázata; 2. egy irásbeli dolgozat javítása; 3. történelem; 4. földrajz (a táblára való rajzolással); 5. erkölcstan. — Az «ordre des sciences» jelöltjei előleges irásbeli, szóbeli és befejező irásbeli vizsgálatot tesznek. Mind a három vizsgálati stádiumban tárgyakul a mennyiségtan, fizika, khemia és a természetrajz szerepelnek. Az «aggregation» mellett van egy alacsonyabb tanképesítés is, a «certificat d'aptitude à l'emploi de chargée de cours», mely lényegtelenül különbözik az előbbitől.

AZ ELSŐ LÉPÉS.

A genrefestészet egyik kedves tárgya a gyermekszobának amaz ellenállhatlan mozzanata, mikor a boldog mama ruhácskájánál fogva támogatja a kis babát az «első lépés» nehéz kisérletében. Ki ne ismerné, ki ne gyönyörködött volna már az igéző jelenetben akár a mindennapi életben, akár a művész vásznán? Szegény kis baba! hogy erőlködik, hogy emelgeti lábacskáját s keresi tétova taglejtésekkel a biztos talajt e *járatlan utakon!* Arcza kipirul, szemei ragyognak, kis melle piheg, szivecskéje nagyot dobban, ideoda ring-reng mint az ingatag hullámok kényére bizott sajka, még egy utolsó, elszánt mozdulat s megvan az első lépés.

Pedig ismerünk pillanatokat az emberi életben, mikor az ily «első lépések» jóval válságosabb körülmények közt ismétlődnek. S hogy az érettebb kor azok megtételén semmit sem könnyit, tanusítja egy fiatal leánynak kezeim közt lévő naplója, melyet eljegyzése napján reám, mint volt tanítónőjére hagyott emlékül. — Oly gazdagnak érzé magát e napon üdvösségében, hogy képes volt mindenétől, ifjusága emlékeitől is megválni. Nem találta-e fel azt, a kitől elvárja, hogy ezentúl mindenét pótolja, mindazokért kárpótolja, a miket immár maga mögött hagy? — Kicsiny legyen családása! De lássuk naplójegyzeteit.

— Nyárutó. —

Megértelek tehát végre, te rég megálmodott boldog pillanat! Gyermekéveim legszebb ábrándja: szabadság, megvalósultál. — A fölserdült kor első hajnalsugaraira tantermem zárja felpattan: tanterv, órákra kimért, előre meghatározott munka, rendszeres tanulás, bilincseitek lehullottak. Időm, foglalkozásaim felett ezentúl bizonyos határig szabadon rendelkezhetem; nem vezetnek többé

járószalagon, én szabad vagyok. Ah, van-e ehhez fogható boldogság? Szűk lesz egyszerre világom, s én, ki eddig otthonom s az iskola közt osztám meg életemet, most szárnyakat kivánok, hadd repülhessek el innen, messze, ismeretlen vidékeken át, a végtelen tengereken túl fel a kedves madárkákkal ama titokzatos, magas régiókba. . . . Majd meg ismét úgy érzem, hogy ha volnának is szárnyaim, szépen összehajtanám s ide len maradnék. Hisz ez élet oly szép, s az emberek oly jók.

Hálátlan! így köszönöd meg azt a sok szeretetet, türelmet, önzetlen fáradozást, melylyel az iskola szent falai közt nevelőid, oktatóid elhalmoztak; ily könnyen szakítod el szívedet ama helytől? Nem, nem hálátlanság ez, nem szeretetlenség. Romlatlan szívem egész melegével tapad emlékezetem ama drága hajlékhoz s jó emberekhez, kik ott kiképeztetésem betetőzésén fáradoztak, kiknek áldásos tanításai mellett napról-napra tágult ismeretköröm, javultak erkölcseim, tisztult szellemem. Imáimba foglalom őket utolsó lehelletemig, áldott legyen emlékezetök. Avagy kényszermunka volt reám a tanulás? Soha! Iskolai kötelességeimet mindenkor örömmel teljesítém, mert fáradozásaimat siker és elismerés jutalmazta.

Honnan tehát e szabadságvágy? Egyedül onnan, hogy szellemem, lelkem koromnál érettebb s az öntudatra ébredt lélek már nehezen tűri a békót. Aztán meg az újság ingere is vonz. Gyermekjátékaim, tanulótársnőim, eddigi időtöltéseim kisszerű világát elhagyom s mint fiatal hölgy fogok immár fellépni az élet színpadára. Új viszonyok, nem sejtett helyzetek közé fogok jutni, melyek az ujdonság varázsával veendik körül lelkemet. Ah, a saisi ifjú keze nem remeghetett jobban ama titokzatos szobor leleplezése közben, mint az én szívem remeg vágygyal teli örömében ez ismeretlen, új világ küszöbén!

*

— Őszelő. —

Megtörtént. Ma tettem meg «első lépésemet» ama világban, melynek neve: társalgóterem. Én Istenem, mily rosszúl sikerült! Érzém, mint fordul felém száz biráló, fürkésző szem; arczomat a

zavarodás pirja futá el, mozdulataim szögletesek, hallgatagságom nevetséges volt; soha oly gyámoltalannak, gondolatszegénynek nem láttam magamat, mint ez estén. Ah, mily szegényes szerepet játszottam én e társaságban Alice mellett, a ki ruganyos léptekkel lebegett be, ellenállhatlan bájjal hajtá meg magát bemutatás közben s utánozhatlan chic-kel foglalván helyet, bámúlatos elfogulatlansággal elegyedett a társalgásba. Képzelem, mily szellemtelennek tarttattam Clemence mellett, a ki hozzá tudott szólni mindenhez; beszélt színházról, sportról, írókról, tavaszi műtárlatról, divatról, igaz, hogy felületesen, szajkó módjára ismételvén a Fővárosi Lapok, esetleg a Journal des Demoiselles tudósításait, de beszélt és csodálták szellemét. S mind e fiatal hölgyek mily fesztelen eleganciával, mily könnyed otthonossággal mozogtak e légkörben, melybe én annyira vágytam, oly örömmel léptem s most oly kínosan érzém magamat. Valóságos hamupipőke lehettem köztük, de hamupipőke pongyolában. Oh, sohasem fogom feledni emez «első lépés» keserűségeit! Még most is égni érzem arczomon a szánalom hideg, részvétlen tekintetét...

... A szerető anyai szív éles tekintetét nem kerülhette el első fiaskóm okozta lehangoltságom. Keblére vonván, homlon csókolt s így szólt: Kedves gyermekem, ne agaszszon, hogy tegnapi első megjelenésed oly kevéssé látszott kielégíteni a társaságot. A társalgás művészetét senki sem hozza magával az iskolából: nem egyéb az routinenál és példa, megszokás, gyakorlás, a veled született női tapintat idővel mindent pótolani fognak e részben. De ne ez legyen főtörekvésed. Széleskörű ismeretségem elég példája tanusítja, hogy *otthon* nem azok a legboldogabb nők, a kik a szalonélet versenyében az első hegedűn játszanak. Ne is ettől a világtól várjad boldogságodat, melyet ez sem nem *bir*, sem nem *akar* megadni: magunkban hordozzuk boldogságunkat, innét kell kisugároznia ama körre, melybe sorsunk helyezett. Te még csak nem is sejted, mily kevés dolog kell oly nő boldogságához, kinek esze és szíve helyén van. A művelt lelkű nőnek mindenkor keze ügyébe esnek életörömei, nem kell azokat távol keresnie. Jusson eszedbe Eötvösünk örökszép mondása:

«Ki örömet kíván, keresse azt saját körében. Szép kilátást távol is, de virágot csak közelünkben találhatunk s le kell hajolnunk, hogy azt leszakíthassuk.»

A mi édenünk, kedves leányom, az *otthon*, s a mi ezt azzá teszi: szorgalmunk s erényünk. — «Kettő van — mondja Vörösmarty — mi felett sorsnak nincs hatalma: szorgalom és erény! Földön *az*, égben *ez* áld». Ha meg akarod őrizni szíved üdeségét, a magasztos öszhangot, mely lelkedet eltölti, dolgozzál testileg, szellemileg jó kedvvel, kitartással és boldog fogsz lenni!

*

— Őszhó. —

Dolgozni akarok tehát: meg fogom osztani anyámmal a háztartás gondjait, teendőit. Ismét egy első lépés, még pedig a háztartásnak reám nézve szövevényes útvesztőjén!... Hát nem tanultam-e az intézet két felső osztályában háztartástant; nem nyertem-e ezen tantárgyból kitünő osztályzatot? — Ah igen, de miből állt ez? elméletekből *mogyoróhéjban*, pedig Göthe mondja, hogy «Grau is jede Theorie, greift nur hinein in's volle Menschenleben und wo Ihr's packt, ist's interessant.» Nem tudom még, de azt hiszem, hogy igaza van. Mennyivel tanulságosabb, vonzóbb a gyakorlati élet ezer meg ezerféle jelenségével annál a tömérdek elvont fogalomnál, ködös elméletnél, melylyel az iskola tömte meg szegény agyunkat ama jó hiszemben, hogy az életnek nevel ..... — Ha visszapillantok az ismeretek bő forrására, melyből ifjú lelkem éveken keresztül táplálkozott, önkényt elszorúl szívem. Akár csak egyetemre készültem volna; holott én, a ki a családi kör tűzhelyéhez térek vissza, felényi útravalóval is beértem volna, s viszont mennyi szükséges tudnivalónak érzem fájdalmasan híját új munkakörömben! Szerencsémre az ég oly házias, gazdag tapasztalású, tapintatos anyával áldott meg, a ki mindent pótolhat még egyoldalú nevelésemben; de szánalommal gondolok ama társnőimre, a kik ennek hijával vannak, mert mit is várhat azoktól majdan családi körük?

«A lakás szűk területe a háziasszony birodalma s ebben a birodalomban a háziasszony az a központ, mely az egész családra bol-

dogságot áraszt — így szólt hozzám jó anyám — továbbképzésed fonalát itt fogom újra felvenni. Van-e sejtelmed arról, leányom, hogy mi teszi *otthonunkat* meghitté, kedvessé?» Igen — felelém — tisztaság és rend. «Hát még?» — A többit valóban nem tudom; talán a szép butorzat? — «Korántsem! nem az, a *mit* látsz, hanem a *hogyan* látod a dolgokat — az tanusítja a háziasszony tapintatát, eszthetikai érzékét, rátermettségét. Végtelen varázs rejlik egy otthonos, meghitt lakásban. Saját énünk láthatlan, de annál erősebb szálakkal szövődik egybe ama titokzatos szellemekkel, kik otthonunkban működnek. Lépj be ily szobába s menten megérzed szárnyuk lebbenését; s mily jótékonyan hatnak rád, midőn mesterük a szép, törvényük a kedélyesség; ellenben hidegen hagynak ott, hol vak véletlen, durva izléstelenség vezérli őket.

A finomérzésnek és jóizlésnek bizonyos tőkéje kivántatik ahhoz, hogy megteremthesd s megőrizhessed a szoba költészetét. Kiszámíthatlan az így elrendezett hajléknak hatása lakójára. Mintha az idomok, csoporzatok, színvegyülék, a fény és árnyék helyes felosztásának szép nyilvánulásai az embert is belevonnák bűvös körükbe, úgy képezik kedélyét, emelik hangulatát öntudatlanúl. Nincsen a nő szépérzékének, költőiségének biztosabb fokmérője otthonának belső berendezésénél.»

Ily utasítások mellett nem kerüli el többé figyelmemet az a sok aprólékosság — néha egy semmi — mi otthonunkat vonzóvá, kedvessé teheti. — Tudom immár, hogy az nem a drága butorokon, divatos szöveteken, képek s szobrok tarka halmazán múlik, hanem ama titkon működő bizonyos szellemek jóvoltán, kik ott kandikálnak ki a függönyök redőzetéből, a virágasztal lenge lombozatából, a varró- és íróasztal — költői rendetlensége mögül!

... Ah, mily kedves kis *otthonom lesz nekem!*

Nemecskai Irma.

A BÉCSI LEÁNY-JAVÍTÓINTÉZET.

(LEVÉL A SZERKESZTŐSÉGHEZ.)

Bécs, 1884., április 10.

Az igen tisztelt szerkesztőség megbocsátja talán, hogy hivatlanúl s kéretlenűl is beköszöntök soraimmal. Külföldi tanulmányutamon a többek közt megtekintvén a bécsi leány-javítóintézetet is, azt gondoltam magamban, hogy nem művelek tán fölösleges dolgot, ha azt a Nemzeti Nőnevelés szíves közbenjárásával, a nők sorsa iránt érdeklődő hazai közönséggel is megismertetem. Mivel pedig az utazó ember nem igen ura sem idejének, sem lelki nyugodtságának, ismertetésem ez úttal csak futólagos és vázlatos lehet. Eme kétrendbeli fogyatékosságáért nyújtson kárpótlást — ha nyújthat — soraim közvetlensége, melyeket a szemlélt dolgok eleven hatása alatt vetettem papirosra.

Unter-St.-Veitből az ottani fiú-javítóintézet megszemlélése után azzal bocsátottak útnak, hogy ha visszatérek Bécsbe, menjek a Lerchenfelder-Strasse 88. száma alá s ott megtalálom a st.-veiti fiú-javítóintézetnek párját, a leány-javítóintézetet. El is mentem, és nagy örömömre megtaláltam itt azt, a mit mások Darentálban és a világ tudja isten melyik részében nem keresnek. Ezt az intézetet is, mint a st.-veitit, *Barth von Barthenheim és Roseth J. F.*

* Szőke István úr, a fővárosi tanítótestület egyik legtehetségesebb és legbuzgóbb tagja, a múlt napokban külföldön járt a javítóintézetek tanulmányozása végett. Eme tanulmányútjából küldte hozzánk a bécsi leány-javítóintézet ismertetését, melyet a legnagyobb készséggel közlünk folyóiratunk olvasóival. Óhajtjuk, hogy a közlemény tisztelt irójának, hazatérése után, minél előbb s minél bővebb alkalma legyen szerzett tapasztalatainak mind az elméleti téren, mind a gyakorlatban való érvényesítésére. *Szerk.*

urak alapították. Menedékháznak nevezték el, noha ez a czím egészen más fogalomnak felel meg. De hát a czímek nagyon is sok félék, holott csaknem egyet értenek alattuk. Armenschule, Rettungshaus, Schutzhaus, Corrections-Anstalt s több efféle néven nevezett intézetek közül a hányat csak meglátogattam, mind azt tűzte ki czélul, hogy a kisebb-nagyobb bűnökben részes gyermekeket javítsák, megmentsék, a bűnbeeshetőket pedig az elsülyedéstől megóvják. Valamennyi a «Rauhes Haus»-ra, vagy a sonnenbergi intézetre hivatkozik, a weinzierli pedig épen a rieseledire, mint anyára, és — mégis valamennyi elüt az anyaintézettől, mivel a helyi viszonyok, a javítandó nyers gyermekanyag, az intézetbe fölvehető iparágak és tantárgyak módosításokat követeltek.

A bécsi leány-javítóintézet meglátogatása alkalmával az előljáróság a legszivesebb fogadásban részesített, mindent készséggel megmutatott s kérdezősködéseimre szinte elárasztott felvilágosításaival. Az épület csarnokában a fölmenetnél egy áldó Krisztus-kép fogadja az embert ezzel, a látogató és növendék előtt egyformán jelentős kérdéssel: «*Miért jöttél ide?*» A folyosókon alkalmas erkölcsi mondások olvashatók, az ebédlőben Noé hálaáldozata látható, a társalgószobában pedig az alapítók arczképei.

Az intézetnek jelenleg 30 növendéke van, kik az úgynevezett *Schulschwesterek* vezetése alatt állnak. E szerzetet *Karolina Auguszta* császárné hozta át Halleinból s Bécs körül valami 18 jótékonysági intézetet látnak el tanerőkkel.

A «Lerchenfelderstrasseban» levő intézet meglehetősen szűk. Egy tanterem, egy háló- és ebédlőszoba, kápolna, társalgószoba, két czella az apáczák számára, s a szükséges gazdasági lokalitások teszik ki az egészet. A kert és udvar kicsiny. Mindez azonban csak a téli igényekre való. Nyáron a növendékek kün laknak *Ernstbrunnban*, hol nagy épület, igen tágas gyümölcsös és konyhakert fogadja s foglalkoztatja őket.

A leányok oktatása nem terjed az elemi iskolák tantervén túl. Tizennégy éves korában (föl csak nyolcz éves korukban veszik őket) mindenik leány köteles valamely nyilvános elemi iskolánál vizsgálatot tenni. Ha e vizsgálat jól sikerül, a növendéket fölmen-

tik a rendes iskolai órák alól, s csak ismétlő oktatásban részesül; e helyett erősebben ráfogják valamely kézi- vagy házimunkára, a kenyérkereső ügyességet adván meg neki. Ha a vizsgálat nem sikerül, még egy évig, sőt kettőig is rendes iskolázásra fogják az illetőt. Az elbocsájtás nincs korhoz kötve; tizennégy éven alúl azonban senkit sem bocsájtanak ki. A tizennegyedik éven túl az elbocsátást a javulás fokától és a keresőképességtől teszik függővé.

Az elbocsátásnál részint a szülők, részint a rokonok, részint pedig a jobb női üzletek veszik át a növendéket, kik azonban időről időre jelentést tartoznak tenni a gyermekek erkölcsi viseletéről és szorgalmáról. Az elbocsátott növendékek ezen kívül még a «*felügyelő-bizottság*» tagjainak gondos ellenőrzése alatt is állnak. Olyan szülők vagy rokonok, kik maguk voltak a gyermek romlásának vagy elhanyagoltatásának *szándékos* okozói, nem kapják vissza a kilépőket; sőt még az intézetben tartózkodásuk ideje alatt sem látogathatják meg azokat.

Az eddigi tapasztalás azt mutatja, hogy a növendékek minden utasítás nélkül is távol maradnak az ilyen szülőktől vagy rokonoktól; nem vetik ugyan meg, sőt a jobbindulatúak közvetve még segélyezik is őket, de maguk szántából kerülnek velük minden közlekedést.

Természetes, hogy visszaesések is fordulnak elő, de ezek mindig csak olyan leányokkal történnek meg, a kik tizenhárom-tizennégy éves korukban is igen nagy romlottsági fokban kerültek az intézetbe.

A jelenlegi intézetlakók legnagyobb része a szülők hiánya, vagy azoknak szegénysége, könnyelműsége miatt maradt oly elhanyagolt állapotban, hogy csupán az emberbaráti könyörület mentheti meg őket az elveszéstől. Van itt most egy gyújtogató, egy professzionátus zsebtolvaj (anyja nevelése) és három olyan, ki csupa megszokásból lop, mint a szarka (Gewohnheitsdieb), még ben az intézetben is, ha t. i. hozzá fér. Ezek egyike, egy igen értelmes leány, azt felelte kérdésemre: «Ha azt *hiszem* (!), hogy éhes vagyok, akkor *mindent* lopok (kötényt, törlőruhát sat.; a mit

pedig nem értékesíthet, sőt ezeket később elő is adja); ha pedig nem vagyok éhes, akkor csak azt lopom el, a mi jó». (Ételneműeket.)

A növendékek, mikor be kerülnek az intézetbe, átlag tettetők, alattomosak, hazugok, mosdatlan szájúak, lusták. A specifikus gonoszságúak csak ezután következnek és a kisebbséget képezik.

Hogy az ilyen leánynépséget folytonosan éber figyelemmel kell kísérni s folytonos elfoglaltságban tartani, az igen természetes. Hogy a velük való bánás nehéz s a nevelői tapintat mellett az élet nyomorúságainak és a salakos életnek teljes megfigyelését és ismerését teszi kívánatossá, ahoz sem igen férhet kétség. Hogy e kellékek egy apáczában megvolnának, kit a zárda falai már zsenge korától fogva elzártak az élettől, — ahhoz már nagyon is sok kétség fér. S épen ezért én elhibázottnak tartom a fővárosi «Szeretetház» szabályzatának azt a pontját, mely — valószínűleg a gazdasági előnyök által csábíttatva — apáczák alkalmazását javasolja. Az egyik «Schwester» nyíltan megvallotta: «Ich habe selber die Schlechtigkeiten von ihnen erlernen müssen, denn es kamen oft niegeahnte Fälle vor». Tanítónők valók oda, még pedig, hogy úgy mondjam, tapasztalt, kardos, körmönfont, de egyszersmind lemondani, kitartani akaró és tudó tanítónők.

Érdekesnek tartom még megemlíteni, hogy a bécsi intézetben a tíz parancsolat mintájára egy «Schulregel»-t találtam, a mely megérdemli tán, hogy közöljem:

1. Légy áhitatos az imánál.
2. Légy jóindulatú és engedelmes.
3. Légy szorgalmas és figyelmes.
4. Légy csendes, nyugodt és rendszerető.
5. Légy őszinte és igazmondó.
6. Légy hű és becsületes.
7. Légy tiszta és szemérmes.
8. Légy társaid irányában megférő, szeretettel teljes és nyíltszivű.

9. Légy udvarias és tanusíts tiszteletet az iskolai hatóság és tanítóid iránt.

10. Légy mindenben és mindenkor erkölcsös.

Még egyszer bocsánatot kérve tudósításom fogyatékos voltáért s remélve, hogy a mit mulasztottam, becses folyóiratunkban, melynek szives vendéglátását most élveztem először, még lesz alkalmam jóvá tenni, maradok az igen tisztelt szerkesztőségnek kész lekötelezettje

Szőke István.

A SZÁMTAN A POLGÁRI LEÁNYISKOLÁBAN.

«Sokat tanulnak növendékeink és sokfélét — s mégis keveset tudnak.» Tanügyi iróink nagy része magáénak vallja ezt a mondást és pedig nézetem szerint nem alaptalanúl. Iskoláink és növendékeink mai helyzetét rövidebben és találóbban alig lehetne jellemezni. Azt hiszem azonban, nem elég csupán tele kiáltanunk a világot e nagy mondással, hanem inkább kötelességünk esetről-esetre kimutatni, hogy mennyiben felel meg a valóságnak, kutatni, hogy miben rejlik e szomorú jelenség forrása és végezetül rámutatni — kinekkinek a maga felfogásához és tehetségéhez képest — azokra a módokra, melyek a baj orvoslására és megszüntetésére alkalmasokúl kinálkoznak.

E hármas feladat első részét teljesíteni nem nagy fáradságába kerül annak, a ki a kiinduló tételül felvett állítást a számtannak a polgári leányiskolákban való tanítására kivánja alkalmazni. Nyilt titoknak, vagy a mi talán egyre megy, általánosan elismert dolognak merem állítani, hogy daczára a tanítására fordított nagy időnek, daczára a felölelt tananyag terjedelmes voltának: épen a számtan az a tárgy, melyhez az iskolából kikerült leánynövendékeink legkevesebbet értenek, a melynek gyakorlati alkalmazásával a legritkább esetben tudnak kellőleg megbarátkozni. Örvendenék, szivemből örvendenék, ha találkoznék, a ki ezen állításomat alapjában megczáfolná; de félek, hogy nem fogok ezen örömben részesülni, mert bizony a megczáfolandó tétel az életből, a mindennapi tapasztalásból van merítve. Avagy nem mindennapos dolog-e, hogy felnőtt — polgári iskolát végzett — kisasszonyaink, a kik tanultak szám- és mértani sorokat, évjáradék és törlesztési számítást, vesződtek alkusz- és tőzsdedíjak számításával és ismerik a lánczszabályt, határidőszámo-

lást és árfolyamot — bemenvén a boltba, vagy megfordulván a piaczon, a legegyszerübb összeadási és szorzási exemplumokba belesülnek és ugyanazoknak a kisasszonykáknak, a kik tanuló korukban a politikai és kereskedelmi számtan miszteriumaiba beavattattak és a háztartás költségvezetését kettős könyvvitel alapján tanulták, *legtöbbnyire* fogalmuk sincs arról, hogy egy közönséges polgári háztartás miféle költségekkel jár, nem tudják megítélni — daczára a nagy tudománynak — hogy a férj keresményéből mennyi fordítandó a házi és családi szükségletek födözésére és mekkora rész illeti, helyesebben illetheti meg az asszonyt személyes kiadásaiban, a minek nem tudása nem egyszer képezi alapját a meggondolatlanúl és könnyelmüen kötött frigyeknek, boldogtalan házasságoknak, tönkre jutott és elzüllött existencziáknak.

Nem folytatom tovább, nehogy sötétebb színekkel vázoljam a képet, mint a milyenek a valóságnak megfelelnek; annyit azonban nyugodt lélekkel konstatálok, hogy az *eredmény*, melyet leányiskoláinkban a számtan tanításával általában elérnek, semmiképen *sem áll arányban* sem az idővel, sem a fáradsággal, melyet e tárgy tanítására pazarlunk.

Önkényt felmerül a kérdés: mi lehet ennek az oka? Népoktatási törvényünk illető paragrafusa a számvetés czélját következőleg írja körül: «*Biztosság és ügyesség a számolási műveletek végrehajtásában, jártasság a polgári életben előforduló mindenféle körülményekhez alkalmazott szám (és mértani) feladványok megfejtésében.*» Ha e czélt még sem sikerül elérnünk, úgy ennek egyedüli oka csakis a czélra vezető eszközök hibás megválasztásában, vagy az adott eszközök helytelen alkalmazásában rejlhetik. A kijelölt czél elérésére szolgáló eszközöket a törvény állapítja meg, a mennyiben az szabja meg a tananyagot és a hetenkinti óraszámot; minthogy azonban nem érzem magamat hivatva, hogy e helyen és ez alkalommal a törvény rendelkezését kritika tárgyává tegyem, nem terjeszkedhetem ki annak vizsgálatára, vajjon a törvényszabta eszközök mennyire alkalmasak a kitüzött czél elérésére vagy sem és ezuttal csakis azon megjegyzésre szorítkozom: est modus in rebus. Evvel annyit akarok mondani, hogy a tapintatos és lelkiismeretes tanító mindenkor meg

fogja tudni különböztetni a lényegest a lényegtelentől, a fontosat és hasznosat a kevésbbé fontostól és fölöslegestől, szóval nem fogja veszélyeztetni a tanítás *eredményét*, csak azért, hogy a törvény rideg rendelkezésének eleget tenni *látszassék*.

És evvel elértünk oda, hol *a számtan-tanítás sikertelenségének valódi okát megtalálhatjuk, t. i. a rendelkezésre adott eszközök helytelen alkalmazásában vagyis magában a tanításban.*

Ismeretesek az ellenvetések, miket azok, kik a dolog könnyebb végét szeretik fogni, felhozni szoktak. Azt mondják, hogy a leányok egyáltalán nem kedvelik a számvetést, nem tudnak irányában érdeklődni, unalmasnak tartják és hogy megfelelő észtehetségük is gyengébb a fiúkénál. Igaz, hogy legtöbbje előtt unalmas a számtan, mert *azzá teszik* előttük; nem érdeklődnek iránta, mert nem fordítanak elég gondot arra, hogy az érdeket és figyelmet — s vele együtt a a tárgy szeretetét — felébreszszék bennük. Nem vádolni kivánom evvel tisztelt szaktársaimat, hanem csak figyelmeztetni óhajtom őket, bizonyos — megengedem, hogy jóhiszemüleg követett — eljárásokra, melyek az említett sajnos eredményeket mulhatlanúl maguk után vonják.

Az azonban már nem igaz, hogy a leányok a számtant mint kiválóan észtudományt nem volnának képesek felfogni, hisz épen ellenkezőleg, a leányok felfogása sokkal élénkebb és gyorsabb, okoskodásuk és következtetésük sokkal helyesebb a hasonkorú fiúkénál. Természetes, hogy ebben az úgynevezett észgimnasztikában — a mit annyira hangsúlyozni szeretnek — meg kell tartani a kellő mértéket, hisz a túlfeszített íjj is elpattan, s nem szabad illuzóriussá tenni az eredményt s elvenni tanítványaink kedvét avval, hogy nem elégszünk meg a föladvány *egyféle* megfejtésével, hanem még 2-ik, 3-ik és 4-ik mód szerint is kivánjuk azt megfejtetni. Az ily eljárás rendes következménye az, hogy a tanév végével aztán a különben egyszerű feladatot egyik módszer szerint sem tudják megoldani. Még az eszesebbek is ilyen tanítási rendszer mellett — a melynek talán meg van a maga jogosultsága a reáliskolában és gimnáziumban, a hol nemcsak praktikus szempontból tanítják a számtant — mihelyt a tanító nem áll a hátuk mögött s nem integet jóváhagyólag fejével, zavarba jőnek,

s nem látván a sok fának miatta az erdőt, eltévednek a rájok erőszakolt ismeretek útvesztőjében, összekeverik és tévesztik a sokféle szabályt és egyet sem tudnak becsületesen.

Szerény nézetem ez irányban az, hogy oly természetű feladatoknál, melyek többféle mód szerint oldhatók meg, tekintettel növendékeink természetére, felfogására és képességeire, válaszszunk ki *egy* módot és ezt használjuk aztán következetesen; meglehet, hogy tanításunk ez által a sablonszerűség színezetét nyeri, de legalább az eredmény nem lesz veszélyeztetve.

Összefoglalva az eddigieket: ne tanítsunk a polgári leányiskolában a számtanból lehetőleg semmi mást, mint a mi az *életre valóban szükséges* és a minek a növendék ott tényleg hasznát veheti — és ha már ki nem kerülhetjük, legalább *szorítsuk a minimumra* mindazt, a minek a tanítása csak másod vagy harmadrendű fontosságú és gyakran a tanításnak czélját és eredményét is veszélyezteti.

Másodszor pedig ne feledkezzünk meg arról, hogy a leányiskola nem fiú-, annál kevésbbé kereskedelmi iskola, a miért is a tanításnak itt más elvek szerint kell történnie mint amott. Nevezetesen használjunk fel minden alkalmat, a melylyel a tanítást kellemessé, élvezhetővé tehetjük, az érdeklődést és figyelmet felébreszthetjük. (Fejtegetésem folyamában lesz szerencsém idevágó nézeteimet néhány konkrét esetben bemutatni.) A kinek volt alkalma meghallgatni a leánykák intim beszélgetéseit, az előtt nem titok, hogy míg az irodalom, a történet tanára gyakran rajongás tárgya, addig a számtantanár rendszerint az utolsó helyre jut tanítványai rokonszenvében. Igaz ugyan — de csak részben — hogy a tárgy, melyet tanítunk, sokat határoz e tekintetben, a fődolog mégis csak az, hogy *miképen* tanítjuk tárgyunkat s azért merem állítani, ha valakinek, úgy épen a számtan tanítójának van a legtöbb alkalma, helyesen megválasztott módszerrel, változatos és jól kiválogatott példákkal magának figyelmet biztosítani, és a kidolgozandó példákból kiindulva az életnek ezer és ezer viszonyait megbeszélni, új fogalmakat forgalomba hozni, a már meglévőket de hiányosokat kiegészíteni és ez által oda hatni, hogy a számtan csakugyan az a hézagtöltő ragaszték legyen, mely a többi tárgyakból szerzett ismereteket mintegy körülölelve tömör egészszé

egyesítse, hogy ez által méltóan betöltse azt az elsőrendű helyet, mely neki a polgári iskolai oktatás keretében jutott.

Ha ilyen intenczióval tanítjuk a számtant, nem kételkedem, hogy közoktatási miniszterünk ama panasza, mely szerint a leányok «az iskolából nem visznek elég értelmet és érzéket az ország gazdasági állapota iránt, a mi minden egyes család gazdasági és finánczális állapotával szoros összefüggésben áll s minden egyes család jóléte s boldogsága egyik feltételét képezi» — rövid időn tárgytalanná fog válni. Minthogy azonban a miniszternek ezen nyilatkozata akként is magyarázható, hogy leányaink mindennemű közgazdasági ismeretek híjjával hagyják el az iskolát, igen indokoltnak tartom azt a törekvést, mely a leányokat a közgazdaság elemeivel kívánja megismertetni.

E végből nagyon életre valóknak tartom a «Nemzeti Nőnevelés» februári füzetében «A nemzetgazdaságtan leányiskoláinkban» czím alatt kifejtett eszméket, melyek szerint a közgazdaságtan ne mint külön tárgy szerepeljen a leányiskolákban, hanem hogy az idevágó ismeretek *alkalomszerűleg* a növény vagy ásványtan, a khémia és háztartástan tanítása közben közöltessenek a növendékekkel. Részemről még hozzáteszem, hogy a számtan és könyvvezetés tanítója par excellence hivatva van arra, hogy ezen ismereteket gyarapítsa és az alsóbb osztályokban elszórva közlött közgazdasági ismeretek rendszeres egybefoglalása által azokat mintegy betetőzze.

Meg kell azonban jegyeznem, hogy ily irányú törekvésekkel csakis ott fogunk sikert arathatni, a hol a tanítás *tervszerűleg, egyetértőleg,* kölcsönös *megállapodással* és *józan belátással* történik. E végre természetesen szükséges volna, hogy az egyes szaktanárok leszálljanak arról a — többnyire csak képzelt — magaslatról, melyről jelenleg — legalább sok helyütt — tárgyaikat kezelik és óhajtandó volna, hogy az egyes szakok tanárai közt uralkodó elzárkozottság megszünjék, s hogy mindenki necsak a maga, hanem a más — legalább rokon — tárgya iránt is érdeklődjék, és tájékozva legyen a tanítványoknak minden tárgyból tett előmeneteléről, azok elfoglaltságáról, nehogy a tanuló egyik vagy másik tárgy által, mappák készítésével, házi feladatok sokaságával a többi tárgy rovására túlságo-

san igénybe vétessék és pihenő idejétől, a melyből kell, hogy mindennap kijusson a maga része, megfosztassék.

Így fogva fel és teljesítve hivatásunkat, bizton remélem és hiszem, hogy nemcsak a számtan tanításában éretnék el a joggal megkivántató eredmény, hanem így és csakis így volna legsikeresebben elriasztható az a minduntalanúl fölmerülő rém, mely a «túlterhelés» képében kezdi háborgatni kulturai fejlődésünk csöndes menetét.

* * *

Talán némi szolgálatot teszek az ügynek, ha eddigi, többékevésbbé elméleti fejtegetéseimet néhány a gyakorlati tanítás teréről vett példával és megjegyzéssel kiegészítem. Népoktatási törvényünk hiányosságának tekintem azt a körülményt, hogy a polg. leányiskolák tantervében az egyes tárgyak — többi közt a számvetés — czélja nincsen külön körülírva és megállapítva, a mely hiány, tekintettel a fiú- és leányiskolák egymástól mindinkább eltérő irányára, sok félreértésnek lehetett szülő oka. *Gondosan* szerkesztett *utasítások* talán megszüntették volna az ebből eredő bajokat; minthogy azonban ilyenekkel mindeddig nem ajándékoztak meg bennünket, azt hiszem csak haszonnal járhat, ha mi tanárok, bizonyos kérdések tisztába hozására nézeteinket kifejteni és tapasztalatainkat érvényesíteni igyekszünk.

Számtantanításunk sikerének alapját az első osztályban tesszük le; ha ez alap szilárd, bizton építhetünk tovább, az ingó alapon emelt épület azonban csakhamar összeomlik s romjai alá temeti fáradságunk és legjobb igyekezetünk összes gyümölcseit. Ezért különösen fontos az első osztálybeli tananyag gondos feldolgozása, mert ebből meríti a növendék a későbbi míveletekhez megkivánt alapismereteket; itt kell a tanítványnyal már megkedveltetni a tárgyat, és itt kinálkozik a legtöbb alkalom a számtan észfejlesztő hatását növendékeink érdekében kiaknázni.

Általános megjegyzésként előre kivánom bocsátani, hogy igen czélszerű, ha mindjárt kezdettől fogva *megnevezett* számokkal dolgoztatunk, minthogy a gyakorlati életben úgy is csak ilyenek fordúlnak elő, s nem követjük a «nevezetlen» és «nevezett» számok szerinti

felosztást, a mint azt a legtöbb tankönyv szerzőjénél találjuk. Óhajtandó volna, hogy ők is ekként cselekedjenek, mert akkor legalább nem követnék el azt a furcsaságot, hogy az egyik fejezetnek ilyen czímet adjanak: «Megnevezetlen és egynevű egész számok.» Hogy mikép legyenek a megnevezetlen, tehát név nélküli számok egy *nevűek*, csakugyan bajos felfogni.

Nem fordíthatunk elég figyelmet arra sem, hogy a nevezett számokkal való műveletek észszerű okoskodás alapján végeztessenek. Így p. o. a normáliskolából kikerült növendéktől erre a kérdésre: mennyibe kerül 6 kgr., ha 1 kgr.-nak az ára 15 kr.? — rendesen ilyen feleletet nyerünk: «ezt megtudjuk a szorzás által», s meg is szorozza egymással a két számot, de a művelet végén aztán rendesen eltéveszti vagy elfelejti a szorzat nevét. Az egyedül hibátlan eljárás ez. Ha 1 kgr.-nak az ára 15 kr., úgy 6 kgr. kerül

$$6 \times 15 \text{ krba} = 90 \text{ kr.}$$

Szóval a tanulónak mintegy vérébe kell oltani, hogy a szorzásnál csakis az egyik tényezőnek, még pedig a szorzandónak van neve, a szorzó pedig tiszta szám, a szorzat ellenben a dolog természetéből kifolyólag a szorzandó nevét viseli. Ha tankönyviróink szem előtt tartanák e dolgot, nem lett volna lehetséges, hogy egy tavaly megjelent és a fővárosi iskolákban engedélyezett (!) számoló könyvben ilyen példák is forduljanak elő:

$$18 \text{ nap} \times 3 \text{ frt} = ?$$
$$24 \text{ kgr.} \times 9 \text{ frt} = ?$$

A világ legokosabb emberének ismerem el azt, a ki nekem megmondja, hogy miféle szorzat keletkezik a 3 frtszor 18 napból?

Ugyancsak ez okból hibás a számok szétbontására vonatkozó ilyetén hangzású szabály: a felsőbb rendű egységeket úgy változtatjuk alsóbb rendűekre, ha a felsőbb rendű egységeket a váltószámmal megszorozzuk. E szerint tehát, ha meg akarjuk tudni, hogy 8 öl hány méter, 8 ölet meg kellene szorozni 1·9-el, holott épen ellenkezőleg az 1·9 métert kell 8-szor vennünk, vagyis helyesen:

$$8 \text{ öl} = 8 \times 1{\cdot}9 \text{ m.} = 15{\cdot}2 \text{ m.}$$

Ha mindjárt kezdettől fogva nevezett számokkal dolgozunk, az osztás két különböző nemét (a miről akárhány embernek sejtelme

sincs) úgy mint a *benfoglalást* és a *részekre osztást* is azonnal megérthetővé tehetjük.

P. o. $24 \text{ frt} : 8 \text{ frt} = 3 \quad \ldots\ldots\ldots 1)$

Ez benfoglalás, mert az volt a feladat, hogy megtudjuk, hogy a 8 frt hányszor van meg, vagyis hányszor foglaltatik a 24 frtban? felelet: 3-szor.

$24 \text{ frt} : 8 = 3 \text{ frt} \quad \ldots\ldots\ldots 2)$

Ez pedig részekre osztás, mert a kérdés az volt, hogy ha a 24 frtot 8 felé osztjuk, egy részre hány forint esik.

A mint látjuk, az osztandónak minden körülmény közt van neve; a benfoglalásnál az osztó az osztandóval egynevű és a hányados tiszta szám, a részekre osztásnál ellenben az osztó tiszta szám és a hányados egynevű az osztandóval.

Ennélfogva a számok összevonása nem más, mint benfoglaló osztás, p. o.:

6500 kr annyi forint, a hányszor a 100 kr a 6500 krban találtatik, s mivel

$$6500 \text{ kr} : 100 \text{ kr} = 65$$

$$6500 \text{ kr} = 65 \text{ frt.}$$

Az osztásról elmondottakat figyelmébe ajánlom azon szerzőnek, kinek könyvében ilyen osztási feladatot találhatni:

$$17489 \text{ km.} : 25 \text{ nap} = ?$$

Szakembereink még maig sem tudtak megállapodásra jutni a fölött, vajjon a tizedes törteket tárgyalják-e a közönséges törtek *előtt* vagy megfordítva. Nézetem szerint a tizedes tört csak speciális alakja lévén a közönségesnek, észszerűleg a tizedes törteket csakis a közönséges törtek ismerete után kell tárgyalnunk, annál is inkább, mivel a tizedes törtekkel való míveletek a közönséges törtek alapján magyarázhatók meg legvilágosabban. Így p. o. a szorzásnál:

$$0{\cdot}2 \times 0{\cdot}6 = \frac{2}{10} \times \frac{6}{10} = \frac{12}{100} = 0{\cdot}12$$

$$0{\cdot}3 \times 0{\cdot}07 = \frac{3}{10} \times \frac{7}{100} = \frac{21}{1000} = 0{\cdot}021.$$

De még sem szabad figyelmen kívül hagynunk azoknak argumentációját sem, a kik a tizedes törteket rögtön az egész számok után, illetve azokkal egyetemben kivánják tárgyalni, úgy tekintvén a

tizedes törteket, mint a kibővített tizes számrendszernek az egységen alúli folytatását. Egyöntetűség kedveért a következő kompromisszumot ajánlanám a két ellenséges tábornak:

A *leányiskolákban*, a hol aránylag kevesebb az anyag s ennélfogva több az idő, tanítsuk csak előbb a közönséges törteket s *utána* a tizedeseket; ellenben a *fiúiskolákban* a gyors haladás és biztos számolás szempontjából magam is a tizedes törteknek az egész számokkal való *együttes* tárgyalását javasolom.

Fönnebb hangsúlyoztam, hogy, a mennyire csak lehet, iparkodjunk a tanulóban a figyelmet felébreszteni.

Ez utóbbira nézve akár mindjárt az első órán is bő alkalmunk nyilik a számjelek ismertetésénél. Egész kis kulturhistóriai vázlatot nyujthatunk, ha a számjelek és az irás keletkezéséről és fejlődéséről bővebben szólunk. Elmondhatjuk, hogy a szám *fogalma* már előbb is meg volt az emberekben, még mielőtt írni tudtak. Az írni-olvasni nem tudó számadó juhász nagyon is észreveszi, ha csak egy állat is hiányzik a nyájból, a kis gyermek sírni kezd, ha játékkoczkáiból egyet titkon elveszünk, sőt mi több, a tyúk vagy kacsa keresésére indul elveszett vagy elmaradt fiainak — jeléül annak, hogy a szám fogalma nyilván már ösztönszerűleg is meg volt bennük. Elmondhatjuk, hogy az egiptomi hieroglifek között önálló számjegyek is voltak; így p. o. egy vonás az egyet, egy patkóalak a tizet, egy néző ember az ezret, felemelt mutató újja tízezret, egy béka, mint a szaporaság jelképe, a 100 ezret, s végül egy csodálkozó (kezeit kiterjesztő) alak a milliót jelképezték. Nagyobb öröm kedveért akár a táblára is felrajzolhatjuk e dolgokat. Felemlíthetjük, hogy az általunk használt arabs számjegyek eredetileg a megfelelő arabs számszók kezdőbetüi voltak, s csak a gyors leirás folytán nyerték mai alakjukat.

A számrendszerekről szólva felemlíthető, hogy a tizes rendszeren kívül, mely alapját a két kéz 10 újjában birja, még 20-as (kéz és láb) és 5-ös (egy kéz) számrendszerek is léteznek. Sok nyelvben a *kéz* szó azonos az *5* számszóval, a németek a *zehn* = 10 számszót is a lábújjakra (Zehen) kivánják visszavezetni. A czigányoknál állítólag 7-es rendszer uralkodott, nyelvünkben a népköltés terén is talá-

lunk erre bizonyítékot a hetes számnak tulajdonított gyakori jelentőségében és ilyféle szólásokban: Hetedhét országra szóló stb.

A római, helyesebben etrusk számjelek ismertetésénél, melyeknek főbb alakjai:

I, V, X, L, C, D, M

figyelmeztethetünk, hogy ezek megelőzték az irásjeleket s nem szórövidítések, és csak az irás kényelme okozta, hogy eredeti alakjuk a megszokott betű-alakba idomult át. Eredeti alakjuk ez volt:

I = 1, 10 = X, 100 = ⊏, 1000 = E = ⊓⊓

vagyis az 1 egy vonás, 10 két vonás, 100 három és ezer négy vonásból állt.

A tíz felső feléből származott az öt, (V) a száz alsó feléből az ötven (L) és az ezer feléből az ötszáz (⊓ = D).

A számírásban nevezetes szerepet játszik a *nagyság szerinti következés törvénye,* mely kivétel nélkül minden népnél feltalálható és abban nyilvánúl, hogy a nagyobb szám mindig megelőzi a kisebb értéküt, p. o.:

1884 = MDCCCLXXXIIII.

Természetes, hogy a keleti népeknél, melyek jobbról balra írnak, vagy a khinaiaknál, kik felülről lefelé és balról jobbra vezetik a sorokat, e körülményt figyelembe kell venni. E szabály alúl egyedül kivételt épen a római számképzésnél találunk, a hol az V elé írt I, vagy a C elé írt X kivonandó gyanánt szerepel (substractiv eljárás).

Nem tartom múlhatlanúl szükségesnek, hogy ezeket mind elmondjuk tanítványainknak, de azt hiszem, ha mindjárt eleinte ily érdekessé teszszük tárgyunkat, mintegy privilegiumot nyerünk arra, hogy később egyszer-másszor unalmasabbak is lehessünk.

Az érdek és figyelem előmozdítása az előadás további folyamában is elérhető. Így p. o. az összeadás kellő begyakorlásánál, midőn a tanuló már nem mondja ki az egyes összeadandókat, különösen ajánlatos, hogy oly feladatokat adjunk, melyekben nem annyira nagy számok, mint inkább sok összeadandó forduljon elő. Így p. o. a természetes számsort 1—100-ig, a páros és páratlan számo-

kat szoktam összeadatni felülről le és alúlról felfelé, a mely gyakorlatoknak a könyvvezetésnél jó hasznát vehetni. Az összeadás próbájára a következő többé-kevésbbé ismert eljárást használom.

$$\begin{aligned} 4516 &= 16 = 7 \\ 863 &= 17 = 8 \\ 2914 &= 16 = 7 \\ \overline{8293} &= 22 = 4 \end{aligned}$$

vagyis az összeadandók számjegyeinek összegéből nyert összeg: $7 + 8 + 7 = 22 = 4$ egyezni tartozik az összeg számjegyeinek összevonásából keletkezett számmal. E próbának nincs ugyan tudományos értéke, de gyakorlásúl eléggé hasznavehető, nem is számítva, hogy általa a tanuló saját munkásságát ellenőrizve látja s így nagyobb figyelemre serkentetik.

A szorzás gyakorlásánál nagy örömöt okoznak a tanulóknak az ilyféle feladatok:

$$\begin{aligned} 12345679 \times 9 &= 111111111 \\ 12345679 \times 18 &= 2222222222 \\ 12345679 \times 27 &= 3333333333 \quad \text{stb.} \end{aligned}$$

a hol a 9-nek többszörösét véve szorzóúl, egyforma számjegyeket nyerünk a szorzatban, a mely körülményt természetesen magukkal a gyermekkel kell kitaláltatnunk.

Ugyancsak a szorzásnál egyöntetűség szempontjából czélszerűnek találnám, ha a magyar beszédnek megfelelőleg oly sorrendben iratnók le a tényezőket, a hogy azokat kimondjuk. P. o. 15-ször 340 leírva: 15×340, de e mellett a tanulóra bizzuk, hogy azon számmal szorozzon, a melylyel a szorzást könnyebben és gyorsabban elvégezhetőnek gondolja. E végre szoktassuk hozzá a növendékeket, hogy egyforma ügyességgel tudjanak szorozni, akár balról, akár jobbról álljon is a szorzó; sőt még akkor se jőjjenek zavarba, ha az egyjegyű szorzó fel sem íratik, vagy ha a tényezők egyikét a tábla egyik, másikát a tábla másik sarkába írjuk.

Habár a törvény nem is követeli, a lelkiismeretes tanító aligha fogja elmulasztani, hogy e tárgy észfejlesztő hatását is ahányszor csak lehet érvényre juttassa. Sajnos, hogy tankönyveinkben e részben is nagy mulasztásokkal kell találkoznunk. Így p. o. a számok oszt-

hatóságánál nem elégséges csupán a rideg szabályok elmondása, a mit az elemi iskolában már úgy is tanultak, hanem egy lépéssel tovább menve az oszthatóság okát is föl lehetne tüntetni. A szorzás gyakorlatából a növendék már tudja, hogy mely szám osztható 10-el, 100-al, 1000-el. S mivel $10 = 2 \times 5$, világos, hogy minden szám, mely 10-el osztható, 2-vel eo ipso osztható. Ha a szám egyese nem 0, bontsuk két részre, ekként p. o.:

$$146 = 140 + 6$$

140 osztható 2-vel, az egész tehát akkor lesz osztható, ha a maradék 6 is osztható. Ebből aztán levonhatjuk a szabályt.

A 4-el való oszthatóságot bemutatjuk oly számon, mely 100-al osztható, mert $100 = 4 \times 25$. Más számot, p. o. 364, két részre osztunk:

$$364 = 300 + 64$$

itt 300 eo ipso osztható 4-el s hogy az egész az legyen, csak a maradék 64-től függ, a miből a szabály levonható. Hasonlóan járunk el a 8-al való oszthatóság megállapításánál is. P. o.:

$$4564 = 4000 + 564$$

a 4000 osztható 8-czal, mert 1000-nek többszöröse, már pedig $1000 = 8 \times 125$ s így az egész szám oszthatósága csak a maradék 564-nek az oszthatóságától függ.

A 9-czel való oszthatóságot megelőzőleg tanítványainknak már tudniok kell, hogy p. o.:

$60000 : 9 = 6666 + 6$, $8000 : 9 = 888 + 8$, $700 : 9 = 77 + 7$, $50 : 9 = 5 + 5$ s ekként ezen szám

$$68750 = 60000 + 8000 + 700 + 50$$

lévén, az egyes részek a $6 + 8 + 7 + 5$ maradékok kivételével oszthatók 9-czel; az egész szám oszthatósága csakis e maradékok $6 + 8 + 7 + 5 = 26$ összegének oszthatóságától függ, a mely összeg pedig nem más, mint az adott szám számjegyeinek összege, a miből a szabály önként kiviláglik. Egy másik szintén gyakran elhanyagolt része az I. osztály tananyagának a legnagyobb közös osztó és legkisebb közös többszörös kikeresésére. Az erre szolgáló szabá-

lyokban virágzik legbujábban a régi slendrián. Csakugyan nem tudom, hogy miért is tanítjuk a törzsényezőkre való bontást, ha azt épen e két esetben alkalmazni elmulasztjuk?

Tiszteletlenség volna részemről t. kollégáim irányában, ha ezt is bővebben fejtegetném, az érdeklődöknek ajánlhatom azonban *Suppán* számtanát, a mely egyébként sokat rágalmazott könyv első részében az említett mennyiségek kikeresésére vonatkozó helyes eljáráson kívül még igen sok hasznos dolgot is lehet találni.

EKKERT ANTAL.

VEGYESEK.

= *Trefort Ágoston, vall. és közokt. miniszter*, Gönczy Pál miniszt. tanácsos kiséretében a husvéti ünnepek alatt Győrbe utazott, hogy megtekintse az ottani állami tanítónőképző intézet épülőfélben levő új házát s az ugyanott már tavaly felállított polg. leányiskolát. A tanítónőképző intézet új épülete, a mely új és fényes bizonysága a miniszter úr mindenkor tanusított meleg érdeklődésének nőnevelésünk emelése iránt, Győr városa egyik legszebb középülete lesz. Költsége mintegy 60,000 forintra rúg, tágas kerttel van körülvéve, a város legegészségesebb részében fekszik s az építkezések már annyira előrehaladtak, hogy az új épület már a következő iskolai évben átadható lesz rendeltetésének. A miniszter úr megtekintette a tanítónőképző intézet mostani bérhelyiségeit is, s Kavetner Janka igazgatónő előtt teljes megelégedését fejezte ki az intézetben tapasztaltak fölött. Másnap meglátogatta a Vargyasné-Pecz Vilma úrnő igazgatása alatt álló áll. polgári leányiskolát, a hol szintén örömének adott kifejezést az itt látott rend, csinosság, a helyiségek czélszerűsége s a növendékek nagy száma fölött. «*Neveljenek önök értelmes de nem tudákos, ildomos, munkás és izléssel biró nőket!*» Ezekkel a szavakkal vett búcsut a távozó miniszter az intézettől. Gönczy Pál, miniszteri tanácsos úr Győrből tovább utazott Sopronba az ottani áll. felsőbb leányiskola számára tervezett új építkezési ügyben.

= *Az 1885. évi budapesti általános kiállítás* oktatásügyi orsz. bizottságának okt. végrehajtó bizottsága a múlt hó végén, Gönczy Pál, miniszt. tanácsos elnöklete alatt kimondotta, hogy a kiállítási tárgyakat, azoknak érdemleges megbirálhatása és a katalogus pontos és idejében való elkészíthetése végett már f. évi deczember hó végével Budapestre fogja szállíttatni. Elhatározta továbbá, hogy nem homogén intézeteknek kollektiv kiállítását nem fogja megengedni, mivel ez az összehasonlítást megnehezítené s az áttekintést lehetetlenné tenné. — Suppan Vilmos, bizottsági jegyző jelentése szerint jelentkezett: 1 óvóképezde, 8 óvoda, 3 árvaház, 42 elemi- és felső népiskola, 23 polgári iskola, 4 felső leányiskola, 7 taní-

tónő képezde, 11 tanítóképezde, a mintarajztanoda, 26 gimnázium, 15 reáliskola, 2 kereskedelmi iskola, 15 tudományos intézet és egyesület, 4 emberbaráti intézet, 36 egyes kiállító. Ezek mindössze 720 m^2 alapterületet igényelnek, holott a közökkel együtt csak 800 m^2 áll rendelkezésre. — Bockelberg Ernő bemutatta a testgyakorlatok csarnokának terveit, mely csinos épület magában egyesítend minden a tornázásra és egyéb testgyakorlásokra vonatkozó tárgyat s egyszersmind mintaszerűen épült tornacsarnok képét is fogja nyújtani.

= *A berlini iskolatanács az iskolák szellőztetése tárgyában* a következőkép intézkedett: Valamenyi helyiség addig szellőztetendő oktatás után, míg a levegő kellően meg nem újul; azonban ügyelni kell arra, hogy a hőmérsék 8 foknál lejebb ne szálljon. — Tanítási órák között szintén ily szellőztetés történjék, mialatt a gyermekek az illető osztályt elhagyják. — A hol a fűtés hálykákkal történik, ott a szellőztetés az ablakok kinyitása által úgy eszközlendő, hogy minden ablaknál felváltva egy felső és egy alsó szárny nyitandó ki; a hol pedig vízfűtés van, ott óraközben is, de a tanítási órák után mindenesetre kinyitandók az ablakok; légfűtésnél csak hivételesen és rövid időre kell az ablakokat kinyitni. Fűtés idején kívül, oktatás után valamenyi ablak s ha szükséges, az ajtó is kinyitandó; egy-egy ajtót vagy ablakot azonban óraközökben is nyitva kell tartani.

= *Szeged városa népiskolai intézeteiről* a következő adatokat találtuk Oltványi Pál «A népoktatásügy Magyarországban» cz. könyvében: A város belterületén van: *a) belvárosban* polg. fiúiskola 7 tanteremmel; polg. leányiskola 4 tanteremmel; fiú- és leánynépiskola 18 tanteremmel. *b) az alsóvárosban* népiskola 10 teremmel. *c)* a *felső városban* népiskola 14 tanteremmel. *d)* a *Rókus külvárosban* népiskola 9 teremmel. *e) A város külterületén* 21 tanyai népiskola ugyananyi tanteremmel. Összesen van 36 isk. épület 83 osztálylyal. — Az ezen iskolákban működött tanítók száma 94; 67 rendes, 27 segédtanító (képesítése csak kettőnek nincs!) A népisk. tanítók fizetése lakásbérrel együtt a belvárosban 850, a külvárosban 800, a tanyai iskolákban 400 frt (ez utóbbival lakás is jár); a polg. isk. tanítók összes fizetése 1000 frt. A városi községi népiskolákba járt 8480 növendék, a felekezeti és magániskolákba 1073; tehát a fentebb említett intézetek növendékeinek összes száma 9553. A népisk. budget tett 1883-ban 75,235 frtot.

= *A tanítók árvaházának* építését már megkezdték a remélhető, hogy az új épület az őszre el is készül. — Megjegyezzük egyúttal, hogy az árvaházi egyesület legutóbb tartott gyülésén megbízták az elnökséget, hogy — mivel az árvaházban egyelőre csak fiúk számára lesz hely — lépjen érintkezésbe a fővárosi árvaleányintézetek igazgatóságaival az elhelyezendő leányárvák érdekében.